

le pleiadi * XV * 1971 * 10-12

shêjzat

shêjzat

le pleiadi ★ XV ★ 1971 ★ 10-12

E përkohëshme kulturore, shoqnore e artistike
Rivista culturale, sociale ed artistica

Vjeti XV - n. 10-12
Anno XV - n. 10-12

Tetuer-Dhetuer 1971
Ottobre-Dicembre 1971

Drejtuer Përgjegjës:
Direttore Responsabile:
MATILDE MANCINELLI

Kryeredaktor - Redattore capo:
MARTIN CAMAJ

Redaktor - Redattore:
MARCO KOLIQUI

Redaktor për pjesën gjermanishte:
Redattore per la parte tedesca:
PETER BARTL

Këshilli i Kryesis:
Consiglio di Presidenza:

Martin CAMAJ — Giuseppe GRADILONE — Gerhard GRIMM — † Karl GURAKUQI — Claus HAEBLER — Hans Joachim KISSLING — Ernesto KOLIQUI — Luigi MARLEKAJ — † Rosolino PETROTTA — Giuseppe SCHIRO' — † Alois SCHMAUS — Georg STADTMÜLLER — Giuseppe VALENTINI

Selija e Redaksis dhe e Administratës:
Sede della Redazione e Amministrazione:

PIAZZA DELLA BALDUINA, 59
00136 - ROMA

Dorëshkrimet, dhe në qoftë se s'botohen, nuk kthehen.
I manoscritti, anche se non pubblicati, non si restituiscono.

Pronar - Proprietario:
ERNEST KOLIQUI

shëjzat

le pleiadi ★ 1971 ★ XV ★ 10-12

Tetuer-Dhetuer 1971

Ottobre-Dicembre 1971

PËRMBAJTJA

Sommario

	Faqe Pag.
HILUSHI:	
Gaze e pikëllime (Gioie e lutti)	299
Nga Proza e Fishtës (Prose scelte di Giorgio Fishta)	304
ALESSANDRO SERRA:	
A Scutari con P. Fishta (Në Shkodër me At Fishtën)	311
GIORGIO FISHTA:	
Il Liuto delle Montagne (Episodio di Oso Kuka) - Canto IV - tradotto in italiano da Ernesto Koliqi (Përkthim italisht i Kangës IV t'Oso Kukës nga Ernest Koliqi)	314
Përkujtim i Qindvjetorit të Lindjes së At Gjergj Fishtës në Romë (Cele- brazione a Roma del Centenario della nascita di Padre Giorgio Fishta)	320
Mbledhje në ndër të Prof. At Valentinit e të Prof. Koliqit (Raduno con- viviale in onore di P. Valentini e Prof. Koliqi)	328
MARTIN CAMAJ:	
Vëllim syzimesh albanologjike në ndër t'At Prof. Zef Valentinit dhe të Prof. Koliqit (Volume di saggi albanologici in onore di P. Valentini e Prof. Koliqi)	329
Discorso del Prof. Hans Joachim Kissling (Fjalim i Prof. Hans Joa- chim Kissling)	331
Discorso del Prof. P. Carmelo Capizzi (Fjalim i Prof. At Karmel Ca- pizzi-t)	333
Lettere e telegrammi augurali in occasione della serata in onore di Valentini e Koliqi (Letra e telegrame me rasën e mbledhjes në ndër t'At Valentinit e të Koliqit)	337
MARTIN CAMAJ:	
Përmbajtje e Festschrift-it (Sommario del Festschrift)	347
VASIL D. ALARUPI:	
Skenderbeu (Scanderbeg)	349

	Faqe Pag.
Karl Gurakuqi - Jetëshkrimi (Cenni biografici)	358
At ZEF VALENTINI:	
Karl Gurakuqi në Palermë (Karl Gurakuqi a Palermo)	360
ERNEST KOLIQI:	
Vjerrshë kushtue Karl Gurakuqit (Lirica dedicata a Karl Gurakuqi)	363
Zhdukja e Prof. Dhimiter Mauro-s (Scomparsa del Prof. Demetrio Mauro):	
Discorso funebre del Dott. Umile Sireno (Fjalim i përmortëshëm i Dr. Umile Sireno)	365
Discorso del Prof. Emilio Tavolaro (Fjalim i Prof. Emilio Tavolaro-s)	367
RECENSIONI:	
ANESTI ANDREA: Mendime rreth vëllimit: Seminari Ndërkombtar i « Federatës Vatra » (Considerazioni sul volume: Seminario Internazionale della Federazione « Vatra »)	368
ELEZ NDREU: Syzimi i Hasan Kaleshit mbi Sami Frashërin në letërsinë dhe filologjinë turke (Saggio di Hasan Kaleshi su Sami Frashëri nella letteratura e nella filologia turca)	369
ANTONIO GUZZETTA: Dissertationes albanicae	371
GIUSEPPE GRADILONE:	
Tesi di laurea in albanologia (Theza doktorate n'albanologji)	376
CIRIACO STIMMI:	
Difesa delle lingue minacciate	379
Kronikë kulturore (Cronaca culturale)	382
Nozze Fontana-Marchianò. — Sukseset e Lin Delis. — Mostre di Ibrahim Kodra. — Sposalizio di Marialuisa Koka. Falnderim. — A Lungro il secondo convegno delle comunità italo-albanesi. — Vorrimi i prof. Karl Gurakuqit në Bressanone. — Falnderim i Familjes Gurakuqi. — Scomparsa del prof. Demetrio Mauro. — Cordoglio per la scomparsa del prof. Mauro. — Un film di Pietro Domingo de Mistura. — Condoglianze al Papas Antonio Bellusci. — Kumtime (Segnalazioni). — Doktorata e Nos Qirjakut.	

PAJTIMET E PERVJECËME

ABBONAMENTO ANNUALE

Për Itali	Lit. 3.500	Italia	Lit. 3.500
N'Europë	\$ 10	Europa	\$ 10
Për USA, Kanada e Australi	\$ 12	USA, Canada Australia	\$ 12
Me postë ajrore	\$ 20	Via aerea	\$ 20

Registrato il 26-7-1957 al n. 5898 del Registro del Tribunale di Roma

---

Tipografia Dario Detti - 00195 Roma - Via Girolamo Savonarola, 1 - Tel. 380.009

Gaze e pikëllime

nga HILUSHI

Jeta njerzore, në ternim të ditve mbi këtë shekull, të rrokullon prej gazit në pikëllim e anasjelltas. Por ndodhë nganjherë që më me theksim ndihet kapërcimi prej rasave të gëzueshme në rase të mjerueshme. E kjo t'ep një tronditje në shpirt pse të kujton brishtënin e fatit njerzuer.

Ishem një ditë i ftuem në një darsëm e bashkë me shumë të tjerë ndëgjova meshën në një kishë të stolisun për bukuri me pëlhornat të purpurta e me tuba e grumbuj lulesh të barëha mjeshtrisht të rëndueme rrotull elterit e anas prej elterit e deri te dera e madhe e hymjes. Muzikë e kore të prekëshme, fjalim plot këshille t'urta e shprehje urimtare të meshtarit që çonte meshën, toaleta të sqimta, buzqeshje e hire vezullore grash e vajzash në vllug të jetës, gazmend të gjallë mbretnues në fytyra e në zemra të çiftit që bashkohej me nye të martesës e ndër pjesëmarrësa që gjindeshin pranë për t'u dhënë si atyne ashtu shpijarve të tyne një dishmi miqsiqe e sympathije.

Mbaroi ceremonija. Tue bisedue me një mik, unë vonova disë me dalë në shesh para kishës ku vlojshin urimet në mes të martuemvet dhe të ftuemve. E pash... pash se sakrestanat e kishës me ndihmën e disa puntorve, shpejt e shpejt, filluen me hjekë pelhurnat e kuqe dhe lulet. Mësa po palojshin stolit e purpurta po shpalojshin e ndëshin do pelhurna vjollzore të murrme. Pyeta njënin e më tha se ishin tue e pregatitë kishën për një salikim mortuer të caktuem fill mbas darsmës.

Prej shëndit të martesës në jáz të një përsjelljeje së përmortshëme. Faza të jetës...

Tue që në se e përkohëshmjia e jonë don të jët pasqyrë e jetës së diasporës, që se, në gjasim me shka ndodhi në kishë, përmban në këtë numër mbresën e ngjarjeve të bardha e të zymta të tremuejshti të fundit të vjetit 1971.

Nderohen Valentini e Koliqi

Me 5 dhjetuar u shtruar në Hôteli Columbus të Romës një darkë për ndër t'At Zef Valentinit e t'Ernest Koliqit, gjatë së cilës një dergatë studjuesash gjermanë, ardhë postafat me këtë qellim nga München-i, u dorzuen dy katedratve një përmbledhje të posatshëme syzimesh albanologjike përpilue e botue për t'u a kushtuemun në shënj çmimi. Të festuemit, më tepër se një gjest nderimi për vepër të tyne, at kremtim e pranuen e e pelqyen sidomos si një dishmi t'interesimit që tashmë po zgjojnë studimet albanologjike ndër qarqe shkencore ndërkomtare. Një për ata të dy docenta, që nga katedrat e tyne universitare paraqesin tash sa vjet problemet e kulturës s'onë dhe, — sejcili tue ndjekë prirjen e veçantë vetiake, — përpiqen me i zhvillue

ato probleme tue nxitë me marrë pjesë në këtë ndërmarrje edhe kolegë tjerë shqiptarë e të huej, fitonte zâ dhe bâhej shkak lëndi albanologjia e, në fund, edhe visari i vlerave kombtare. Ai nderim kapërcente personat e tyne.

Orvatjet kulturore japin masën e shkallën e qytetnis së një pulli. Trashigimet e kalesës, aftësija mendore e vetit njerzore të Shqiptarit, nëpër zbulime e paraqitje të shkencës e të letrësis, vërtetohen, vleftësohen e derdhen n'arkën ari të vlerave të përgjithëshme botnore.

Mbledhja në Hôteli Columbus qe një theksim kremtuer i faktit se edhe rezultatet mjë sot t'arrjtuna në lamije t'albanologjis kanë fillue të zânë vend në vallen e kulturës së përbotëshme. Natyrisht kuptohet se ky sukses nuk i duhet shkruar e mveshë vetëm Valentinit e Koliqit. Nëpërmjet kathedrave të tyne, — pozitë eprorë n'Oksident prej kah marrin jehim kumbuer mësimi e botime, — përhapet njoftja e punës së kryeme prej studjuesave të të kujdesshëm të çdo dege t'albanologjis.

Kush mund i a mohojë Valentinit randësin e punës që bëni në lamije të studimeve shqiptare? Balkanologë zâmëdhej gjermanë e austriakë sot e njehin si një ndër më të mirët historjanë të Ballkanit. Mund të thomi, pa frigë përgënjeshtrimi, se askush si ai nuk përntoi qiti në shesh vlerat e jashtazakonshëm juridike e njerzore të Kanunit të Maleve, d.m.th. të së drejtës dokesorë shqiptare. Menden e hollë dhe përgatitjen kejtë të rrallë ditunore ai e shtrinë në përgjithësin e dukunive të botës shqiptare: arkeologji, numismatikë, mënyrë veshjeje, doke typike etj. Mbizotnues është kontributi i tij në studimet historike shqiptare. Por shka na detyron të gjithet me i a dijte për ndërë është kujdesi dashunuer me të cilin zûni shqipen në mënyrë që m'u radhitë me të drejtë ndër më të mirët shkrimtarë shqiptarë. Dishiri me njoftë shqipen në hollësit e veta shfaqë dashurin e vërtetë që ai ushqen për botën arbnore. E kemi thënë herë tjera, këtu po e përsërisim: Ai nuk merret me probleme albanologjike vetëm me shqisën acare të një shkencatari, por me ndiesin e një Shqiptari adoptiv. Veprat e randësishme dhe të shumta e naltojnë në një rrafsh t'epër të shkencës ndërkombtare, por fryma që qarkullon n'ato vepra i jep të drejtën m'u quejtë Bir në shpirt i Shqipnis.

Shka të thomi për Koliqin? Parenthizat e shkurta politike në pesdhetë e sa vjet veprimtarije kulturore shvleftësojnë ndoshta, para sÿve të ndokuj, cilësimin më shprehimtar të tij që është ai si shkrimtar. Një auctor gjikohet prej veprave të shkrueme, ku gjindet mesazhi që ai shpalli si njeri e si Shqiptar. Ata që njoftin veprat e Koliqit, nuk gjëjnë në to asnjë rresht që mos të naltësojë fisnikin e kombit, që të cenojë nderin e idealet e gjindes arbnore. Shkrimet e tija ndoshta kanë vlerë mjesatake, por askush me të drejtë nuk mund të mohojë se në to dridhet një dashuni e zhuritun për shfaqjet më thellësisht karakteristike të jetës shqiptare dhe një lakmi e stërmadhe me i përshkrue e pikzue me styl të ngjyrëshëm e muzikuer.

At mbramje Koliqi e ndiente veten të ngushulluem nga përfillja e përzëmërt që tregonte për punën e tij kulturore një aradhe e zgjedhun miqësh shqiptarë e të huej dhe njehej shumë krenar për nderim që e vënte krahas At Valentinit, të cilin e njeft më parë si Mësues të vet e mandej si Mik e kolegë.

Martesa e Luizelës Koka

Nji kremtim, qi bashkoi e përfshini në haré nji rreth të gjânë dashamirësh shqiptarë, qe darsma në Trieshtë e së bijës së doktor Ton Kokës. Darsëm e shkëlqyeshme ku kombsina të nduernduerta krushkoheshin e vëllazhoheshin. Por shpirtënt e ndieshem gjetën edhe n'at darsëm, të thuesh ndërkombtare, vulën e pashlyeshme të fisit t'onë. Ah bukuri e dokeve t'ona të lashta qi edhepe mbështillen sot në nji cipë melankolije prap se prap farfurisin me fisnikin e symboleve poetike. Gjyshja e nuses, qi pa dashje të vet mungonte nga ceremonija darsmore e së mbeses, i kishte dergue nga Shkodra nji dhuratë veshtrimplote: Bohçen e rrugës — nji pelhurë të hollë bardh e drandofill endë n'avliment me duer të veta e qi përsëkoej prej mjedisash të çmueshëm qindisë mjeshtrisht mbas normave gojdhânore. Bohçja e rrugës: nânat i a shtijnë n'arkë bijave qi martohen për të mbulue me të djepin në të cilin lidhet fëmija kur e çojnë në kishë m'u pagzue.

Shkruesi i këtyne radhve mban mend barrtoret (hamallicat) me djep në krye mbulue me bohçe të kuqe tue kalue nëpër Serreq për të shkue kah Qela (sot e dhunueme prej të patënzorvet): kur ishte djalë, rrogtari i shtëpis i printe barrtores dhe kur ishte vajzë, i shkonte mbas.

Edhe në vend të huej, larg plângjeve t'ona, djali i Luizelës Koka — me jetë të gjatë kur të vijnë! — do të mbulohet në djep me at bohçe të gjyshes, — dishmí se mbi të lëshojnë fatime njerzije doket fisnike shqiptare.

Zhdukja e nji Mjeshtri të shqipes

Me 6 dhetuer 1971 Karl Garakuqi e la këtë shekull plot me lot. Në darkën e mbramjes së mëparëshme në Romë pajadâ i u përmend ëmni. Të gjithë ndiejshin mungesën e Tij. Hija e Tij ishte pranë n'at mbledhje kulturore ku nderoheshin dy ndër miq mâ të ngushtë qi Ai pat: Valentini e Koliqi.

Na të Shëjzave me vdekjen e Karlit mbesim pa nji Bashkëpun-tuer dore së parë besnik të patundun — gjuha shqipe humbë nji lavrues qi i a zbuloi fuqin e hirin shprehës, — bota shqiptare vorfnohet nga zhdukja e nji qytetari qi e nderonte me sjellje fisnike, e pasunonte dh'e urtësonte me nji përvojë të gjatë kombtare edhe e edukonte mâ tepër se me fjalë me prirje të butë të natyrëshme e cila ndikonte gjithmonë e gjithëkund frymë harmonizimi shoqruer e vëllazniqe kombtare. Por sidomos rrethi mâ i afërm miqasuer do të vuej nga kjo humbje. Karli buzëqeshun, gojambël, i pajisun me at humor typik shkodran qi lezeton shoqnin, nuk do të derdhi mâ ndër né fjalët e veta plot thimth talljeje së njerzishme, qi gicilojshin pa vrâ kend. Ai e merrte jetën me filozofi të qetë e qetësuese, nuk tundej dhe, ndër shtrëngesa, i jepte zëmër vetes e përpiqej me i a dhânë edhe të tjeruet tue marrë çdo punë me gaz. Në kuvendim me të, kishte njeriu përshlyptjen qi Ai mendonte se për kurrnjisend në botë s'i a vlen barra qirân m'u trazue. Vetëm nji gjâ për të ishte absolutisht serjoze: gjuha shqipe. Hoka mbi gjuhë shqipe nuk bârte. Vënte në lojë, po, mënyrën se si disâ e shtrëmbënojnë, shpotitte me nji maje përcmimi shkrimtarucat, qi pa e lodhë veten mbi gramatika e fjalorë, kujtojnë se linden të pa-

racaktuem prej fatit me i falë Shqipnis kryevepra letrare, porsá bájne tenezyl të kapin pendën në dorë. Shqipja për Të ishte gjá shëjte.

Karli qe Ashik i shqipes. Shqipen e adhuronte, e dashunonte me përkëdhelje si t'ishite një Vashë e bukur. Asaj i a kushtoi jetën, — ajo qe pësimi e gëzimi i Tij. Ajo ka me i a ruejtë ëmmin deri vonë në mote t'ardhëshme.

Ndrrimi i jetës i Dhimiter Mauro-s

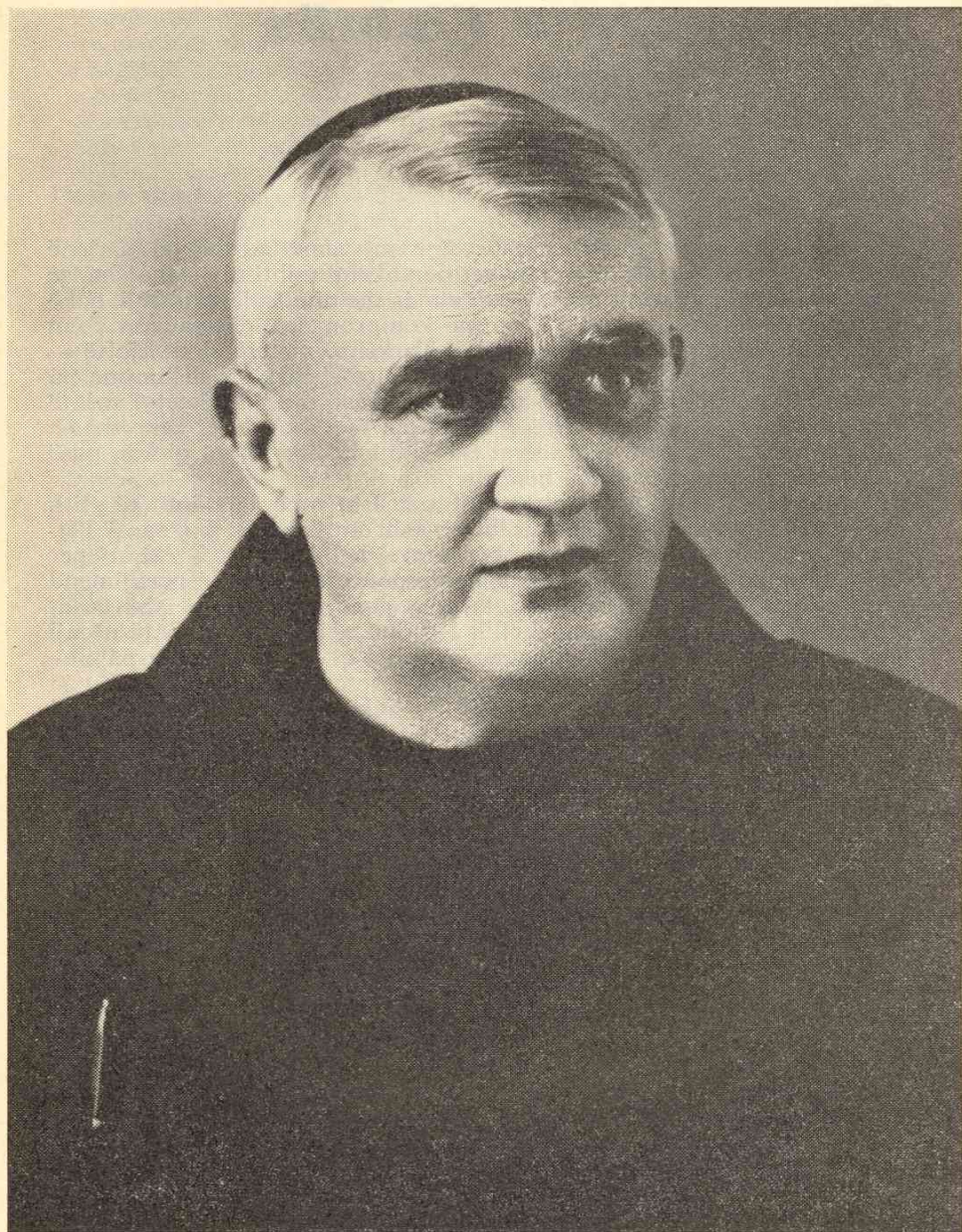
Nji tjetër fatkeqsi e randë për botën arbnore e për shqiptarizmin është humbja e prof. Dhimitër Mauro-s. Zhdukjen e Tij e kanë ndie randë ata qi e njoftën kët Burrë në të cilin pasqyroheshin vetit më të zgjedhuna të gjakut t'onë të vjetër: bujarija, ndiesija e ngulun e nderit, besnikija ndaj frymën e dokeve t'Arbërit, nji andje zotnijsht n'ushtrim të mikpritjes. Shtëpia e Tij në Shën Mitër njehej si qandra e takimeve t'atyne qi e ndiejnë gjallnisht vlimin e gjakut arbresh e shqiptar ndër prjalsa të tyne. Kush nuk u prit e pefatit në sofër të shtruese të Dhimitër Mauro-s në Kalabri? Arbreshë e Shqiptarë, Çamurjotë e Kosovarë, ministra e puntorë, diplomatë të çdo ngjyre politike dhe malsorë e katundarë, të gjithë i a kanë njoftë mikpritjen. Ai qe edhe shkues a lajmës dorëmbarë qi martoi shum trima shqiptarë me vajza arbreshe. Krushqit ndërmjet Arbërit e Shqipnis mendonte se fuqisojnë rrájët e lashta të fisit dhe se janë neshtrashë urimtare për ardhëmënin. Mauro, me qellime t'epura ideale, u bā Krushkamadhi i martesave shqiptar-arbreshe, i bindun se me anën e këtyne lidhjeve do t'i burojshin dobina të gjalla shqiptarizmit.

Veçse ajo qi e shquente veçanisht Mauro-n ishte kuptimi jo statik por dinamik i trashigimit shpirtnuer të Jeronym De Radës e të tjerve Arbreshë lë spikatëshëm. Këngë e valle, veshë e zakone i donte, e luftonte kundra frymës dhe eksigencavet të kohës qi shtyjshin breznin e ré m'u largue sosh, por kujdesin e vet ai e drejtonte sidomos kah ligjirimi arbresh dhe mbajtja gjallë e tij nëpërmjet leximit e shkërimit. Prandej këshillonte dhe nxitte të gjithë Arbreshët të kërkoshin me kambëngulje mësimin e shqipes ndër shkolla të lokaliteteve banue prej tyne. Ai vetë për do kohë mësoi shqip në Licë të Shën Mitrit, tue vazhdue punën e madhe të De Radës, të Mehdi Frashërit e të Xhuvanit. U përpop atij mësimi fakultativ me i dhënë shugurim zyrtar.

Njifte mirë edhe shqipen e Shqipnis. Shkruente arbrisht në prozë e në vjerrshë tue u nënshkrue me pseudonimin Grërza.

Me pánje të gjânë u përdorë të bashkojë fuqit mendore arbreshe dhe t'i drejtojë kah nji harmonizim veprimtarije së përbashkët qi të siguronte qindrimin dhe ruejtjen e dokeve sa më gjatë n'ardhëmeni. Ngjallës ndiesish, i papritueshëm në pohim të shqiptarizmit, me vetmohim i printe djelmënis si flamurtar i trashigimit stërgjyshuer arbresh. Kudo shfaqej rasa me vù në dukje vlerat e fisit, Ai gjindej pranë. E nuk ushqente, në kët përpyekje të zjarhtë, tjetër lakmi, veç asaj qi me i ardhë në ndihmë Atdheut të zanafillës, prej kah u mërguen Etënt e Tij, bashkëluftarë të Skanderbegut.

Çdo Shqiptar, i cili ka për zëmër idealet e kombit, duhet të derdhi nji lot në kujtim të këtij Idealisti të kulluet, qi u zhduk në fund të dhetorit të shkuem, tue lânë nji shprazëti të madhe në komunitetet e sotshme t'Arbërit.

Il Poeta Nazionale albanese Padre Giorgio Fishta.
(Poeti Kombtar At Gjergj Fishta).

Nga proza e Fishtës

Istanbul

...Tham per sugure se lexuesët e mí zemberbardhë do të jenë habitë, kúr un — s' dij se kú në ket pershkrim udhtimi — thojshë, se mâ se një herë më ká rá me u perdi e mos me qitë fjalë, ndoshta, edhe fort t' arsyeshme, vetem per mos me komprometue të shkuemt t' ém në Stambollë — në ket kryegjytetin e Turkís së vjeter: shka kjoftë — do të kenë thânë vedi me vedi — shka kjoftë gjith ky dishír me pá Stambollen, sidomos per një, qi ká pasë rasë me pá gjytetet mâ të mdhát e mâ të bukurat e botës? Veç shka, se kshtú do të kenë thânë, po, ata qi s' kan pá në jetë të vet Stambollen; por jo ata qi kan pasë fatin e bardhë m' e pá ndo'i herë.

Stambolla, lexuesë të mí të dashtun, ásh t mbas gjykimit të gjith botës, mâ i bukuri vend i ksajë bote. Ásh aq i bukur, po, sa qi Perthusier, kúr e pau per të paren e herës, prej habijet s' kje i zoti atÿ per atÿ me shqyptue mâ fjalë, por belbzote porsí të kishte lé pernjimend belbë: Tournefort thotë se s' ká kush gojë e gjúhë, me pershkrue at bukurí të bindueshme: Pouqueville mendon se ásh tue u gjetë në një tjetër jetë: Lamartine i falet nderës Zotit, qi po e bâte me pá Stambollen: Gautier nuk u zen besë syve të vet, per shka ishte tue pá: Chateaubriand thotë, se Stambolla ásh bukurija mâ e madhja qi ká bota; e të gjith kta mundohen me gjetë fjalë mâ të forta, shemelltyra mâ të gjalla, per me mújtë me shprehë sa mâ mirë pershtypjet e veta në të pá m të ktij kryegjyteti pernjimend të çuditshem të Turkís së hershme.

Mue më pat punue fati me pá Stambollen per kundruell në një gjëje atmosferike fort t' interesantshme. — Një nadje, kah ora 8 paradite, bashkë me një zotní tjetër ishe nisë me shkue nder Ishuj të Princavet (*Iles des Princes*). Kúr u shkep vaporri prej bregut, Stambolla ishte shtjellue në një mjegull të hollë e të bardhë. Un po rrijshe m' kiç të vaporrit, habitshem tue kundruet neper mjegull gjith at madhni bukurije: si neper një rreze të hollë dalliten ka 'iherë do prospektive plastike nder Muzei a se edhe njeti, mujshin me u dallitë Istanbul e Pera. Ishte pernjimend një fantasmagori! Kur, qe, tue u shtÿ prej Kadi-kôj — Kalcedonja — po fillon mjegulla me u dyndë e me u davaritë në perpjetë — të thuesh si një sipár teatri. Edhë qe se në një të pershíme sÿni po ndëhen para meje Istanbul, Pera, Uskudar, Bosfori — Europa e Azija — të shndritun në rreze të një dielli të shkelzyeshem vjeshte. Mâ para m' i shtrohet synit një breshtë, të thuesh, anijash e vaporresh, t' angurueme grykës së Brÿnës s' Arit — *Corne d'Or* — e gjatë njanit e tjetrit breg të Bosforit. Ktú një vapor ingliz, si një perbindsh i zí, zânë vend mjedis Bosforit; atjè një amerikan, qi çán valen drejt Detit të zí; mâ pertej një tjetër rumen, bardh si mjellmja;

mandej një spanjoll, suedez, francez, german, grek : « silueta » e bukur e e madhnueshme e postalisht Istanbul — Pireo — Brindisi të « Loydit » : « sagoma » e hiejshme e vaporrevet të reja të Turqisë, edhe ato të bardha e qi as për madhni as për pastrë e *confort* s' u rrinë gjatë mangut anive të zakonshme të shoqërive tjera detare t' Europës; e atëherë anija me kater, pëse shtija velash, flluga, sandalla me motor, vaporre të vjetra të Turqisë së hershme, qi, të daluna bojet e si kashuj të mdhej, barin neper Bosforin, tulla, dhë etr. prap vaporret e vogla (*feary-boats*), të bukura, të pastra e fort të shpejta, qi, tue u endë pá dá — si zhytrra neper Bosforin bájsherbimin ndermjet Istanbul, Uskudar, Kadi-kôj, Moda, Ishuj të Princavet etr., mandej prap Ura e Gallatës, e cilla, si një *trait d' union* ndermjet fjalve *madhni-bukuri*, lidhë Peren e Gallaten me Stambollë.

Tue u dyndë megjulla e dorë mbas dore në pah tue dalë Stambolla. N' e rrmakten shifet Kepi edhe Kodra e Sarajit, mbas së cilles shtrihet deti Marmara : kodra e veshme me silvija, aha, breg e rrapa e lisa të motnuem; e mbrenda atij blerimi e gjatë bregut të Bosforit aty-ktu, kû damas, dalliten pallate, qoshke, kacorre mermerit me kupola në njytrë t' argjanit, galerije e njëqind tjera ndertesa të mdhaja e të vogla e të gjitha të bardha — shifet *Dolmabahçe Saray*, ndertue prej dhetë Sulltanash : gjytetëz madhnie, qefi, intrigash, komplotes, gjaqesh, mbrenda së cilles jo veç kama, por as s'ni i huej me depertue nuk guxote, e kû edhe varrue kje perandorija e fuqishme otomane. — Sod ky saraj ká mbetë si pomendore komtare, për të dishmuem madhni e luksin e dikuershem të Padishahit. *Sic transit gloria mundi!* — Për ballë më duel Brýna e Arit, me Gallaten e Peren n' e djathten. S' ká gjúhë, s' ká pendë, qi mund t' a pershkruej at madhí, at bukuri, qi atëherë i u parashtrur s'vë të mí. Edmondo De Amicis, para ksajë mre-kullí bukuri, i thotë vedit : *Ed ora descrivi, miserabile! profana colla tua parola questa visione divina! Chi osa descrivere Costantinopoli? Chateaubriand, Lamartine, Gautier, che cosa avete balbettato?* (« E tash pershkruej, o i shkretë! perdhose me fjalë t' ande ket të pame të hyjnueshme! Kush guzon me pershkrue Stambollen? Chateaubriand, Lamartine, Gautier, shka keni belbcue ju »?) Brýna e Arit, si lum i gjanë e i madhnueshem; gjatë dy brigjeve të saja dy vargje sukash, syprë e shpatit të cillavet enden dy gjytete me shpija, pallate, « vila » : me qinda pomendoresh, lulishtash, bájsh : me qinda e qinda minarësh, qi ngallisn të hajme e të perhjedhta ndermjet silvijash, çinarësh, ilnjesh, terebintash e një blerimi gjithmonë në të njethun, gjithmonë në t' endun. Një madhni, një bukuri, një dishka qi me të habitë menden e me të lânë me gojë haptë prej çudijet. Ktej Istanbul, endë mbí do suka e kodra të gjana, qi secilla sosh bán ka një xhamí vigane me kupola plumi e me máje të prarueme : xhamija e Sulltan Ahmetit, rrethue me gjashtë minare; Sylejmanija, me dhetë kupola; Sulltanja Validë, për të cillen kallxohet, se kjo sulltane e pat ndertue me cmim të njanes pashmangë të vet; xhamija e Muhametit II; xhamija e Sulltan Selimit, e mbí të gjitha Aja Sofija — motit kishë — qi, vetë sa 'i koder, e madhnueshme tash njimij e katerqind vjet zotnon m' ujna të paqta të Bosforit. Për ballë Pera, një koder — një mal, veshun me mija e mija shpijash, pyrgjesh, minarësh, majes së cillit naltohen pallatet e Amba-

sadevet, pyrgu i madhnueshem i Gallatës, arsenali i Tophanes kah fundi e qinda e qinda dyrekësh anijash, motorash, sandallash, qi lvisin si mjellme të bardha kryq e terthuer e bregut të Bosforit. N' e djathten, m' breg t' Azís, Uskudari, një gjytet, të thuesh, dhetë mij « viletash », dhetë mij lulishtash, ndermjet të cillavet ngallisn njëqind xhamija të bardha si bora, kazerma të hapta, të gjata, të madhnueshme, e nalt Camligje, prej së cilles sugurisht soditet mâ i bukuri panoram i botës. « *Ah si! Questo è il più bello spettacolo della natura, thorë Edmondo De Amicis; chi lo nega è ingrato a Dio e ingiuria la creazione; una più grande bellezza soverchierebbe i sensi dell'uomo* ». (Ah po! se kta âsht bukurija mâ e madhja e natyrës; kush e mohon s' i a din Zotit per fâliminderës e i bân nij dhunë krijesës; një bukuri mâ e madhe do t'a merrte mendsh nierin)...

(*Hylli i Dritës*, 1932, faqe 642-645).

Të hapunt e Konferencës II Balkanike

« Sfinx » u thonë do truporeve të hokubetshme t' Egiptit, të dhë-nuna m' shkamij të gjallë, qi kan dishka si hije nieri e si shemblesë shtâse, por qi as nieri, as shtâsë nuk janë, veç se do perbindsha (*mon-trua*) mjaft të neveritshem e qi per në sod s' thonë kurrgjâ: ke na s' u a diejm qellimin, për të cillin kjenë dhënun.

Janë gadi trí vjet, qi një ksi « sfinxi » u duk edhë në Balkan e po i thojshin êmnit: Konferenca Balkanike. E njimend kjo Konferenca Balkanike po na ishte edhe kjo një « sfinx », marrun në gjith kuptimin e fjalës; pse kurrkush s' po dite me na thënë gjâ per të, se si u ndertue, se pse u ndertue, si mbahet m' kamë — anë në Balkan, qi âsht, kâ kênë e kâ per të kênë sod e gjithmonë e jetës « piri » i rrenimit e i shkatrrimit. Jo, po: me gjithsë në Balkan, kjo Konferencë po mbahet m' kamë, e vjetë per vjetë, medjë, po bân çadrat e veta prej një kryegjyteti më një tjetër të Balkanit, kû prane sajë, po na mlidhen Delegetent balkanikë: të cillt Delegeten masandej, edhë kta vetë po ishin dishkâ si një « sfinx »; pse thonë se janë të derguem prej popullit, ndersa populli — de facto — nuk din gjâ per ta: thonë se duen me i ndrrue njyrë politikës së Balkanit, e Qeverit respektive të Balkanit s'u a njofin kurrnji kompetencë, me folë n'êmen të tyne. As s' din kush, e as vetë atâ s' e dijn se pse mlidhen; se çë detyrë kan per të vue; se çë punë kan per të krye. Edhë kshjt gjith mledhjet e tyne, gjith veprimi i tyne del si me thënë, dishka si një « farsë » fort e argtueshme — sidomos per do perfaqësues të do Shteteve të hueja e të do « *Bureaux Internationaux* », qi mârrin pjesë në Konferencë si *observateurs*, e qi pa dyshim se dishka do të diejn mbí qellime të verteta të ksajë Konference. E prandej, kahë vjetë per vjetë po enden prej një gjytetit m' tjetër neper Balkan, t' apin pershtypjen e një çete « *pelivanxhish* » (*salimbanchi*), qi shkojn gjytet m' gjytet, per me bâ lojë akrobatike e në krisme të surlës e të lodertis me lujtë harushë më kurriz të mjerit, morë, popull, qi lán e trokitë duert... m' të thatë, sa herë ndokush sish, goditë e lmue e piripique per diplomat, e púr si samâr m' « *tribunë* » të salës së mledhjevet të Konferencës, gukson në një frengishte të balkanizueme ndonji *Mesdames! Mes-sieurs!... La paix universelle... la fraternisation des peuples... les droits*

des minorités... les droits de la femme e njikso pallavrash tjera, qi s' thonë, haram! kurrgjâ; por qi neper kso pallavrash atâ po t' a mbajn barkun koder me « çajë » e « teferiq » , me drekë e me darka neper Legata, Bashki, Ministri, Kryeministri: e po të tallen e gervallen neper salona, teatra, sheti poshtë-perpjete, qi vjeta me t' u dukë nji javë — në kurriz të popujvet, merret vesht — per pa dijtë kush gjâ per taman, se kû do të marojë e si do marojë kjo lojë e pa êmen.

Se si po do të marojë, Zoti e din; por mundet edhe me marue në vâj. Popujt balkanikë janë, të thuesh, si pluhnet « Seidlitz », qi, të bashkuemen qi bashkohen, zijn, vlojn, gufojn: ke janë eterogen e pa u shkri krejt, s' bashkohen njani me tjetrin. Dje, të thuesh — luftet balkanike — a nuk u grin e u coptuen ndermjet vedi kater Shtete të Balkanit, veç se u gjeten bashkë të lidhun me besë per pak kohë kundra Turkut?... Por, sido kjoftë puna, per Shqypni e Bulgari kishe me thënë, vshtirë se maron kjo lojë ashtu, si kishte me u dashtë zêmra. — Si dihet, posë Shqypniet e Bulgarijet, marrin pjesë në Konferencë Balkanike Greqija, Rumanija, Turkija e Jugosllavija. Mirë, po, Jugosllavia, Greqija e Rumanija, kû me pupel, kû me miq i paten ndreqë ato pûnët e veta qysh me Konferencë të Paqit në Versailles, si edhe Turku qi i ndreqi masandej me... dajak atje në Lozanë. Po, por Bulgarija mbet koc nder dhâmë; pse Greku m' njanen anë, elë mâ Serbi m' tjetren t' a gjymtuen e t' a laskaruen, me i u dhimtë gurit e drunit. Shqypnija, masandej, edhe kjo leu teper e vogel e garravâzhe, kû pse s' pat vetë mendt — sa kjenë dhent, por fort e mâ fort pse t' u cuen gaperr m' të i madh e i vogel, e bânë *adalët* m' të mjeren, me i u dhimët minit në mûr e gjarpnit nen gûr. Edhë kshtu Shqypni e Bulgari të shkuen në Konferencë Balkanike, si i thonë njajë fjale, me samâr nen bark e me jullâr neper kamë, e pa tjetër nihmë prej vedit, per posë së të drejtës e namvet — dý armët e mâ të ligut; ndersa tjerët erdhen krah m' krah, tue kndue valle: si atâ qi po vîjshin me mârrë prej nesh e Bulgarësh « tapijat » e tokvet, qi na i kishin pushtue.

Tue kënë punët kso dore, merret vesht prej vedit, se Shqyptarve e Bulgarve të ngratë s' u kâ mbetë veç se vaji në Konferencë — due me thënë, ankimi sidomos m' Serb, e jo per tokë të pushtueme: se per to Serbi thotë, qi shka e hangri uku, s' e zû mâ gjarpni: por per punë qi Serbi — si po i thonë — po kishte vû dhâm, me zhbî Shqyptarët kosovarë e Bulgarët maqedonas; e lypin, qi të sugurohen *les droits des minorités*. Edhë nisë bisedimi. Mirë, po, Serbi, tue e ndie vedin mâ të fortë e sidomos pse kâ edhe shpinen xët, nji herë tallet me ta, tue folë koder mbas bregut — baba lé në Kukel: lehin qëjt në Ganjollë — mandej nisë e u merr fjalët skalapurri: edhe qatje vonë — mbasi as ujë s' po kishte tëper nder sý — i a nisë e gjuen pesha me fjalë të vrashta, shum herë edhe të fyeshme: jo Delegetent e Shqypnis janë agenta t' Italis per me shkatrrue Konferencen: jo Bulgart a janë Tartar a Jugoslav, se kóm bulgar s' ka kund m' botë: njekso fjalësh tjera të randa e kreit edhe të pa vend. At berë, Shqyptarë e Bulgar — me zëmer në fyt edhe kta, e sýnin kokerr — surfullohen, turfullojn; nisë potera, degamja, me thënë se po shkon puna më kubure. Veç, po, se me të shpejtë ka per të dalë kndej ndonji Papanastasiou (grek), e andej ndonji Hasan bej a Rushef bej (turq), pertej ndonji Profesor

Pella e Doktor Lupu (rumun), ele mâ një rrufak plaku i *Bureau international de la Paix* — qi âsht « gjalma neper kamë » e Konferencës — e me u rá ndermjet : « Amanni! pashi Zotin!... Shka âsht kjo punë kshhtë... zëni vend!... mais, Monsieur Topalović... Jonić... Jovanović... qu'est ce que ça vous dites, donc... Monsieur Konitza! s' il vous plait... Monsieur Tribunof!... Kazanof! ne prenez pas les choses aussi tragiquement je vous prie... Alons, donc!... » dér qi së mbrami shkrefin fjalët e dalin kush në një rruginë, kush në një odë, e e shumta në « buffet ». At herë Delegacioni bulgar e shqyptár kan per të pershtrí ka një protestë kryesisë së Konferencës. Edhe, qe, n' e nesret, në mledhje të pergjithshme del më tribunë një ç' do Topalović i Dergatës jugoslave, e thotë, të madhe : « Mesdames! Messieurs! Dje, tue u bisedue në Komisionin politik çashtja e minoriteteve — e cilla çashtje per Delegacionin jugoslav nuk ekziston aspak — dikush i Delegacionit t' onë paska pasë thânë do fjalë, të cillat, masandej, po thonë se u a paskan vrá veshin kolegve t' onë të Delegacionit bulgar e shqyptár, të cillët edhë paskan mbetë të frymë prej atyne fjalve. Na vien fort keq per ket punë. Por as né mos të na vëhet teper faj; pse na ket frëngishte të ngratë, ke s'po dijm me e folë mirë, jemi tue e bâ pernjimend pshesh, e shka âsht mâ zí, jemi tue thânë fjalë e sende qi kurrkund s' ë kemi mend me i thánun, si, bje fjala, fjalët e djeshme, per të cillat na kënkán idhnue zotní kolegët t' onë bulgar e shqyptarë. Por, sido kjoftë puna, lutem ai të zëhen si mos me pasë kë në thânë aspak » (*duertrokítje n' Asemblé*). Të gjith bertasin : Ooftë e shkuar! Edhë kshhtë i vëhet kapak incidentit. Veç se Bulgart një ditë nder dit, merzitë prej kso « farsash » mjaft të neveritshme të Konferencës, ngarkuen rraquet, e pa i thânë kujë as « osh! » as « balosh! » duelen prej Konferencet e shkuen nder shpija të veta. Por edhe Shqyptarët, n'at rasë, u idhnuen fort e ndëjen me hundë ngreftë në Konferencë.

Edhë kshhtë ky « sfinx » i rí i Balkanit, quejtun — si thamë — Konferenca Balkanike, prej Athinet, kú kje dukë së pari, barti çadrat e duel në Stambollë, me gjith perfaqësues të huej të sypripermendun, kú — Delegat a pa Delegat — rrânë io mâ pak se 256 balkanas, të sugurtë se Turqt, sado ai u kan ndrue kryeknut ftyrë punve të Turkís, salltanetin e bujarín e hershme s' do t' a kishin harrue. E sa per kta, i kishin pasë rá punës taman m' të; ose pernjimend Turqt na priten me një bujarí e fisnikí, sa kurr s' do t' a kishim dishrue mâ të madhe. E jo veç per bujarí e salltanet të pritunit, por edhë pse, mbas eksperiençet qi kishin vjetin para n' Athinë e mbas systemeve të reja, qi kishin adoptue në rilindjen e Turkís, kaq me rend e rregull e kishin gatue e organizue funksjonimin e Konferencës, tue parapá edhë sendet mâ të voglat, sa me të voitë mendja se Konferenca âsht mledhë kund në Berlin e jo në Stambollë.

Elë, si i a pata nisë me kallxue, të Hanen mbasdite, me 19 Tetuer 1931, n' oren 4 e shí në Salen e Ceremonivet t' Yildizit u mlodh Kshillit i Konferencës, ashtë si ishte kë në paravendue prej programit.

Në ket Kshill, mbas rregullores së Konferencës, marrin pjesë Kryetarët e dergatavet me ka dy shokë tierë të Dergatës së vet secilli. Si në ket mledhje të Kshillit, si nder Komisione e mledhje të pergjithshme diskutjonet bâhen mbas systemit parlamentár. Në mledhje të Kshillit,

mandej, komunikohet rendi i ditës e epen informata mbí të shkuemt marë të Konferencës e lehtësi të dhánuna per konferencjerë etr. E pse si në Kshill, si nder Komisjone e mledhje të pergjithshme marrin pjesë — si kam pasë rasë me permendë edhë nji herë tjetër — Profesora Universitetesh, Doktorra, advoketen, letrarë e njerz me kompetencë të vertetë nder të gjitha degët e jetës shoqnore, diskutjonet zakonisht bâhen me nji serjozitet shemlluer, e medjë, shum herë dalin fort t' interesantshme. — Per shembull, nji ditë qi s' ishte tue pasë punë në Komisjon kultural, kú ishte si pjestár, shkoj në Komisjon politik, per me ndie, palë se mbí shka diskutohej atÿ mbrendë. E gjêjë se Delegetent bulgar po bâjshin vâj e po i epshin sa kú po mûjshin kundra mëndyrës, me të cillen Serbt merrshin Bulgart e Maqedonís, nenshtrua Jugoslavís. Profesor Pella, i Universitetit të Bukureshtit, jurist — ekspert i Lidhjes së Komevet e i Gjykatores nderkomtare të Hai, tue u dalë disi, zot Serbvet, po u permendte Bulgarve vendimet e Konferencës së Paqit, të Lidhjes së Komevet, paktin e Lokarnos etr. janë vepra njerzore: prandej edhë atà kan të metat e veta, sikur mund të ketë të meta edhë kjo Konferenca e jonë. E njimend: a mund të thotë zotnija e Juej — me dorë m' zëmer e me folë kah del shpirti — se traktati i Versailles e i ká vù — s' po tham me të drejtë e me shpirt, por, mos tjetër, me 'i fije aso burrnije, pa të cillen s' mbahet shoqnija njerzore m' kamë — kufijt e Shtetevet t' Europës? Jo, pra! Tash, as né s' na bjen per shtat as Konferenca kompetencë nuk ká me hí e me rmue çashtjen e kufijvet. Por mos t' u a mohojm ket ngushllim të thatë, mos tjetër Bulgarve, qi me i a parashtreue ksajë Konference arsyet e veta kundra sjelljes së Serbvet kundrejt minoriteteve të Shtetit Jugoslav. As s' ká pse t' alarmohet zotnija e Juej se prej ksajë pune po U a gjënë gjâ Jugoslavín: sod arsya e e drejta, zotní, në shekull — sidomos per institute nderkomtare, si Konferenca e Paqit, Lidhja e Komevet e kjo Konferenca e jonë — janë pushkë pa çark »... Fjalë per taman me vend, mos me i luejtë as topi. Deshta me e permendë ket punë, per me diftue, se, sado qi Konferenca Balkanike si institut âsht nji « sfinx » — nji « rebus », per të cillin s' din kush gjâ, me gjithkta shumica e madhe e konferencjervet janë njerz me kompetencë e të zott e fjalës e të punës.

Mbasi u dá Kshilli atjë vonë prej mbramjet, Kryetari i Komitetit Organizues të Konferencës u qiti nji darkë Kryetarve të Dergatavet e pjestarve tjerë të Kshillit.

N' e nesre, 20 Tetuer, u hap onferenca. — Që prej nadjes heret u rreshtue para hotelit « Pera Palace » — mâ i pari hotel i Stambollës e kú kishin zanë vend, po thue, të gjith konferencjert — nji varg i gjatë automobilash, qi Turqt kishin vù në dispozicjon të Dergatavet mbas numrit të konferencjervet të tyne: Dergata shqyptare, per 9 Delegeten, kishte dy. N'oren 10 paradite të gjith Delegetent — shum nder të cillët kishin pasë marrë me vedi zojat e fmín e vet: kush âsht qi s' don me

pá Stambollen, sidomos kúr t'i paraqitet rasa? — u gjeten në Salë të Çeremonivet të Dolmabahçe. Asht kjo një salë tetkandshe e e madhe sa me zanë kund një njëmij vetë, tue lanë lirë aq vend mbrenda sajë, sa me kyçe « ballo » e me luejtë valle. Sala ishte ndertue mbas stilit « baroko » italian, me shtylla, « logje » e me një lpezë (tavan) të pikturue me atÿ-ktù me lule e « paesaggi », e kù gjithshkafja është punue me mjeshtrí të madhe. Në tetë kandet e ndermjet do shtyllave mastadontike ishte ka një shalldan bronzit i praruem, shumë krahësh e brrylash, me qinda « lampadinash » kristalit m'ta; në mjedis të salës, mandej, mvarej një lampadár fjeshtë kristalit, i madh sa me mlue kund një 20 a 25 metra kvadrat. Por edhë « parmallekët » e shkallvet e të « logjevet » ishin të gjith kristalit (bilurit) të kulluet, punue në Bohemí. Gjithkund shkëlqete mbrendë një harmoní, një bukurí, një luks qi me të lánë pa mend, poltronat e kryesis së Konferencës ishin të gjitha të prarueme e pernjimend artistike. Kah ora 10 i a behi Ismet Pasha, Minister i Permbrendshem, me Tefik Ruzhdi bejin, Ministrin e Punvet të jashtme, e me tjerë funksjonarë të naltë të Turkís. Shí n'oren 10 Ismet Pasha del m'tribunë, të ngrehne per at rasë, e lexon frengisht ligjiraten e të hapunit të Konferencës. Por, mbasi aj s'flitte të madhe e un kishe zanë vend nder rreshta të mbramë të Konferencjervet, kshtú s'mora vesht kurrgjá se shka tha. Mbas tij atëherë folen Kryetarët e Dergatavet, rresht, mbas rendit alfabetik të komevet, qi i kishin dergue. E pse oratorët — të gjith, të thuesh — flitshin me zâ t'ultë e aj lloj ligjiratash zakonisht është i perbâm me « clichès » të vjeter vllaznije të popujve, të bashkveprimít per paq etr. e s'kan kurrfarë randsije në vedvedi, kshtú, gjith kohen qi atà ndëjen tue bâ « tau » « hau » prej tribunet, un rrijshe tue kqyrë bukurít arkitektonike të salës, e tue mendue vedi me vedi, se sa të drejtë ká pasë aj, qi la fjalën: *Sic transit gloria mundi!* — Kshtú kalon madhnija e ktij shekulli! — Me mendue se nder ato saraje janë derdhë visaret mâ të mdhá të botës: se atÿ kan banue 10 Sulltana: se ata salona, ato oda, ato rrugina, galerije, qoshke etr. para ktyne 15 vjetve vlojshin me Myshyra, Pashallarë, Ministra, politikáj të permendun, e se atÿ mbrendë ishte rekrutue hijeshija e pashija mâ në shëj e Orjentit europeo-azjatik: e se ato saraje sod kan mbetun per muzej komtarë, me shkëlun mbrendë edhë « zotnít » e Balkanit është pernjimend një punë qi të shtje kujdes, e perdhuni bân këdohin me e ulë lashed e krenís. — Mbas ligjirate u zgodh Kryetari i Konferencës; u formuen komisjonet e u zgodhen Kryetarët e tyne, edhë mledhja u shperdá.

Mbasdite u mldohen Komisjonet në Yildiz e shí në pallat, kù Abdul-Hamidi ká pasë pritë Guljelmin II, Perandorin e Alemanjes. — Ironí e historís. — I nenshkruemi, me një tjetër kolegë të vetin shqyp-tár, kje shenjue per komisjonin kultural, i cilli Komisjon kultural ká per perlím me shkri m'nja trût e shpupurishun të Balkanasvet neper kulturë e dije! Atÿ, të gjith kohen qi Deletent punojshin nder komisjone rrite ngrefë një « buffet » me një mij të mira, si i thonë, per me njomë gojë e shkrúmueme të zotní konferencjervet...

(*Hylli i Dritës*, 1933, faqe 45-52).

A Scutari con P. Fishta il Grande Poeta Albanese

di ALESSANDRO SERRA

Della triade dei grandi poeti albanesi — De Rada, Naim Frashëri e Fishta — in quel fatale ottobre 1940 era vivo il più grande, il francescano *P. Giorgio Fishta* ed abitava a Scutari nel Convento del suo Ordine.

Io mi trovavo in Albania, in quel tempo, richiamato alle armi per quella guerra che cambiò la faccia dei popoli e dei continenti.

Bella era l'estate; violenta di sole a Tirana, nelle case arieggianti l'Oriente; dolce e fresca nelle campagne spiranti brezze di fiume; soffocante nelle bassure popolate di pecore e di vaccherelle fulve.

Nella casa di Nush Gjoka, in *Rruga Tafaj*, nelle ore di siesta afosa, di sotto alle ampie foglie di fico che diffondevano frescura, io lessi quell'estate la *Lahuta e Malcís* (Il Liuto delle Montagne), il capolavoro del Fishta. E mi sorprese la potenza lirica ed epica con la quale il Poeta evocava uomini e cose nell'ambiente della montagna e nel clima storico e rovente che dal 1878 va fino al 1912, quando gli Albanesi sostennero lotte furibonde contro i Serbi e contro i Turchi.

La lettura di quel capolavoro acuì in me il desiderio di conoscere l'Autore. Il qual desiderio risaliva al maggio 1939, allorché P. Fishta, nominato accademico d'Italia, era venuto a Roma per la cerimonia di rito. In quel tempo mi trovavo anch'io a Roma, ma non mi fu possibile vedere il grande poeta francescano. Ora invece mi trovavo in Albania, a quattro passi da Scutari, cioè dalla abitazione di P. Fishta, e potevo finalmente esaudire il mio desiderio.

L'occasione mi si presentò nel mese di ottobre, prima che la guerra incendiasse quelle regioni.

Viaggiai in auto, in compagnia di una famiglia di musulmani che andava ad una cerimonia di nozze.

Dietro di me le donne chiacchieravano sommessamente, come se biascicassero preghiere. Davanti, un impaziente adolescente canticchiava di tanto in tanto una canzone, che esprimeva angoscia di guerra. E sola quella nota era triste, ché bella era la strada ed ancor più bello il paesaggio e stupenda quella giornata limpida di autunno.

Dopo una corsa in pianura, toccammo Alessio, risalimmo il Drino, raggiungemmo i paesi della Zadrìma, fra cui faceva capolino Fishta, la patria del poeta. Indi superammo la campagna di Barbalushi e di Bushati e costeggiammo la Drinassa: tutti luoghi ricolmi di memorie

storiche, di fascino e di leggenda. E finalmente giungemmo a Scutari. I vecchi casolari, la gente affaccendata fra baracche e bancarelle — in cui si vendevano gli oggetti più disparati — ci dicevano che eravamo nel bazar, in un angolo di oriente. Più innanzi, alla nostra sinistra, si distendeva un fiume: era la Bojana. Al di là del fiume una collina storica innalzava al cielo le sue groppe brulle: era il Tarabosh. Collina e fiume furono per secoli teatro di lotte sanguinose tra Albanesi e Serbi e Turchi; ma la corrente della Bojana che scorreva insensibile, sonnolenta, sembrava simboleggiare il tempo che distrugge le memorie.

Sulla piazza scendo e saluto. Le donne rispondono con sguardi furtivi. Un generoso albanese mi guida nel convento dei Francescani. Era un edificio vecchio di secoli, quasi mimetizzato dal tempo. Un giovine frate mi fa da scorta nel corridoio del convento che odorava di muffa, di calce e d'incenso.

Presso una cella ci fermiamo ed il frate bussa. — *Hajde!* — tuona un po' rauca di dentro una voce. La guida apre ed appare un grosso tavolo, dietro al quale un frate anziano, con un volto fresco e tondo, mi accoglie sorridente: è padre Fishta, finalmente! Si alza, facendo leva sulle sue braccia robuste, mi stende la mano e, invitandomi a sedere, siede anche lui. Poi, da buon albanese, mi offre da fumare, accendendo la sua sigaretta ficcata nel bocchino.

Padre Fishta aveva allora 69 anni, ma non ne mostrava nemmeno sessanta. Nonostante il tavolo che nascondeva parte del corpo, la conformazione del busto, della testa e delle braccia delineavano un personaggio ben messo e maestoso. Lo sguardo vivacemente espressivo sotto fronte ampia e senza rughe, il volto limpido e roseo, la parola pesata, il gesto lento e sicuro rivelavano il frate consumato negli studi e nella meditazione ed il montanaro esperto di uomini e di lotte. Indossava un saio nuovo, piuttosto scuro, su cui spiccava, al posto dell'occhiello, il distintivo dell'Accademia d'Italia. Sul tavolo lettere e libri non in ordine impeccabile, ma nemmeno alla rinfusa. Alla sua sinistra s'ergeva un crocifisso. La cella non era grande, pur essendo comoda, ma era serena, tranquilla. Due finestre che davano sul giardino, mostravano un bel fico splendente al sole, e fra i frutti, ripartiti dalle foglie, alcuni passerotti beccavano furtivamente, movendo di tanto in tanto il capino verso di noi. Non sapevano che quel fico apparteneva ai figli di S. Francesco!...

Sul tavolo, sott'occhi, Padre Fishta aveva un manoscritto su cui stava apportando delle correzioni. Io colgo l'occasione per attaccare.

— Un'altra opera come la *Lahuta*?

— No, è una tragedia di sapore classico — risponde il poeta.

— Bene — commento — dall'Albania antica alla Grecia classica il passo è breve.

E su questo filo andiamo innanzi fino a quando ci fermiamo un po' sull'argomento più importante, la sua *Lahuta e Malcis*.

— Quanto alla lingua — aggiungo — qualcuno ha osservato che lei fa molto uso di vocaboli serbi e turchi.

— E' errato — precisa il poeta. — Per necessità di espressioni, ho

dovuto usare qualche vocabolo che non trova riscontro nella nostra lingua. Invece faccio largo uso di vocaboli e modi di dire albanesi in uso nella montagna, là dove si ambientano le lotte dei nostri montanari.

A questo punto si tradisce il polemista: — Ma se qualcuno vuol fare osservazioni — aggiunge — scriva pure sui giornali e ponga la firma!

Indi portai la conversazione sulla sua opera di poeta satirico e religioso, di oratore, chè Padre Fishta era anche un grande oratore sacro. E conversando, lentamente si alza, va presso l'armadio, tira fuori una copia della *Lahuta*, ritorna al tavolo, affonda la penna nella prima pagina e scrive. Poi mi offre il libro e sorride per la sua soddisfazione e per il mio sorriso di gratitudine e di stima.

Guardai l'orologio: era passata più di un'ora! Come passa presto il tempo con uomini della statura di Padre Fishta! Lo prego di posare per una fotografia che scatto con gioia sua e mia. Al commiato il poeta mi invita a ritornare. Io prometto commosso ed egli, sollevandosi con sforzo, mi stende la mano e mi accompagna all'uscio. Alla fine della scala mi volto. Padre Fishta troneggia nel vano come una statua, ma una statua che alza il braccio e sorride e raccomanda ancora di tornare.

Più tardi nel gennaio del '41, ritornai a Scutari, ma padre Fishta non c'era più! La morte se l'era preso pochi giorni prima, il 30 dicembre, e la fotografia che gli avevo fatta e che riuscì veramente bella fu l'ultima del grande poeta albanese. Dalla Bojana quel giorno saliva lenta e viscida una nebbiolina che avvolgeva il Tarabosh, che invadeva vie e case. E la gente andava lenta e silenziosa come ad un funerale.

Sembrava che la natura con i suoi uomini e le sue cose prendesse ancor parte al lutto dell'Albania per la morte dell'ultimo grande poeta della Patria.

At Fulvio Cordignano, i cili në veprën e vet « *Epopeja Komtare e Popullit Shqiptar* » (Shkodër 1925) analizoi imtisht përmbajtjen e poemit fishtjan tue e inkuadrue më parë në qark të poezis popullore e mandej në valavitje të ngjarjeve historike, në fund tue paraqitë karakteret e vlerat e tij, pak vjet para se të ndrronte jetë kështu shprehej:

« *Jam kah vazhdoj në përkthim të Lahutës me një gëzim shpirtnuer qi mundet me pasë vetëm një puntuer i palodhëshem në lëmë të ditunis popullore. Aty kam njoftë at Shqypni qi shkelxen si një hýll në poemim krejt « sui generis » verevertë « shqiptar » të P. Gjergjit* ».

(Letër e pabotueme - 3-X-1950).

Mbi përkthimin në gjuhë të hueja të Lahutës kështu shprehet:

« *Jam i mendimit qi krýevepra fishtjane plot me natyrë, jetë, popull, n'at luftë vigane qi popullit i u desht me mbajtë ndezun kundra fqivet e kundra sunduesit turk, i shtrydhun si nen "mënjane", kishte me rritë i qind për një nâmin e Shqipnis* ».

(Letër e pabotueme - 4-IV-1951).

Son tutti falchi nati su le rupi,
 Rotti a ogni rischio e tempestosi in guerra.
 Quando dinanzi li ebbe in tondo assisi,
 Con le ciglia aggrottate e scuro in volto
 Ululò rauco fremebondo d'ira:
 — S'è diffusa la voce qui a Cettigne
 Che a Vranina, pendice frastagliata,
 Da Scutari un bravaccio è sopraggiunto,
 Certo Oso Kuka, di chioma corvina,
 Occhi che sprizzan fiamme color sangue,
 Con un paio di folti e lunghi baffi
 Che arricciati gli spiovono alla cintola;
 Dicono pure ch'è figlio di drago
 Che né fucile né cannone offendono
 E che neppure il yatagano lede.
 Si dice che a Vranina s'è insediato
 Con duecento provetti fucilieri
 Scelti con cura su pei monti e a valle
 Non per aspetto bello e leggiadria
 Ma per pratica d'armi e cuore saldo
 Che padre e madre hanno fucile e spada.
 E costui va gridando a destra e a manca
 Che la stirpe albanese al Montenegro
 Da viva non si sottometterà...
 E c'è chi aggiunge e dice che Oso Kuka
 Ha catturato i nostri guerriglieri,
 E alcuni li ha squartati ed altri tiene
 Prigionì, cosicchè dimora in quelle
 Plaghe di Montenegrini non permette.
 I predoni scagliai oltre il confine
 Con razzie a sconvolgere Vranina
 Per provocare il Turco a farci guerra,
 Chè la Russia ha deciso di concedere
 A noi l'Alta Albania da Rosafati
 Fino alla Chiesa antica di Deciàni
 Dove il confine serbo giungerà.
 E allora insieme Montenegro e Serbia
 Procederanno con le mani unite.
 Quest'è nei nostri voti e l'otterremo.
 Quel che rimane poi dell'Albania
 Lo spartiranno Grecia e Bulgaria;
 Così quando gli Slavi del Balcàno
 Conquisteran le terre del Sultano
 E alcuni porti avranno in mano, allora
 Stretta in un'alleanza salda e schietta
 La gente slava avrà vittorie e trionfi
 Ed alla nostra Grande Madre Russia
 Le strade si apriran da mare a mare
 A imporre sui reami il proprio scettro.
 Ora però che crudo e baldanzoso
 Giunto a Vranina è questo Scutarino

Il Liuto delle Montagne

di **GIORGIO FISHTA**

CANTO IV

*La voce ecco arrivò fino a Cettigne :
— Contro gli Slavi imperversa Vranina!
Contro i Montenegrini incrudelisce,
Guerriglieri cattura e spicca teste
Dal giorno che Oso Kuka vi sbarcò,
Oso Kuka, gagliardo Scutarino,
Di cui non trovi a Scutari un suo pari
Per impegno d'onore e intrepidezza,
Virtù comuni in tutta l'Albania.
Petto villosa ed occhio lampeggiante,
Giungon fino alla cintola i suoi baffi,
Echeggia il monte, dicono, se parla
E le pianure tremano, se grida,
Pensi che scoppian d'ogni parte folgori
Quando il suo yatagano egli brandisce :
Scoppiar folgori vive vedi attorno
Nel turbinoso rotear del ferro.
E poi possiede un micidiale schioppo
Che in mano sua non falla mai la mira,
Poiché con l'occhio, che non ha l'eguale,
Riesce l'occhio a colpir d'uno sparviero.
Di forti membra e d'animo virile
Si dice che dal grembo uscì materno
Con tre cuori nel petto e con tre piume
D'oro sotto l'ascella destra come
Solo i figli li han nati da un drago.
E quindi il piombo non lo può forare,
La spada che lo tocca in due si spezza
E non l'abbatte palla di cannone.
Ecco è giunto costui ora a Vranina
Alla testa di cento fucilieri
Affermando con voce ferma e altera :
— Mai un uomo di schiatta schipetara
Al Gospodar non si assoggetterà! —
Ode le voci il Principe Nicola
E molto dentro sé s'incollerisce,
S'incollerisce e convoca i primati
Del Montenegro a prendere consiglio :*

Temo che sfumeranno le speranze
 Di assoggettar le terre d'Albania
 Come ci fu promesso dallo Zar... —
 Questo discorso il Principe Nicola
 Sull'Albania e sugli Schipetari
 Tenne ai primati innanzi a lui assisi
 Che attenti l'ascoltavan meditando
 Sopra ogni sua parola. Quando tacque,
 Mirko parlò, fra i capi il più influente:
 — Gospodar, la parola dello Zar
 Non deve, no, suonare vuota a causa
 D'un bravaccio di Scutari venuto
 Sul colle di Vranina in riva al lago
 A sfidarci e frustrar le nostre mire,
 Ché se questo terribile Oso Kuka
 Uomo è che vive come noi di pane
 Qualora nessun'arma l'atterrasse
 (Basta ch'egli mi venga a tiro) giuro
 Che questo schioppo mio l'abbatterà,
 Sì, questo schioppo, eredità paterna,
 Che mai non fece cecca fino ad oggi,
 Nelle battaglie avvezzo a colpìr Turchi.
 Ma ammettiamo che questo Scutarino
 Né catturar si possa né atterrare,
 Ciò vuole forse dir che non potremo
 Noi conquistar le terre schipetare?
 Sappiamo bene noi Montenegrini
 Che nutre l'Albania eroi a iosa
 Come migliori non ne partorisce
 Uman grembo materno e che con l'arma
 Nascono già imbracciata e che dovunque
 Son celebrati per coraggio e fede
 Ed impegno d'onore, quindi, o Sire,
 L'Albania non avremo in un sol giorno
 In mano nostra: ci vuol tempo e astuzia
 Prima che con la Serbia una frontiera
 Unisca il Montenegro, dalle creste
 Di Kruja al Santuario di Deciàni.
 Ma avendo oggi occupato in Albania
 I seggi del potere certa gente
 Giunta come si sa dall'Anatolia,
 Gente d'ignota origine, devota
 Solo al dio oro mentre son represses
 Le nobili casate schipetare,
 Sostegno e vanto della stirpe, e i probi
 Maggiorenti e animosi condottieri,
 Pronti a immolarsi per la patria e il Re,
 Basta, parola mia, che tu a costoro,
 O Gospodar, mostri la borsa e in meno
 Che tu non creda l'Albania avrai,
 Ma occorre la zizzania ad arte spargere,

Le intestine discordie incrementare
 E tosto, o Sire, re dell'Albania
 E forse anche di Serbia tu sarai...
 No, non dobbiamo qui restare inerti,
 Attendendo gli eventi: via, muoviamoci
 Ed affrontiamo il Turco scutarino.
 Io, settecento giovani mobilito,
 Il fior fiore dei prodi di Cettigne,
 Che in nessun conto tengono la vita
 Se l'onore lo esige della patria:
 Anche Giucovich Pera i suoi raccolga,
 Quattrocento fucili di Bijotza,
 Quattrocento tonanti fiammee folgori,
 Che il genio buono son del Montenegro.
 Io ti assicuro che con queste schiere
 Appena metto piede su Vranina
 Il nostro tricolore planterò
 E su un palo la testa di Oso Kuka
 Ti porterò, mio sire, qui a Cettigne.
 E se, come ci dicono, nessuna
 Spada il bravaccio può decapitare,
 Allora, giuro, che su quella testa
 La calotta porrò montenegrina. —
 Parlò in tal guisa Mirko il Condottiero
 E bocca non aprì nessun dei capi.
 Parlò il Principe allor del Montenegro:
 — Miei falchi, radunate senza indugi
 Quanti vi occorron prodi e a ferro e a fuoco
 Mettete pure il suolo d'Albania
 E quanto prima datemi Vranina,
 Portatemi la testa di Oso Kuka.
 Voi fate questo: a seminar zizzania
 Fra gli Albanesi sarà cura mia,
 Un po' con l'oro e molto coi raggiri;
 Calunniando e istigando, farò in modo
 Che il padre si divida da suo figlio,
 Che le stirpi s'azzuffino fra loro:
 Del resto mai unite non le vidi
 Da quando giovinetto cominciai
 L'occhio a gettar sul suolo d'Albania.
 Or che voi decideste di partire,
 Ecco fiorisce la speranza e penso
 Che presto Serbia e Grecia e Bulgaria
 Comuni avran frontiere nei Balcàni
 Come, si sa, Moscovia ha già deciso.
 Su, falchi miei, prendetemi Vranina
 E spiccate la testa ad Oso Kuka. —
 Così si espresse il Principe e il convegno
 Dei primati si sciolse. Su la rocca
 Intanto di Vranina una cornacchia
 Gracchiò, foriera di sciagura e morte.

O Zàna mia, pei tuoi chiari ruscelli,
 Per gli zampilli delle tue sorgenti,
 Per gli usignoli della primavera
 E per i tuoi soavi aliti estivi,
 Per le rugiade che ti dona il cielo,
 Per gli odorosi tuoi roseti in fiore,
 Deh, dimmi, se la nuova ti addolora
 Che il Principe coi capi ha sentenziato
 Di assalir Vranina con l'esercito
 E ad Oso Kuka di mozzar la testa?
 — Mi possano cader le ali dagli òmeri,
 Mi possano le selve inaridirsi
 E sui pianori freschi d'erba tenera
 Cessare canti e lai, danze e sospiri,
 Che infrangermisi possa il liuto in mano,
 Se mi addoloro per la testa mozza
 Di Oso Kuka e per gli occhi che la morte
 Gli spegnerà: non resti testa sana
 Sul collo agli Albanesi se venuti
 Sono al mondo per metter su la testa
 Il copricapo dei Montenegrini
 Con le iniziali d'oro di Nicola.
 Ma ciò che il cuore a me ferisce e l'anima,
 Ma ciò che dentro ahimè! mi fa tremare
 E' l'intento di lutti apportatore
 Di spartire la misera Albania,
 Dove nacquero i prodi che stupirono
 Il mondo con le gesta eroiche al seguito
 Di Pirro, di Alessandro e del Castriota.
 Temo che rimarranno gli Albanesi
 Come intontiti senza muover dito,
 Convinti che nel cielo è già segnata
 La loro sorte di vivere schiavi
 Sotto l'esoso giogo degli Slavi,
 Al Principe Nicola sottomessi,
 Essi avvezzi com'aquile a esser liberi.
 Sia maledetto in Albania colui,
 Giovane o vecchio maledetto sia
 Chi per la libertà, per il Sovrano
 Non promette con sacro giuramento
 D'imbracciare oggi le armi rinomate
 E combattere e dar la propria vita,
 Piuttosto che cadere nelle cupide
 Crude grinfie del Principe Nicola.
 Dovrà forse cantarsi un dì sui liùti
 Che senza sparar colpo l'Albania,
 Celebre per bravura e amor del suolo,
 Cadde in mano del Principe Nicola?
 No, perdio, no! Piuttosto questo suolo
 Si sprofondi, inghiottendo colli e monti,
 Coi fiumi e con le prospere pianure

Ed il sole si oscuri nel suo cielo!
 Voi primati e signori di Albania,
 Voi capi delle schiatte montanare,
 Nel nome alto di Dio, nel vostro nome
 Vi scongiuro di opporvi alle promesse
 False dello straniero. Se cedete,
 Nei vostri amati figli, presto o tardi,
 Senza pietà sarete — ah, sí! — puniti.
 E voi che il Reggitor dei cieli eccelsi
 Scelse a guidare l'uomo verso il regno
 Sublime dell'Empireo, ch'è lo specchio
 Della giustizia e della libertà,
 Non siate solo intesi a prediletti
 Studi ed a coltivar lingue straniere,
 Ma illuminati dalla bianca luce
 Che sgorga dal Vangelo, abbiate cura
 Agli Albanesi d'instillare affetto
 Per l'idioma ed il suol dei prischi padri.
 Da voi si apprenda che la patria vostra
 Dev'essere signora di se stessa
 E che dobbiam se occorre dar la vita
 In sua difesa come la sta dàndo
 Oso Kuka sui colli di Vranina.

Tradusse dall'albanese in italiano: *Ernesto Koliqi*

Gospodar: vocabolo slavo che significa Signore e corrisponde press'a poco a Sire. Con l'appellativo di *Gospodar* si rivolgevano i Montenegrini al loro Principe.

Nobili casate ecc.: Il Poeta mette in bocca a Re Nicola certe considerazioni che nel 1905, quando uscì questo episodio della *Lahuta*, non poteva esprimere esso stesso per tema della censura turca. Il Sultano manteneva in un esilio dorato a Costantinopoli i primati albanesi e abbandonava l'Albania nelle cupide mani di governatori originari dell'Anatolia.

Basta... che tu a costoro: cioè ai funzionari ottomani venuti dall'Anatolia in Albania.

Forse anche di Serbia...: Nicola aspirava in segreto di diventare anche re della Serbia.

Turco scutarino: per i Montenegrini i musulmani albanesi erano Turchi.

La calotta montenegrina: la *kapitza*, specie di copricapo tondo che portava ricamato in oro su fondo rosso le iniziali di Re Nicola.

Përkujtimi i Qindvjetorit të Lindjes së At Gjergj Fishtës në Romë

Dita 28 nanduer e këtij vjetit qe për në Shqiptarët e Romës jo vetëm përkujtimi i përmallshëm i Pamvarsisë kombëtare, por edhe krentimi i gëzueshëm i QINDVJETORIT të lindjes së një ndër më të mëdhajt Apostuj të kësajë pamvarsije. Komuniteti ynë, me nisjativën e klerit të vet dhe me ndihmën e bashkëpunimin e Etënve Bazilian t'Abacisë së Grottaferrata, pat rastin e bukur të jetojë një mbramje të paharrueshme në historinë e diasporës. E njimend, të mahnitun nga nostalgjija e festimeve të dikurshme në të tilla rasa, dhe të dje-gun për një vëllaznim të sinqertë, i cili mjerisht shpesh dëshirohet n'emigrim, Shqiptarët kundruen sbashkut dhe u kënaqën para figurës vigane të Homerit të Kombit e të racës, para fëtyrës së At Gjergj Fishtës (1871-1940). Rreth Françeskanit të Madh u përqëndruve vemendia e tanëve dhe u zhvillue krentimi. Besoj të jetë qenë e para herë, tash sa mote, qi n'ëmën t'atij vëllaznimit të cilin na e la trashigim Fishta. tanë bashkatdhetarët me ndeje në Romë e rrethe t'afërme, pa dallim feje, krahine apo rryme politike, tuj lanë m'anësh dasitë e mosmarrëveshtjet partijake, u grumbulluen rreth Flamurit e rreth Kançatarit zhenial të tij. Çëmos kurrnji herë tjetër në të kaluemen bashkëvendast tanë, të përmalluem, shijuen larg Atdheut tri orë atdhë, larg farefisit e t'afërmëve provuen tri orë ngushllim e kënaqe shpirt-nore. larg votrave të veta gadi të shkimbuna jetuen tri orë ngrohje familiare. Edhe një herë « Lahuta » magjike e Tirteut arbënuer ngjalli, tronditi e naltoi zemrat tona të lodhuna e të mekuna, për mos të thanë të coptueme, nga tragjedija qi mizorisht na përpini e na mbuloi në e vendin tanë.

Françeskajët e Atheneut « Antonianum », ndër të cilt Fishta sa qe gjallë pat gjetë përherë mikpritje bujare, mirëkuptim e buzëqeshje serafike. na vunë në dispozicion lokalet e veta të përgatituna me kujdes blete dhe të zbukurueme me shije hartisti për këtë rasë nga *At Vincenc Malaj*.

Ishte më se e natyrëshme qi ceremonija e krentimeve të çilej me një rit fetar. N'orën 17, simbas programit të paralajmuem në ftesa personale, në « Kapelën » (kishëzën) « Aula Dei » filloi Liturgjija e Meshës. Celebroi *Hirsija e Tij Teodor Minishi*, Arkimandritë i Abacisë së Grottaferrata. Kapela ishte përplot me popull. Mesha shqip, sjelljet e madhnueshme të ritit greko-arbëresh, pasunija e lëvizjeve simbolike rreth trvezës shëjte e rreth Ungjillit, kemimi i vazhdueshëm i dhuratave e i besimtarëve dhe mbi të gjitha meloditë e ambëla të këndueme

me shije e ndiesí të prekëshme nga « Schola Cantorum » e Institutit të vëlerët bazilian, mbajtën pezull për mâ se një orë publikun e zgjedhun. Gjatë Meshës foli Hirsija e Tij Arkimandriti. Me penelata të surgurta e të preme, me shprehje e fjalë të matuna e kuptim-plote, me një qartësi qi e dallon oratorin e me atë shkurtësi qi kërkonte rasti, Minishi endí si në një pëllhurë hartistike jetën e Fishtës në datat mâ në shëj tuj vu në dukje Shqiptarin e madh, Meshtarin shembull dhe Fratin-popull.

Kah ora 18.15', mbas Meshës, të ftuemët xunë vend në sallën « S. Francesco » të stolisun me ritratin e Fishtës, vepër këjo e piktorit në zâ senez Prof. Umberto Giunti, në krye të vendit, me disa kvadra të hartistit tanë, tashmâ të çmuem në botën e hartit, Lin Delisë. Binte në sy një kunorë e madhe lari kushtue nga Kleri shqiptár Poetit kombëtar. Në tribunën e nderit ishin rreshtue përfaqësuesët e Klerit shqiptár e ata të Klerit italo-shqiptár me Hirsinë e Tij Minishi-n në krye. Në mjes të tyne gjindej konferencieri zyrtár i ditës Prof. Namik Ressuli i Universitetit të Napoli-t. Mbas tyne, si më një gjysë harku, kishin xanë vend të rihtë e të rejat e korit të njoftun e të çmuem të Mons. Gianfranco Nollí, i cili bujarisht desht të na nderojë më ketë rast me kangëtarët e vet.

Mbas hymnit kombëtar të ndigjuem prej të gjithve në kambë, akademinë e vërtetë e hapi *At Danjel Gjeçaj*. N'ëmën të Klerit organizes përshëndeti të pranishëm, sintetizoi kuptimin e festimit dhe i paraqiti publikut oratorin i cili pak mbrapa do të merrte fjalën. Salla ishte plym me popull aq sa një numër i konsiderueshëm qe ngushtue të rrinte në kambë në dy krahët e sallës e në të himë të sajë. Ndër të pranijshtëm dalloheshin në rradhën e parë Eminenca e Tij *Kardinal Ildebrando Antoniutti*, dikur Delegat Apostolik i Selisë Shëjte në Shqipni, *Imzot Emanuele Clarizio*, propresident i Komisionit për profugë, *P. Lazzari*, Vikari Gjeneral i Urdhënit Françeskan bashkë me korpin kurial, rektori i Atheneut « Antonianum », *P. Roberto Zavaloni*, teologu i përmendun kroat *P. Karlo Balić*, Mons. *Nikollë Mini* nga Kosova, studioza profesora Universitetesh italiane e të hueja, auktoritete kishtare e civile. Shum tjerë, në pamundsi të merrshin pjesë personalisht, kishin shprehë me gojë apo me telegrame adezionin e vet. Ndër këta të fundit duhen çekë këtu Kardinajëti *Francesco Seper*, prefekt i Kongregacionit për Doktrinën e Fesë, *Carlo Confalonieri*, prefekt i Kongregacionit për Ipeshkëvij, Mons. *Ferdinando Antonelli*, Segretár i Kongregacionit për Kanonizimin e Shëjtëve etj. Një grumbull telegramesh, mandej, shtojshin rradhën e pjesëmarrësve qi shpirtnisht bashkoheshin me në manifestim. Nuk mund të lamë pa përmendë telegramet e flakëta të *Imz. Perniciaro*, *t'Imz. Stamati*, *t'adv. Vito Lo Verde* n'ëmën të *Associazione Italo-Albanese della Sicilia* e telegramin e *Ferdinando Castriota Skanderbeg* për mos të numrue tjerë e tjerë jo me mâ pak randsí e ngrohtësi ndjenash.

Tashti muer fjalën Prof. Ressuli. Me një ton auklik studiozi i vlerët paraqiti posi më një pëllhurë shumngjyrëshe figurën kolosale të Poetit tuj pikzue me shije fëtyrën poliedrike të Fishtës dhe tuj e vrojtë këtë në realitetin e fakteve, në pasqyrën e kthiellhtë të veprave, në kandarin e paanëshëm të kritikut letrar dhe në terezinë e histo-

At Danjel Gjeçaj hapë kremtimet e qindvjetorit fishtjan. (P. Daniele Gjeçaj ofm. apre nell'Ateneo Antoniano la seduta celebrativa del centenario della nascita di Giorgio Fishta).

Prof. Namik Ressuli mban ligjëratarën përkujtimore të qindvjetorit fishjtjan. (Il Prof. Namik Ressuli, dell'Università di Napoli, pronuncia il suo discorso in occasione del centenario fishjtiano).

Publiku pjesëmarrës. (Aspetto dell'Aula Antoniana: In primo piano l'Eminenza Cardinal Ildebrando Antonutti).

Sala e konferencës. (Un aspekte della Sala dell'Ateneo Anthonianum durante le celebrazioni in onore del Poeta Giorgio Fishta).

riakut. Fjala e rrjedhëshme e tij, mëndyra e ambël e plot me njerzi, pohimet e tija të dëja për kathedër qi nxen dhe për kulturë qi zotnon, mbajtën me veshë hapët për më se trî të katërta oret mbarë publikun. Duerëtrokitje të zjarra ndërprenë sa heresh konferencën. Tema mbi At Fishtën si njeri, si atdhetâr, si letrâr e si kishtâr, veprimtarija e tij posi mbasardhës i Buzukut, Bogdanit, Budit, Bardhit etj., posi meshatâr e Françeskan më nji përrjudhë aq të vështirë e aq të turbullt të rilindjes sonë kombëtare, shkrimet e tija dhe gatshmenija e tij kudo e lypi shërbimi e e mira e vatanit, ndërhymlja e tij dhe kontributi kudo e këshilluen rrethanat të peshonte kah dobija e Shqipnisë, kontributi i çmueshëm qi dha Fishta në lamën e letrave e n'edukimin e kombit, në ruejtjen e kulturës e naltimin e gjuhës vërtetojnë nji herë e përgjithmonë se Shqipnija pa Fishtën kishte për të qënë e mangtë ashtu si letrat tona pa pendën fishtjane kishin për të paraqitë nji golle të paplotsueshme. Këndej del e qartë se vetëm mënlja e vëneri ndaj zhgunit e ndaj meshatarit katolik terratisin mendet dhe ja mohojnë Fishtës vlerën e vendin qi ai xën në panteonin e Kombit. E njimend — përfundonte oratori — shka kishte për të qënë Shqipnija pa kontributin e kishtarëve e shka kishin për të paraqitë letrat tona pa veprat e Fishtës? Duerëtrokitje të gjata e të nxehta qenë përgjegja e fundit.

Mbas konferencës, prej orës 19 deri n'orën 20 publiku u kënaq tuj veshtrve deklamime e kangë shqipe.

I primë prej njaj hymje së shkurtë, në gjuhën italishte, nga At Gjeçaj, hymje e cila përsritet para çëdo cope së deklamueme në vazhdim, studenti ynë kosovâr *Ndue Gjergji*, nshanës i teologjisë në Kolegjën e Propaganda Fide, deklamoi, i pari, oden fishtjane « Shqipnisë » (*Mrizi i Zanave*, botim IV, II, 4). Mbas tij *Dr. Marcello Ricci*, i ngarkuem i Radios së Vatikanit dhe i Televizionit italian, deklamoi kangën *Marash Uci* në përkthimin klasik të Prof. Koliqi-t. Mandej *Dom Zef Shestani*, bashkëpuntuer i ngushtë në pregatitjen e korit me Mons. Nolli-n, paraqiti shkurtasi kangëtorinë dhe përmbajtjen e kangës *Loredan*, muzikue nga *Dom Mikel Koliqi*. Këjo kangë si edhe kangët tjera të këndueme me hart e shije dhe të shqiptueme aq mirë sa mos me mujtë me u dallue theksimi i të huejve, u pëlqyen dhe u duertrokiten nxetsisht nga të gjith. Nji brohoritje e flakët u naltue nga salla kur seminaristi i dytë, *Gjergj Gjergji*, deklamoi nji pjesë të *Deka* nga *Oso Kuka* e *Lahutës së Malcis*. Mbas ti rishtas *Dr. Ricci* argëtoi të pranishëm t me satirën fishtjane nga *Nakdomonicipedia* (*Anzat e Parnasit*, botim II, 7). Satira, përkthye bindshëm nga Prof. Koliqi, kënaqi posaçe miqt italianë. Kori, tashti, këndoi kangën e *Ali Pashës* të muzikueme nga *Dom Zef Shestani*; ndërsa fill mbrapa muer fjalën i treti seminarist, *Lush Gjergji*, qi deklamoi nji pjesë nga lirika *In hoc signo vincas* (*Mrizi i Zanave*, botim IV, XI, 48) ndjekë edhe këjo prej poezisë *Gjuha Shqipe* së sjellun n'italishte nga *Paolo Emilio Pavolini*. Mbylli akademinë kanga *O im bir*, muzikue nga *Dom Zef Shestani* ndërsa rishtas tanë në kambë — si në fillim — shijuen t'entuziasmum jonet e ambëla e të thekëshme të himnit të dikurshëm të Flamurit me fjalët e zjarra të Fishtës: *Por-si fleta*.

Originaliteti i muzikës, ekzekutimi i përpikët dhe hartistik, varieteti dhe shija në zgjedhje të copave e në gjallsí t'akademisë lanë përshtypjen më të madhen dhe entuziasmuen të madh e të vogël. Posaçe të huejë të mbetën të habitun dhe u përgëzuen me sinqeritet me organizuesat e ekzekutuesat. Sugurisht ndër mërgimtarë s'kishin pá ndonji herë një akademi aq të përpikët e aq serioze, aq të naltë e aq të rregullt.

Si përfundim t'asajë mbramje At Gjeçaj grishi gjith të pranishëm të merrshin pjesë në një « rinfresco » të cilin ai e quejti françeskan, por qi më të vërtetë qe i pasun dhe i zgjedhun. Në sallën përbri, miq e dashamirë të ftuem u shmalluen me shoqi-shoqin më një atmosferë vëllaznimi e dashunije tuj bajtë me vedi, në të shpërndám, kujtimin e ambël të një mbramje së paharrueshme.

KRONIKU

... Mndyra me të cillen At Fishta u del zot idéve të veta, qi janë idé komtare lirijet, mprojet per tagre të veta, msimit komtár mi pshtetjen e gjúhës komtare, bashkimit të zëmrave në qellime e në veprim per të pertrim të popullit shqyptar, áisht një mndyrë luftarake, ka një herë e percjellne prej një fuqijet të perfrigueshme. Aj kndon në mes të poterës së stuhís balkanike, në mes të ngatrrsave të fuqive të Mdhá, qi me një politikë gjith dredhi, ja mohojnë tagret popujve të vogjel; kndon sa i kercnohet Shqypnis permbrenda dasija e partive, interesët e veçanta, pabesnija, korrupcioni, e perjashta trathiti politike gjithfarësh. E prandej zána e tí áisht shpesh mushë me idhnim, e shfren me fjalë therce, me një frazeologí të rrebët, me námë qi ndokuej mund i duken edhe teper të turrshme: kercni-me e námë qi t'a çojnë menden tu disa copë të Bibljes, tu ato kohë kuer profetve të Jehovës ju duk púnë e nevojshme me shti në púnë fjalë aso dore...

FULVIO CORDIGNANO

(Epepeja Komtare etj. Shkoder 1925 - faqe 69).

E « Lahuta » ka me metë gjithmonë një monument klasik, i padekshem, i kulturës fort të vjeter të rodit trako-ilirik, i gjúhes shqype; një pasqyrë gjith interesë besimesh e dokesh fort në shêj e qi ka pak ka pak kan me u zhdukë. E ky visár komtár ka me pasë një vlerë të madhe edhe per atë qi studjon albanologin, pse në púnë t'imë të vjershave e në fuqi e në dritë të shemujve, kú lot per së gjalli e jeton marë rodi, n'ata të tranduna, n'at freski virgjin e primitive, n'ato doke nder má te vjetrat, n'ato veti má originalet, n'ato virtyte e n'ato vese, n'ato idé e mndyrë besimi, ka me gjetë krejt komin.

FULVIO CORDIGNANO

(Epepeja etj. e citueme - faqe 71).

Mbledhje në ndër të Prof. At Zef Valentinit dhe të Prof. Ernest Koliqit

Me 5 dhjetor 1971 në Romë u tubue një aradhe e zgjedhur miqësh shqiptarë, arbreshë e të huej me nderue At Valentinit e Koliqin për veprimtarinë e tyre në lamiye të studimeve shqiptare e cila shtrihet përsëgjatë një harku dyzet e sa vjetësh. Me këtë rasë kishte ardhë në Romë edhe një grup gjerman profesorash universitarë e përfaqësuesash kulturore tue sjellë me vete një vëllim studimesh albanologjike përpilue për ndër të dy të festuemvet.

Një Komision kishte marrë përsipër organizimin e kësaj mbledhjeje. Ftesat u kufizuen në një rreth jo të gjënë dashamirësh, tue pranue dishirin e shfaqun prej të festuemvet mos i dhënë cilësi zyrtare mbledhjes.

Ftesa e shpërdame prej Komisionit qe kjo:

Një grup miqësh te Prof. P. Zef Valentinit dhe Prof. Ernest Koliqit ka nderin me ftue Zotin e Juej në darkë që do të shtrohet në Hotel Columbus (Via della Conciliazione, 33 - Romë) të Diellen me 5 dhjetor 1971 në orën 20,30 me rasën e dorzimit dy Katedratve të ndritun të një përmbledhjeje zyimesh (Festschrift) albanologjike botue për ndër të Tyne nga një tubë studjuesash të shquem gjermanë.

Un gruppo di amici dei Proff. P. Giuseppe Valentini ed Ernesto Koliqi ha l'onore di invitare la S.V. alla cena che avrà luogo all'Hotel Columbus (Via della Conciliazione, 33 - Roma) alle ore 20,30 di domenica 5 dicembre 1971, durante la quale sarà consegnato ai due Chiarissimi Cattedratici una raccolta di studi (Festschrift) pubblicata in Loro onore da alcuni illustri studiosi tedeschi di albanologia.

Avv. Dr. Ragip Frashëri - Rag. Lin Shkreli -
Dr. Nos Qirjaku - Gjôn Leka

Organizuesat e festimit i priten të të ftuemit në një salon në fund të cilit spikatte një oxhak me zjarm të ndezun. Flaka e drëve që digjeshin ftoi sidomos zojat m'u grumbullue rreth so në poltrona e ndejse rrjeshtue përtoçark. Zotnëj e zoja erdhen tue u tubue e bisedimet vluen me gotat e aperitivit në dorë. Mandej të gjithë, të prim prej organizuesave, u drejtuen kah sala e madhe e bukës. Në tryezë nderi në maje të salës u renduen mysafirët gjermanë e ligjeratarët: në kryet e vendit u vnduen Shkelqesa *Arkimandrit Teodoro Minisci* e *Shkelqesa Gennaro Cassiani*, Arbresh i shquem që merr pjesë në të gjitha manifestimet ku naltohen traditat e kultura arbnoe. Ndër tryeza të vogla, përball asaj të nderit, zënë vend të të ftuemit tjerë. Toaletat e ngjyrëshme të zojave e të zojushave dhe tubat e luleve shpërdã anash aty-këtu i gjallnoishin me një notë të ndrihtëshme gazmore sofrat e shtrume.

Me kujdesin që e dallon Hotelin Columbus — i njoftun e shum i çmuem prej Shqiptarve që kaluen nëpër Romë, sepsë aty u kremtue per disã vjet rresht Dita e Flãmurit — u sherbyen gjellat e pijet e shijeshme.

Kah mbarimi i darkës, i hapi radhën fjalimeve *dr. Ragip Frashëri*. Mbi aspektin kulturuer të mbledhjes shkruen Kryeredaktori i Shëjzave, prof. *Martin Camaj*, i Univerzitetit të Mënchen-it.

Vëllim syzimesh albanologjike në nder të Atë Prof. Zef Valentinit dhe Prof. Ernest Koliqit

---

Nisjativa për t'u kushtue një vëllim me studime albanologjike profesorëvet Valentini e Koliqi, lavrues të palodhun dhe frymëzues të zhvillimit të gjurmimeve shqiptare në Perendim u muer në München. Mbushja e shtatëdhjetë vjetve paraqitet si shkak i përshtatun të një nderimi të tillë, ma i madhi që mund t'u dëshmohej dijetarëve prej bashkëhulumtuesve të rij e të vjetër. Sendertimi i kësaj vepre në kushte objektive tona paraqitte vështirësi sidomos editoriale. Botuesit Dr. Dr. Rudolf Trofenik i njihet merita e madhe që mori përsipër shpenzimet jo të vogla për të qitë në dritë këtë vëllim i cili për ma tepër paraqitet në një veshje tipografike luksoze. Për këtë Editorit të njoftun tashma anë e kand dhe për botime shkencore të degës balkanologjike i janë mirënjohës dhe redaktorët e vëllimit Peter Bartl, Martin Camaj dhe Gerhard Grimm.

Festa e dorëzimit të blenit u organizue në Romë nga dashamirë e miq të jubilarëvet. Komisioni organizues i festës përbahej nga zotnitë adv. Ragip Frashëri, rag. Lin Shkreli, dr. Nos Qirjaku dhe Gjon Leka dhe u mbajtë gjat një banketi në salat e Hotelit Columbus në Romë me 5 dhator 1971. Kjo pritje në të cilën merrshin pjesë afër njëqind vetë, kryesisht shqiptarë dhe arbreshë, la një përshtypje shumë të mirë ndër miqt që kishin ardhë nërgut nga Müncheni për të u dorëzue vëllimin përnderues profesorëvet të ndritun Valentinit dhe Koliqit.

Kremtimi u hap prej *Dr. Ragip Frashërit* i cili, mbasi u uroi mirëse-ardhjen të grishunvet shpjegoi arësytet, pse shqiptarë dhe arbreshë, dijetarë e miq të huej të kombit tonë nderojnë dhe çmojnë kaq shumë jubilarët Koliqin dhe Valentinin. Fjala e Frashërit në thelb përmbante këtë kuptim: të gjithë, por sidomos na shqiptarët, jashtë vendit kemi fitue vetëdijen se puna e profesorëvet Valentini e Koliqi në degën e historisë dhe të letërsisë shqiptare favorizon shumë dhe ban të njihet e kaluemja e ndritshme dhe e vështirë e kombit tonë dhe ven në dukje dhe në të tashmen vlerat shpirtnore të shqiptarit para botës së qytetnueme. Cilësitë e punës së jubilarvët, dhe si mos të çmoheshin prej askuj, prej nesh duhet të çmohen sepse na sidomos që jetojmë në botën përendimore në kontakt të përditshëm me rrethe të hueja e kemi fare të qartë se sa i randësishem asht ndriçimi shkencor për të shpartallue paragjykimet dhe dizinformimet rreth popullit tonë.

Në emën të redakcionit vëllimin përnderues e paraqitën *prof. Dr. Hans Joachim Kissling*, drejtor i Institutit të Historisë dhe të Kulturës së Lindjes së Afërme si dhe i Turkologjisë, dhe *Dr. Dr. Rudolf Trofenik*.

Në fjalën që mbajti Kissling u vu në fillim në pah vështirësia e mbajtjes së një « laudatio » akademike që të ishte e dejë për jubilarët. « Për fat — vijoi Kissling — Koliqi dhe Valentini, megjithëse me prejardhje të ndryshme, u pajisën me një kulturë të përbashkët dhe u morën e merren me një landë të njejtë shkencore e letrare dhe kjo i ka afrue aq sa mund të quhen Dioskorë. Albanologjia moderne asht një degë shkencore aq e re sa dhe tërheqëse. Kjo dishiplinë, kryesisht gjuha, ruhej deri vonë si monopol i gjuhësisë së thjeshtë, kryekreje e asaj indo-evropiane, kështu që për shumë arësye të jashtme e të mbrendshme mbetej si e ngujueme mbrenda një fushe të ngushtë si pronë i një rrethi të vogël specialistësh. Atë çka na sot kuptojmë nën emërtimin « albanologji moderne » — me pak përjashtime — qendron-te ende e pazbulueme (*terra incognita*). Nuk e teproj — shtoi Kissling — nëse thom se Koliqi dhe Valentini, në bashkëveprim të ngushtë, kanë vu një gur të randësishëm në themelimin e albanologjisë moderne. Prof. Koliqi, shqiptar, përmbledh në vete një çark njohësish të tilla që e vunë në gjendje të vepronte me mirëdalje në degë të ndryshme të albanologjisë. Shkrimtar dhe poet, u pajis me zotësi të posaçme shprehëse që diti ma së miri t'i përdorë me i ba të njoftun jo vetëm botës italiane, por mbarë botës erudite, pasuninë shpirtnore të kombit shqiptar, mendësinë e tij dhe doket e trashiguemë.

Këtyne cilësiqe u duhet shtue dhe aftësia e jashtëzakonshme organizuese. Koliqi themeloi institucione të shumta shkencore, revista kulturore dhe letrare të tilla, si revistën me titull shumë poetik « Shëjzat » (*Le Pleiadi*), organ kulturor tejet i profiluem.

Fati desh që Zef Valentini, venecian, të kalonte një pjesë të jetës në Shqipni ku zhvilloi një veprimtari të gjanë kulturore dhe ku mësoi, pothuejse në mënyrë të përsosun, gjuhën tejet të vështirë shqipe. Në saje të njohësisë gjuhësore dhe të ambientit mudi të depërtojë aq thellë në çeshtjet e Kanunit të Lekë Dukagjinit sa që të mbahet me të drejtë sot njohësi ma i miri i ligjës dokesore shqiptare. Vetëm vepra kolosale *Acta Albaniae Veneta* do të mjaftonte të dishmojë mbi erudicionin e pakufi dhe fuqinë prodhuese jo të rendomtë të Valentinit.

Askush nuk duhet të habitet pse shi në Münchenin e Bavjerës lindi ideja t'u kushtohet dy të kremtuemve nii vëllim me kontribute albanologjike në kuptimin e gjanë të fjalës. Edhe në München gjindet një qendër albanologjike dhe shi këtu u ndie nevoja të nderohet, mes dy jubilarëvet të pranishëm, albanologjia në përgjithësi dhe posaçë në Itali ku lulëzon tash sa kohë sidomos për hir të veprimtarisë së Valentinit dhe Koliqit. Me këtë gjest na deshëm të nderojmë kombin shqiptar që tek ne gëzon një simpati të posaçme.

Gjithkund ku flitet gjuha gjermane, edhe në të kaluemen, gjuha shqipe, historia e popullit shqiptar, folklori dhe doket e tij kanë qenë të lavrueme dhe kjo traditë asht e drejtë të vijohet dhe nga breznitë e reja, si traditë pozitive që vlen dhe për afrimin e popujve dhe kuptimin e shëndoshë, pa paragjykime.

Do të ishte e padrejtë të kalojë në heshtje merita e Editorit të këtij vëllimi, Dr. Dr. R. Trofenik, i cili po iau dorëzon jubilarëvet. Ky vëllim ban pjesë në vargun e librave dhe studimeve « Beiträge zur

Kenntnis Südosteuropas und des nahen Orients » themelue nga R. Trofenik. Falnderojmë përzemërsisht dhe për mikritje dhe festën e farfurishme të kësaj mbramje ».

Mbas dorëzimit të vëllimit prej editorit me një kushtim të bukur latinisht, mori fjalën *P. Carmelo Capizzi*, profesor për bizantinologji në Romë dhe në Köln, dishepull dhe bashkëpunëtor i prof. Valentinit. Fjala e Capizzit po botohet tanësisht në origjinal.

Piktori zamadh shqiptar Gjelosh Gjokaj u dhuroi të kremtuemvet nga një grafikë, prova të artistit, të cilat u pëlqyen shumë nga Valentini e Koliqi dhe prej të pranishëmvet.

Prof. Zef Valentini falnderoi shkurtimisht folësit dhe organizuesit e festës dhe në emën të prof. Koliqit.

Martin CAMAJ

DISCORSO DEL PROF. KISSLING

Il prof. dr. Hans Joachim Kissling, Ordinario di Turcologia nella Università di München, pronunciò questo discorso:

Egredi signore e signori,

mi hanno assegnato il compito tutt'altro che facile, ma molto onorifico, di tenere il discorso ufficiale in occasione di una festa di carattere particolare. Non è frequente, perlomeno per quanto ne so io, che uno scienziato abbia la possibilità di comporre una laudatio accademica in onore di una coppia di Diòscuri di eccelsi studiosi, né avviene ogni giorno che un editore presenti al mondo scientifico un volume in onore di una simile coppia. Oggi per tale costellazione eccezionale si è realizzata: ho l'onore di presentare la laudatio accademica per i miei grandi colleghi, il professore Ernesto Koliqi e il professore Rev.mo Padre Giuseppe Valentini, due astri dell'albanologia in questo paese e di grandezza mondiale in questo campo. L'editore Dr. Rudolf Trofenik consegnerà i primi esemplari del volume dedicato a questi Diòscuri di scienziati ed inseparabili amici. Da nemico giurato del feticismo del numero degli anni, mi astengo di parlare di date ricorrenti in questa festa, ritengo però indispensabile di parlare dei servizi e dei meriti scientifici dei festeggiati, specie della loro validità e produttività scientifiche. Infine dei conti quello che colpisce e ci fa ammirare nei festeggiati non è il numero degli anni vissuti, ma è proprio la loro vitalità e la loro produttività spirituali. Questo è il motivo della nostra ammirazione per cui noi ci sforziamo di onorarli come benemeriti maestri.

Festeggiando una coppia di Diòscuri della scienza significa che la laudatio accademica dovrà tentare di ridurli allo stesso denominatore. In casi consueti tale impresa sarebbe stata abbastanza ardua, ma nel nostro caso, fortuna vuole, che i due festeggiati, integrando l'un l'altro in maniera veramente propizia, costituiscono, per così dire, uno stabile fondamento su cui poté basarsi l'albanologia moderna, uno dei rami più recenti e più interessanti all'albero delle numerose «logie».

Albanese di Scutari l'uno, oriundo della città di San Mar-

co l'altro, i nostri due amici si sono incontrati in un terreno scientifico difficile e non accessibile che a pochi. Fino a poco tempo fa la disciplina albanologica sembrava che fosse un monopolio della pura linguistica, in particolare di quella indo-europea e per varie ragioni intrinseche ed estrinseche era campo riservato ad una cerchia esclusiva di specialisti. Oggi questo punto di vista è sorpassato, e non solo la lingua, ma a ragione oggi giorno all'albanologia appartiene il complesso intero di varie conoscenze sulla spiritualità, usi e costumi, storia ecc. della gente albanese. Non è dunque esagerato se affermiamo che i due nostri festeggiati si devono annoverare tra i fondatori dell'albanologia moderna nel senso più ampio della parola. Il Koliqi e il Valentini perciò si devono considerare pietre miliari dell'albanologia moderna. Il professore Koliqi come albanese riunisce in se qualità tali da poter agire in diversi rami dell'albanologia. Scrittore e poeta, egli è dotato di capacità diverse espressive che lo misero in grado di fare conoscere l'anima albanese non solo al mondo italiano ma anche a tutto il mondo erudito. A queste qualità viene aggiunto uno straordinario talento organizzativo. Il Koliqi ha fondato diverse istituzioni culturali e scientifiche, riviste culturali e letterarie come la rivista del bel titolo poetico « Shêjzat » (Le Pleiadi), organo culturale altamente profilato.

Il destino ha voluto che Giuseppe Valentini, veneziano, passasse una parte della sua vita in Albania dove ha svolto un'attività vasta culturale e dove imparò a perfezione la difficile lingua albanese. Grazie alla sua conoscenza della lingua e dell'anima del popolo albanese poté penetrare profondamente nella logica e nello spirito del diritto consuetudinario di Lekë Dukagjini, tanto che oggi a ragione va considerato come il migliore conoscitore del diritto delle montagne albanesi. Solo la colossale opera « Acta Albaniae Veneta » basta per testimoniare quanta erudizione e quanta forza produttiva troviamo nella persona del Valentini.

E non bisogna meravigliarsi se proprio a Monaco di Baviera nacque l'idea di dedicare ai due festeggiati un volume con contributi albanologici nel senso lato della parola. Anche Monaco ha una tradizione albanologica e non solo Monaco, ma vari centri universitari del territorio di lingua tedesca. Proprio a Monaco si sentì il bisogno di onorare i due festeggiati qui presenti, e attraverso loro l'albanologia in genere, e specie in Italia dove questa disciplina fiorisce da tempo anche per merito del Valentini e del Koliqi i quali hanno incrementato questi studi anche attraverso i loro numerosi allievi. Con questo gesto vorremmo onorare anche la nazione albanese che da noi gode di una simpatia particolare. La lingua, la storia del popolo albanese, il folklore, gli usi e costumi devono essere coltivati anche in avvenire, poiché questa è una tradizione positiva che contribuisce all'avvicinamento e comprensione dei popoli.

Sarebbe ingiusto passare sotto silenzio l'Editore di questo volume, il nostro amico Dr. Dr. Trofenik. Grazie al suo coraggio editoriale il volume si presenta veramente in veste lussuosa e degno per i festeggiati.

Infine anche in nome del gruppo proveniente da oltrealpi ringrazio il Comitato organizzatore di questa bellissima festa nella città eterna.

PARLA IL PROF. P. CAPIZZI

Ed ecco il discorso di Padre Carmelo Capizzi S. J., docente di storia bizantina nella Università di Colonia (Germania) e nel Pontificio Istituto Orientale di Roma.

Signore e Signori!

Non so ancora capacitarvi come mai sia venuta l'idea di affidare a me, né balcanologo e meno ancora albanologo, l'incarico lusinghiero di prendere in questa occasione la parola a nome degli invitati di lingua italiana. Quesa sera infatti, grazie all'iniziativa affettuosa e coraggiosa al tempo stesso del Dottor Rudolf Trofenik, festeggiamo due ben noti albanologi insigni, quali sono il Prof. Padre Giuseppe Valentini, dell'Università di Palermo, e il Prof. Ernesto Koliqi, della Università di Roma.

Penso tuttavia che la mia perplessità di oratore d'occasione non sarebbe minore, se pur fossi in grado di parlare dei due Festeggiati, non solo con la buona volontà del discepolo e dell'amico, ma anche con la competenza del collega di disciplina. Perché non mi sembra facile, neppure per un balcanologo od albanologo, descrivere e caratterizzare in breve e in modo condegno l'opera del Valentini e del Koliqi. In ambedue i casi, infatti, ci si trova di fronte a un'opera complessa, multiforme, alla quale essi hanno consacrato energie eccezionali di mente e di cuore — e ciò, per la durata di circa mezzo secolo.

Il P. Vincenzo Malaj, nell'annata 1970 di Shëjzat (pp. 396-441), ha raccolto la bibliografia del Valentini, che poi ha ristampato in estratto con aggiunte e modifiche importanti. Ebbene, eccettuati i numeri — relativamente pochi — sotto cui sono raggruppate le recensioni apparse per lo più in Letture, si rimane stupiti dei libri in uno o più volumi e degli articoli scientifici e divulgativi che sfilano sotto i nostri occhi in quella processione di ben 383 numeri, compresi nell'arco di tempo 1928-1970. Ci si erge dinanzi un'opera vasta e varia, aperta a tutti gli aspetti e a tutti i momenti della civiltà albanese. E' facile notare come, in mezzo a tante pubblicazioni, assumano uno spicco speciale quelle riguardanti la letteratura, la lingua, il diritto, la storia religiosa e civile, la numismatica, le fonti storiche documentarie. Mi sia qui consentito di ricordare alcuni titoli, a ognuno dei quali corrisponde spesso un'opera che costituisce un contributo decisivo o una pietra miliare nel settore scientifico di cui si occupa: Documenta de liberatione Albaniae de jugo Turcarum (in Leka 1935-38); Saggio di un Regesto storico dell'Albania (Scutari 1937-40); Passeggiate storiche nell'Alta Albania (Tirana 1941/2 e 1943); Contributi alla cronologia albanese (3 voll., Roma 1942-57); La famiglia nel diritto tradizionale albanese (in « Annali Lateranensi » 1945); I diritti della comunità nella tradizione giuridica albanese (Firenze 1956); Il "Liber brevium" di Callisto III, la Crociata, l'Albania e Skanderbeg (Palermo 1968); Acta Albaniae Juridica (München-Milano 1968); La legge delle Montagne Albanesi nelle relazioni della Missione Volante 1880-1932 (Firenze 1969). A questi titoli se ne potrebbero aggiungere tanti altri in albanese o in italiano, disseminati in riviste scientifiche italiane e straniere; ricorderemo soltanto i due

contributi pubblicati in Studime e Tekste Dega I, Juridike, Nr. 1 (1944); ma ricorderemo specialmente l'opera monumentale, ancora in corso di pubblicazione e giunta già a 12 volumi: gli Acta Albaniae Veneta (Palermo - München 1967), vera miniera di notizie di prima mano sulla storia politica, religiosa, economica, sociale, militare, ecc., dell'Albania nei secoli XIV e XV, cioè dell'Albania di Giorgio Kastrioti Skanderbeg.

Se l'opera del Valentini è prevalentemente storico-erudita e storico-letteraria, l'opera del Koliqi è soprattutto critico-letteraria e poetica. Non sembra davvero a caso che egli abbia avuto a maestro colui che viene riconosciuto come uno dei più geniali prosatori e il maggior poeta d'Albania, il francescano P. Giorgio Fishta.

Il Prof. Giuseppe Gradilone, discepolo del Koliqi, nell'ultimo numero di Shêjzat del 1969, ne raccolse, come egli dice, "le opere più significative" e "alcuni scritti di capitale importanza". Dei 47 titoli elencati abbiamo tentato una classificazione per generi; così abbiamo raggiunto il risultato seguente: 25 titoli appartengono alla critica letteraria o alla storia della letteratura albanese e sono in italiano, mentre 5 dello stesso genere sono in albanese; 3 titoli indicano due raccolte di novelle e un romanzo in albanese; 3 titoli designano raccolte di poesie proprie in versi e 2 di poesia in prosa; infine 6 titoli si riferiscono a opere poetiche albanesi altrui tradotte in italiano, e 3 titoli a tre volumi che presentano una traduzione poetica in albanese di brani o composizioni intere di poeti italiani, da Dante al Tasso, al Foscolo, al Manzoni, al Carducci, al Pascoli e al D'Annunzio.

Assolutamente agiuno di lingua albanese, io devo astenermi dall'esprimere un giudizio qualsiasi sull'attività poetica del Koliqi nella sua lingua materna. Per giudicare i suoi scritti, che tradotti in italiano si intitolano: Gli specchi di Narciso, Il bando di Skanderbeg, Le orme delle stagioni, La sinfonia delle aquile, L'ombra delle montagne, Il mercante di bandiere, Il sapore del pane casareccio, ecc., nel caso mio bisogna affidarsi ai giudizi lusinghieri di competenti, come Fulvio Cordignano, Giuseppe Valentini, Carlo Tagliavini, Giuseppe Schirò junior, ed altri che sono stati elencati dal Prof. Gradilone in fondo al suo articolo ricordato poco fa. Lo stesso mi tocca fare riguardo alle traduzioni albanesi di poeti italiani.

Ma, se mi è lecito esprimere un giudizio da vecchio dilettante di poesia in lingua italiana, posso permettermi qualche asserzione positiva. La lettura delle traduzioni poetiche dall'albanese in italiano, che il Koliqi ha disseminato in molti numeri della Sua rivista Shêjzat e in volumi come Epica popolare albanese (Padova 1937), Poesia popolare albanese (Firenze 1957), Rapsòdi e rapsodie delle Alpi Albanesi, (Roma 1961), Antologia della lirica albanese (Milano 1963), Il liuto delle montagne (del Fishta, Roma 1971, canti XII-XV), tale lettura, dicevamo, stupisce per due motivi: 1) per il dominio sovrano dei mezzi espressivi; 2) per l'aperta sensibilità del Koliqi, che resta fermo nell'alveo della tradizione classica italiana, ma sa accogliere ed assimilare tutto ciò che di valido possano offrire i vari "ismi" del nostro secolo, dal simbolismo all'ermetismo e al neorealismo. Chi ha letto i suoi Canti della

rinascita (Roma 1959), con testo albanese e traduzione italiana propria a fronte, e chi ha potuto assaporare le 65 liriche dei 32 poeti albanesi, quasi tutti del nostro secolo e per due terzi viventi, della già ricordata Antologia della lirica albanese, capirà facilmente ciò che intendo dire. Il Koliqi dimostra subito di maneggiare magistralmente la lingua poetica italiana, della quale conosce tutti i segreti semantici, tutta la forza plastica e rappresentativa, tutte le modulazioni e sfumature musicali, che essa è andata assumendo dalle origini del Duecento fino ai nostri giorni.

Non è neppure di mia competenza giudicare della vasta produzione del Koliqi nel settore della storia della letteratura albanese e in quello della critica letteraria, sparsa in volumi, articoli di rivista e di giornale e in conferenze. L'articolo suaccennato del Prof. Gradilone ne offre un breve saggio, nel quale egli nota, fra l'altro, che finora « manca uno studio approfondito di tutta l'opera koliciana » (Shëjzat, 13 (1969), p. 23 dell'estratto).

Ma l'opera del Valentini e del Koliqi non è soltanto l'opera di due scrittori e di due eruditi. E' pure l'opera di due maestri, di due docenti universitari, che hanno profuso il meglio di se stessi nella guida di centinaia di alunni, vari dei quali oggi occupano cattedre universitarie in vari paesi europei. Come ex-alunno del Valentini potrei dire molto su questo punto; ma preferisco limitarmi a riferire alcuni dati significativi sia sul suo conto che su quello del Prof. Koliqi. Nell'Università di Palermo, negli anni accademici 1950-69, il Prof. Valentini aveva diretto (e io so bene che cosa voglia dire in questo caso il termine "dirigere") non meno di 75 tesi di lingua e letteratura albanese e non meno di 20 tesi di filologia bizantina e di letteratura cristiana antica; il Prof. Koliqi, tra 1951 e il 1969, aveva diretto ben 58 tesi su quasi tutti i settori della letteratura albanese e sui rapporti letterari tra l'Italia e l'Albania, presso l'Università di Roma.

Scorrendo i titoli di tali tesi come quelli delle loro opere, sorge netta un'impressione: il Valentini e il Koliqi appartengono di diritto alla categoria dei grandi mediatori di cultura. Essi non si sono stancati di lanciare continuamente dei ponti spirituali tra la cultura albanese e quella dell'Europa Occidentale, e innanzi tutto con quella italiana. Chi conosce la storia dell'Albania e ripercorre i rapporti tra Illiri e Romani, tra Albanesi e Veneziani, Normanni, Svevi, Angioini, Aragonesi, tra gerarchia ecclesiastica d'Albania e Papi di Roma, non dura fatica a scorgere nei nostri due Festeggiati due figure simboliche dell'occidentalismo verso cui tende tutto il movimento risorgimentale albanese. In questa prospettiva, la loro opera assume un altissimo significato e rappresenta un arricchimento duraturo della civiltà e dell'anima autentica del popolo di Skanderbeg.

Mi si consenta di finire con una riflessione suggeritami dalle letture che faccio da lungo tempo sugli scritti del Valentini e del Koliqi. Studiare, dedicarsi a ricerche scientifiche, poetare, pubblicare articoli o libri che aprano nuove prospettive scientifiche o culturali ha qualcosa di inebriante; rappresenta una delle gioie più meritate e meritorie dell'uomo. Talvolta tale gioia tocca punte così alte nel nostro spirito,

da darci il capogiro, da farci credere realmente che abbiamo scavato anche noi un solco nella storia. E' l'illusione descritta e fustigata stупendamente dal poeta Trilussa nella sua famosa lirica sulla "luma-chella della vanagloria". A questa illusione — che ha causato non poche catastrofi — possiamo opporre soltanto quel sano realismo cristiano, che non si nasconde affatto la caducità radicale dell'operare umano considerato in se stesso, ma cerca di redimerlo invitando l'uomo ad accettare le misteriose profferte dell'Assoluto e dell'Eterno. Nessuno di noi può scrivere una pagina senza tradire se stesso rivelando se abbia accettato o respinto tali profferte.

Chi conosce da vicino il Valentini e il Koliqi sa che essi hanno accettato tali profferte; che ne hanno portato e ne portano il peso con disinvoltura, con una serenità che traspare continuamente anche dai loro scritti meno impegnativi. Troveremmo assurdo parlare con loro, leopordianamente, della "detestata soglia di vecchiezza" o della "infinita vanità del tutto". Perché le loro due anime sono ancorate a una Certezza, che non c'è bisogno di qualificare.

Questo non è il motivo meno forte per cui noi questa sera ci stringiamo con gioia a loro due ed offriamo la Festschrift in segno di omaggio riconoscente — in segno di affettuosa ammirazione.

Hanno partecipato al ricevimento e al pranzo in onore del Prof. P. Giuseppe Valentini e del Prof. Ernest Koliqi: Ecc. Avv. Gennaro Cassiani e Signora, Ecc. Archimandrita Teodoro Minisci, Prof. Dr. J. H. Kissling e Signora, Dr. Dr. Rudolf Trofenik e Signora, Prof. Giuseppe Schirò e Signora, Signora Giuseppina Petrotta, Dr. Turi Petrotta e Signora, P. Ivan Žužek Rettore Pont. Istituto Orientale, Padre Carmelo Capizzi, Papas Eleuterio Fortino, Prof. Namik Ressuli e Signora, Prof. Robert Schwanke, Padre Daniele Gječaj, Padre Vincenzo Malaj, Rev. D. Gjeto Radi, Prof. Martin Camaj e Signora, Generale Zef Sereggi e Signora, Dr. Ismail Verlaci, Signora Medihà Frashëri, Comm. Prof. Lala Commeno, Dr. Gaspare Sereggi e Signora, Dr. Ton Koka e Signora, Signora Lucia Shkreli, Prof. Giuseppe Gradilone e Signora, Prof. Nino Guzzetta, Prof. P. Ignazio Parrino, Mr. McKeever, Signorina Haydée Lacché, On. Ekrem Telhaj, Signorina Lili Sheldija, Sig. Guglielmo Koliqi, Sig. Angelo De Genti e Signora, Avv. Albino Greco e Signora, Prof. Mircea Popescu e Signora, Dr. Stazys Lozoraitis e Fidanzata, Dr. Krilić, Pittori Prof. Gjelosh Gjoka e Prof. Lin Delija, Sig. Albert Akshija e Signora, Colonnello Gildo Simini, Sig. Juozas J. MacieVICIUS, Sig. Carlo Olivieri, Rev. Mons. Domenico Hrušovský, Signorina Veronica Lazzarini Viti e Fratello, Signorina De Blasi, Marco Koliqi.

Ricevevano gli invitati nelle accoglienti e luminose sale dell'Hôtel Columbus i Signori del Comitato: Avv. Dr. Ragip Frashëri, Rag. Lin Shkreli, Dr. Nos Qirjaku, Gjon Leka.

Alla fine del pranzo l'avv. Ragip Frashëri con un appropriato e vibrante intervento dette inizio ai discorsi del Prof. Dr. Kissling e del Prof. P. Capizzi. Padre Valentini ringraziò il Comitato e gli intervenuti anche a nome del Professor Koliqi. L'animazione nei saloni continuò fino a oltre mezzanotte in una atmosfera di schietta cordialità.

Telegrammi pervenuti

« Non potendo intervenire manifestazione promossa da codesto gruppo ammiratori insigni Cattedratici Valentini Koliqi invio cordiali auguri » MARLEKAJ (da Bari).

« Impedito incidente personale partecipazione aderisco toto corde omaggio insigni Maestri Koliqi Valentini benemeriti albanologia » SOLANO (da Frashineto).

Lettera del compianto Demetrio Mauro

S. Demetrio, 22-XI-1971

Egregio Rag. Shkreli,

ringrazio sentitamente Lei e gli altri comuni amici per il cortese invito.

Sia io che mia moglie vorremmo avere l'onore di essere presenti alla manifestazione di simpatia in onore dei due grandi e illustri personaggi, P. Valentini e Prof. Koliqi, nostri carissimi amici, ma impegni « improrogabili » di famiglia ce lo impediscono.

Voglia, pertanto, porgere i più cordiali saluti ai cari Cattedratici con l'augurio di lunga vita.

Distinti ossequi,

DEMETRIO MAURO

Herrn

Rag. LIN SHKRELI

Via Annone, 6

00199 Roma (Italien)

Sehr geehrter Herr Shkreli!

Herzlich danke ich Ihnen für Ihre liebenswürdige Einladung zur feierlichen Überreichung der den Professoren VALENTINI und KOLIQUI gewidmeten Festschrift am, 5. Dezember d.J. Zu meinem großen Bedauern wird es mir jedoch nicht möglich sein, an dieser Feier teilzunehmen, da ich erst nach dem 5. Dezember aus den USA zurückkehren werde.

Mit besten Grüßen

Ihr sehr ergebener

Prof. Dr. G. STADTMÜLLER

Sehr geehrter Herr Rag. Shkreli,

haben Sie recht herzlichen Dank für Ihre ehrenvolle Einladung, der ich leider aus zeitlichen Gründen nicht Folge leisten kann. Ich bitte Sie, den Geehrten, Prof. P. G. Valentini und Prof. E. Koliqi, meine besten Wünsche auszusprechen und verbleide mit den Ausdrücken meiner vorzüglichen Hochachtung.

Dr. PETER BARTL

Sehr geehrter Herr!

ihre öinladung zur Teilnahme an den Feierlichkeiten für die Professoren G. Valentini und E. Koliqi ist außerordentlich ehrenvoll und schmeichelhaft für mich. Umso mehr muß ich es bedauern, daß ich leider nicht nach Rom kommen kann. Ich bitte Sie höflich, für meine Gründe Verständnis zu haben. Ich stehe als Dozent an der hiesigen Universität mitten im Semester. Zu den laufenden Verpflichtungen durch Vorlesungen, Seminare und Sprechstunden kommen außerordentliche Aufgaben wie Fakultätssitzungen, Korrekturen von Prüfungsarbeiten und Sonntagen zumeist am Schreibtisch sitzen.

Ich bitt Sie sehr, den beiden Jubilaren meine besten Wünsche zu übermitteln und wünsche Ihrer Veranstaltung einen harmonischen Verlauf. Mit nochmaligem Dank für Ihre Einladung

bin ich

mit dem Ausdruck vorzüglicher Hochachtung

Ihr sehr ergebener

Dr. GERHARD GRIMM

Hanno inviato la loro adesione: Signora Matilde Mancinelli, Mons. Giovanni Cheli, Prof. G. Zorzoli e Signora, Dott. Tonino De Marchis e Signora, Signora Tusha Imondi Kurti, Dottoressa Leonilde Piratoni, Dott. Feodoronczuk, Dr. Petro Vuçani, Professoressa Adele Salerno.

Ha inviato un telegramma augurale da Trieste la Famiglia Prennushi.

Costume. Malsia e madhe.

REFUGEE WOMAN.

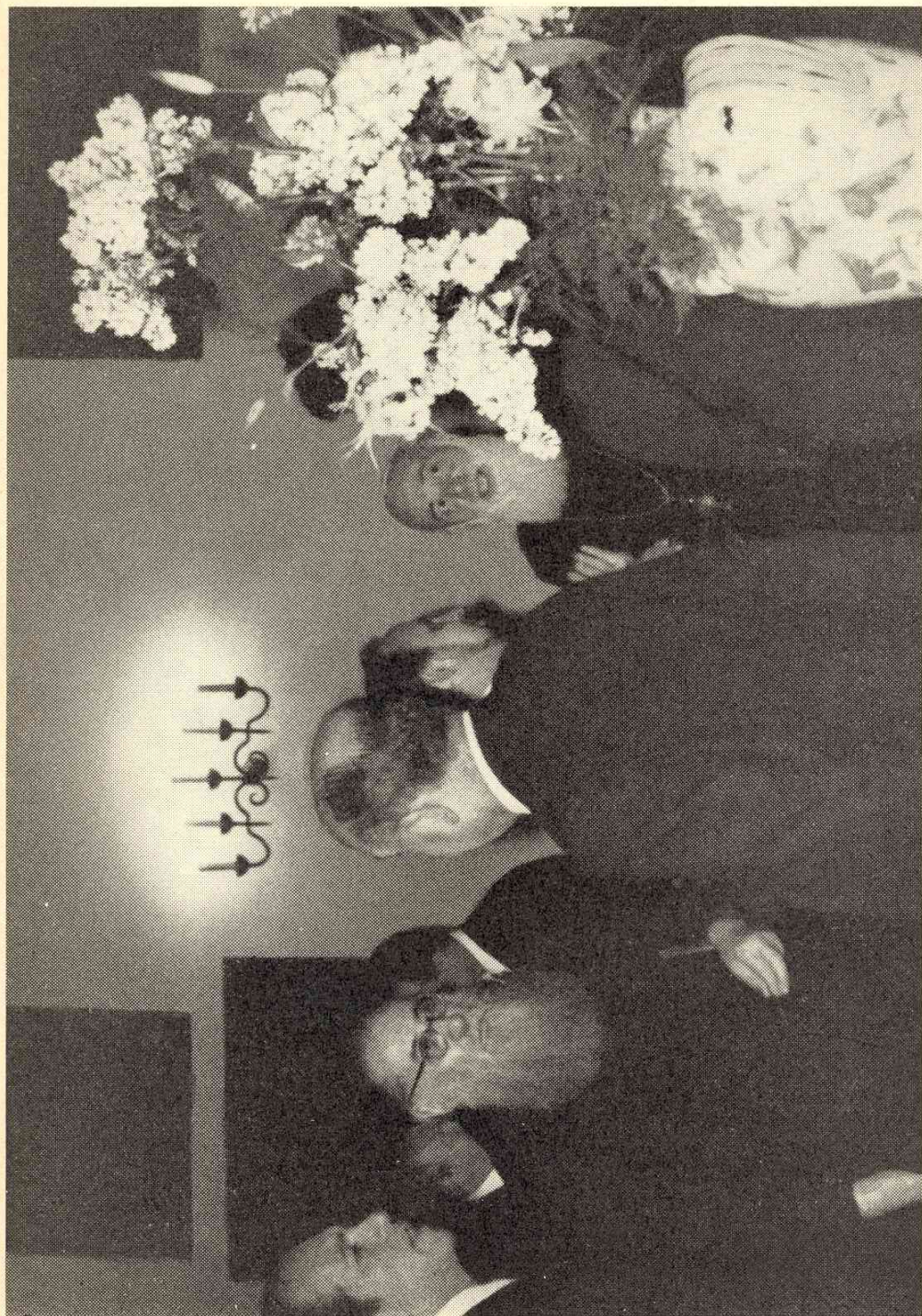
Parla l'Avv. Frashëri (Flet Adv. Ragip Frashëri).

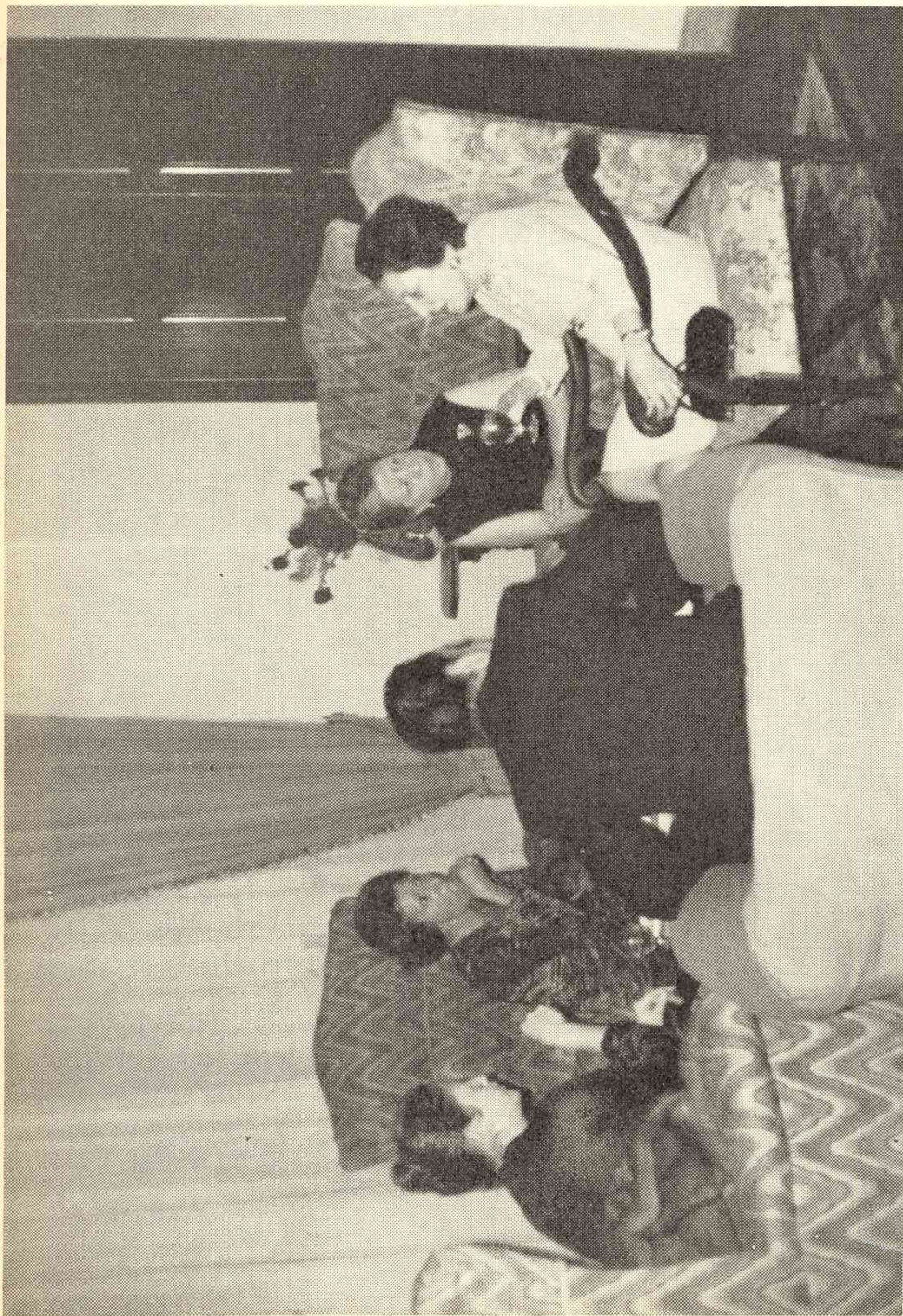
Tryeza e nderit. Nga e mbajta: Koliqi, Shkelqesat Cassiani e Minisci, At Valen-tini, Prof. Schirò, Padre Capizzi. L'Editore dr. Rudolf Trofenik presenta al festegjati il volume pubblicato in loro onore.

Il Dr. Tuvi Petrotta, consegna al dr. Trofenik il diploma di Socio Onorario del Centro Internazionale di Studi Albanesi di Palermo, di cui è Presidente.

Pámje e saloneve: At Valentini bisedon me z. Eqrem Telhaj. (Aspetto di una delle sale del Columbus durante il ricevimento).

Da sinistra: La Signora Petrotta, la Sig.ra Ressuli, la Sig.ra Giuseppina Petrotta e la Sig.ra Schirò. Di spalle il prof. Namik Ressuli.

Da sinistra: Le signore Trofenik e Camaj, il dr. Rudolf Trofenik e la Signora Kissling nei saloni dell'Hotel Columbus.

Nji ndër tryeza në salë të bukës: Nji grup zojash e zotniqish pjesëmarrsa. (Nella sala da pranzo).

Pamje e saltës (Aspetto della sala).

Përmbajtje e Festschrift-it

Paraqitja e landës së vëllimit « Dissertationes albanicae » in honorem JOSEPHI VALENTINI ET ERNESTI KOLIQI septuagenariorum. Dr. Dr. Rudolf Trofenik - München 1971. Redaktion: Peter Bartl, Martin Camaj, Gerhard Grimm.

1) *Carmelo Capizzi S. J.*: un'opera decisiva della storiografia albanese (*Nji vepër themelore e historiografisë shqiptare*) fq. 9-19. *Me randësi asht pjesa e dytë sidomos ku autori ven në pah hollësi mbi renditjen e dokumentave dhe të landës së llojllojshme dhe paraqitjen e tyre n'Acta Albaniae të Valentini-t.*

2) *Gerhard Grimm*: Leopold von Ranke und die Geschichte Albaniens (*Leopold von Ranke dhe historia e Shqipnisë*) fq. 20-28. *Grimm bie vendet ku historiani zamadh merret me historinë e Shqipnisë dhe mban kundrejt tyre qendrime kritike.*

3) *Gert Robel*: Bemerkungen zur Geschichte Nordalbanien 1853-1875 (*Vërejtje mbi historinë e Shqipnisë së veriut prej 1853-1875*) fq. 29-45. *Autori njuh mirë veprimtarinë e dijetarit Franz Nopcsa (krh. veprën: Franz Baron Nopcsa und Albanien. Wiesbaden 1966). Robel ndreq disa të dhana të historianëve sidomos mbi kryengritjet në Verinë e Shqipnisë gjat kësaj periudhe.*

4) *Georg Stadtmüller*: Norbert Jokl und sein Beitrag zur Albanienforschung (*Norbert Jokl dhe kontributi i tij në albanologji*) fq. 46-61. *Kjo ndihmesë për zbulimin e jetës dhe të veprës së Joklit paraqet një novitet. Këtu jepen hollësitë e para mbi mbarimin e albanologut të madh i cili i përndjekun prej nazizmit vdiq në vjetin 1941. Aty botohet dhe një letër e prof. E. Koliqit, atë kohë ministër i arsimit, nëpërmjet të cilës J. emnohet zyrtarisht drejtor i bibliotekave shqiptare. Ky emnim qellimonte të shpëtonte Joklin e salvuem si ebre.*

5) *Robert Schwanke*: Das albanische Schulwesen und Oesterreich-Ungarn während des I Weltkrieges (*Arësimi shqiptar dhe Austroungaria gjat luftës së parë botënore*) fq. 62-77. *Të dhanat e autorit janë të dokumentueme me landën arkivale të Haus-, Hof- und Staatsarchiv etj. të Vjenës dhe ky parashtrim paraqet një ndihmesë të mirë për historinë e arësimit shqiptar.*

6) *Peter Bartl*: Italienische Bewerber um den albanischen Thron Savoyen - Mantua - Parma (*Pretendentë italianë të tronit të Shqipnisë - Savoja, Mantua dhe Parma*) fq. 78-88. *Bartl që shquhet si njohës shumë i mirë i historisë së Shqipnisë, gja e provueme prej studimeve të botueme deri tash në revista të ndryshme dhe veçmas si libër, këtë argument e rrah tue u mbështetë në dokumenta të rij, gjatë sidomos në Spajë.*

7) Titos Jochalas: Ueber die Einwanderung der Albaner in Griechenland (*Eine zusammenfassende Betrachtung*) = (*Mbi përhapjen e shqiptarëve në Greqi - shqyrtim përmbledhës*) fq. 89-106. Jochalas, dishepull i prof. Valentinit, këtë studim e shkroi gjat ndejes së vet në München në specializim, mbi albanologji. Përmbledhja e landës bibliografike mbi këtë çështje dhe interpretimi i autorit, sidomos mbi valët e para vërshuese shqiptare, do të ngjall kureshtjen e specialistëve, pëlqime e mospëlqime.

8) Hans Joachim Kissling: Zur historischen Topographie der albanischen Küste (*Mbi topografinë historike të bregdetit shqiptar*) fq. 107-114 Kjo temë e rrahun nga autori ndër studime të maparshme dhe për vende tjera balkanike ngjall dëshirën për gjurmime sistematike mbi topografinë shqiptare, deri sot tepër pak e studjueme.

9) Klaus Lange und Christine Körner: Die Gesellschaft der Kreshniklieder (*Shoqnia e kangëve kreshnike*) fq. 115-126. Si mbas modeleve sociologjike moderne bahet përpjekja e një sprove analize të shoqnisë të kangëve popullore të veriut, mbushë me elementa të Kanunit të Lekë Dukagjinit.

10) Martin Camaj: Zur albanischen Mundart von Barile in der Provinz Potenza (*Mbi të folmen arbreshe të Barilit në Provincë të Potencës*) fq. 127-140. Jepet një përshkrim i shkurtë i fonologjisë dhe i morfologjisë së kësaj të folme në zhdukje e sipër. Në fund vijjnë tetë copë tekste me përkthimin gjermanisht.

11) Hans-Jürgen Sasse: Arvanitika-Texte aus Kaparelli (Böotien) (*Tekste shqipe nga Kapareli - në Beocje*) fq. 141-175. Sasse, lingvist shumë i zoti, që merret me të folmet e shqiptarëve të Greqisë, mbas një hymje mbi karakteristikat kryesore të kësaj të folme, bie një sasi tekstesh të përshkrueme besnikisht me përkthimin gjermanisht për anë.

12) Vëllimin e mbyll një studim i gjanë dhe i thelluem nga Hermann Oelberg: Fragen der albanischen Sprachgeschichte — Grundsätzliches zur Nasalisierung (*Çështje të historisë së gjuhës shqipe — sqarime themelore rreth nazalimit*) fq. 176-206. Oelberg, i njoftun në rrethet e gjuhëtarëve sidomos për syzime të qellueme në lidhje me historinë e gjuhës sonë, e trajton këtë problem të vështirë gjanësisht si asnjherë deri në sot, gjithëmbarë si ndër fjalët autoktone shqipe, si ndër huazime. Ky kontribut hjedh dritë në krejt historinë e zanoreve shqipe.

Martin CAMAJ

Scufare On Bojana

SKËNDERBEU

3 KUÇEDRA DHE 151-SHI I LALI DUKJES

nga VASIL D. ALARUPI

(vijon nga nr. 7-9, XV, 1971)

Skënderbeu vështroi Lalin në sy, vështroi Bendon edhe fusharakun e gjatë e u hodhi një sy me buzëqeshje edhe të tjerëvet. Pastaj iu kthye Lali Dukjes e i tha: — Kam një fjalë me ty. — Dhe shkuan më njanë.

— Folë, bir, ç'kërkon nga unë?

— Dua që Shqipen të m'ia japish për grua Nurkos, krahësit t'im.

Lali, si i zënë në presh, kapi kësulën me dorë edhe krojti kokën e pas pakëz, ia bëri:

— Po kjo s'na ka ngjarë ndonj'herë se...

— Po kalit të trimit t'im pse ia hipi ajo, hë? — i preu fjalën Kastrioti.

— Kush mund t'ia dalë me ty! Qënke më pë të punëvet. Po a të duket se i kanë hyrë në zemër njëri-jatrës?

— Këtë e di unë fare mirë. Dasmën e dua në Krujë, bile pas tetë javësh. Kështu Shqipja nuk prish rregullën edhe Nurkua do të jetë djaloshi m'i lumtur i botës.

— Me hair na qoftë, bir, — dhe shtrënguan pëllëmbët.

— E tani, Lali zot, le të vemi të ndajmë lakrat edhe me kuçedrën bishë!

— Gjergj i dashur ngadal se... ti nuk e di se ç'farësoj kuçedre do të gjesh andeja...

— Lali zot!... — ia bëri princi që sikur deshte t'i mbyllte gojën pas vendimit të marrë. Fjala e tij s'bëhej dy dhe shkuan ndaj grumbullit të vogël që priste me padurim përgjigjen që do të jepte prijisi i shqiptarëvet.

Kur ua bëri të njohur vendimin ata u tërbuan nga gëzimi. Kishin kërkuar një gjë të pamundur me një guxim dalldije, pa u menduar thellë.

Pania me Riston e njerzit e tyre lanë punën dhe vrapuan të shohin ç'bëhej.

Pane Devolliu u zemërua fort me kërkesë të fusharakëvet se ay e dinte punën e së nëmurës kurse Ristua vetëm kishte dëgjuar andaj as që mund t'a mirrte me mënd domethënien.

— More djem, po qysh or kuxuat t'i kërkoni princit t'onë një gjë

të 'tillë? S'u menduat një çikë, s'i vutë gishtin tulit? Po, mos e dhëntë Zoti, t'i ngjasë gjësend Gjergjit, në ç'dreq do futi?

Fusharakët zunë kafshonin buzët tani edhe tërë vrulli i gëzimit të tyre po u kthehej në vrer se e kuptonin që e kishin tepëruar.

Po vetë Kastrioti i nxori nga gjendja e vështirë q'i shtiri qertimi i Pane Devolliut, i tha Panes.

— O mik i shtrënjtë e trim me fletë, të jam mirënjohës për dashurinë vllazrore që më tregon. Edhe i shtrenjti Lali atë më këshilloi, po unë vendimin e mora.

Pas kësaj urdhëroi Bendon e Nurkon t'a shoqërojnë në këtë ndër-marrje të çudiçme e pa fjalë Lali Dukja me 151-shet, miqt e tij me trima të tyre, e pasi porositi Bendon që t'i dërgojë fjalë kryes së kalorsis kruetane mbi ndryshimet e ngjara u hipnë kuajvet e u nisnë me urimet e britmat goje t'atyre që mbeteshin në Fushëzën Bleroshe se ndjehe-shin zemërplasur në këtë rast. « Kuçedrat » e sulltanit nuk i patnë fro-dituar hiç në krahasim me kuçedrën bishë.

— Udhë mbarë!... — uroi me zemër Pania.

— Udhë mbarë e faqebardhë!... — tha Risto Kolonjari.

I përcualln me vështrim gjer arritnë te udhëza që ku Skënder-beu u bëri një ngjatjetim me dorë e u çduknë prapa pyllit.

* * *

Kur Skënderbeu me ata q'e shoqëronin u sosnë te Mali i Thatë ku bisha kishte shtrofkën u habit me turmën e fusharakëve që gjeti atje. Ata i bënë një pritje të zjarhtë. I puthnin dorë e këmbë. E uronin me shpirt e zemër duke i shprehur mirënjohje, nderim e një adhurim të pakufizuar.

Dal nga dal Prijsi mësoi se lajmësit edhe shënjat e bubulakëve e kishin shpërndarë an'e mb'anë vëndit fitimin e shqiptarëve mbi ushtrit e sulltanit, gjë që i ngrohu zemrën.

Mez i ditës ishte edhe larg kur Skënderbeu vendosi që fushimi të bëhej atje poshtë, buzë së përpjetës, kundrejt shpellës nga dilte kuçedra. Pastaj mori Bendon, Nurkon, Dritën edhe Shqipen si edhe dy nga djemtë fusharakë (fshatrat e të cilëve kishin pësuar më shumë nga e nëmurat që kishin dëftyer trimëri të madhe gjatë betejave edhe dhënë prova shkathtësie jo të zakonëshme me gjithqë për të parën herë kishin hyrë në një përleshje ushtarake t'asaj mase e shkuan sipër malit. Kur qëndruan Skënderbeu hodhi vështrimin tej e përtej me kujdesin sgerminjës të strategut edhe filloi të pyesë trimat fusharakë mbi zakonet e kuçedrës.

Ata i çkoqitnë gjat e gjërë tërë sa dinin.

— E nëmura — vashdoi njëri — del nga vrma para mezit të ditës. Qëndron mu atje e lëshon britma të tmerrëshme që janë posi bubullima e që sikur tronditin tërë rrethin e ngjallin lemerinë ndër fshatarë e në kafshë. Ay është, si të them, një lajmërim për ne që t'i gatitim drekën...

— Vetëm njëherë ka ngjarë që kuçedra sulmojti natën e një shiu rrebesht — plotësoi tjetri.

Kur i përshkruan masat vigane të saja Gjergj Kastrioti dyshoi mos vallë gjith ato ishin të tepruara si ngjet të shumën e herës me njerëzit bestytnarë.

Pakëz më poshtë nga kishin qëndruar vëndi merrte lehtëazi tëposht edhe ishte i pyllëzuar. Përkundrejt ishin disa lisa të mbëdhenj mjaft të rralluar dhe një si përrua i gjërë po vetëm dy tri pëllëmbë i thellë. Prijsi vu re aty tragat që kishin lënë këmbët e çudiçme të bishës e të thonjvet të saj dhe ishin aqë të mbëdha e të ngjeshura në tokë sa e habitnë e përveç këtyre ndërmjet brazdave një vijë e shkaktuar nga bishiti i saj.

— Breh!-breh!-breh!... — ia bëri prijsi ndështypurish. E pas pakë pyeti djemtë. — A thatë, o trima, se ajo del çdo ditë?

— Jo. — Përgjegji njëri ndërsa shoku i mori fjalën gojet e shtoi: — Vetëm kur ka urri. Po ay është vafti kur e ka zakon të dalë.

Me që koha kishte shkuar e kuçedra nuk u çfaq britnë në vëndin e fushimit.

Grumbulli i madh i fusharakëvet, 151-shi edhe gjith të tjerët e pritnë princin pa bërë zë. Fytyrat e tyre dukeshin të vrerosura. Ay e kuptoi shkakun andaj u buzëqeshi edhe kërkoi që të shtroheshin sofrat. E kështu hëngrën e pinë pastaj Skënderbeu gjene thirri Bendon, Nurkon, Lalin edhe të parin e fusharakëvet me të cilët u mëshiuall në një vënd të veçuar dhe u tregoi tertipin që ay kurdisi për të dërmuar kuçedrën.

Skënderbeu e dinte tanimë — se e kishte mësuar nga Shqipja e Drita se as shigjeta as shishe nukë nguleshin dot në trup të bishës së tmerrëshme e cila, e merrte me mënd, do t'ishte e mbrojtur nga ndonjësoj cifle të trashë. Po cili t'ishte vëndi i trupit saj ku mund t'i ngjishej me përfundime shpata e tij? Këtë do t'a mësonte vetëm kur t'a shihte me sy të vetë.

— Tani dua që të bëhen dy kapica të mëdha me zhetina, dëllinja e çdosoj tjetër degësh të thata më të dy anët të shpellës nga del kuçedra. Këto do të vendosen mbë palë pas pale mbi sa më shumë barishte të thata. Gjith ashtu më lipsen tetë shelgje po jo shumë të mbëdhenj. Këtyre t'u krastiten degët po t'u lihen nga dy pëllëmbë pas trungut e t'i vendosin, nga katër, për anësh përroit ku sbret kuçedra. Këto punë duhen mbaruar pa perënduar dielli, e me sa më pak zhurmë që të jet e mundur. Lali zot, nga ty dua të dërgosh tri 151-she për të vëshguar mos vallë del bisha e n'atë rast të lajmërojnë me n'herë. Këto jan udhëzimet e mija për sot se nesër na pret një punë tjetër. Nga shtigje të volitshëm do të ndjekim lëvizjet e kuçedrës në goftë se del e, ku t'a dish, mbase do të na vijë n'dorjesh të veprojmë. O burra pra!...

Burrat u ngritën e shkuan ndaj grumbullit. Lali thirri Dritën ndërsa i pari i fusharakëvet gjeti trimat që i nevojiteshin e u tha se ç'kishin për të bërë. E ata çveshnë xhakat, përveshnë mëngët e rrëmbyen thika e sojakë a ç'u ndodhej për të prerë e posi dhë t'egra, pa farën e zhurmës, ia muarrn tërma pothuaj duke ndjekur tri 151-shet të cilat ahà po ngjitnin të përpjetën.

Pas një bisht syri këtyre veprimevet Skënderbeu ftoi krerët t'unden rrotull tij e para se të rrijë ay vetë vu re që Drita i kishte qarkuar

me 151-shet. Ajo me Shqipen ardhë e i qëndruan, më këmbë, prapa. Buzëqeshi i kënaqur dhe filloi një muhabet të shtruar, ngadal e gëzuar që sgjati e sgjati gjer u ra gjunjëvet me pëllëmbë dhe u çua.

— Ju miq të dashur vashdoni muhabetin, unë po shkoj sipri të shoh pale ç'po na bëjnë ata trimat. Do të marr Dritën edhe Shqipen.

Të gjithë krerët, në shënjë nderimi kishin këcyer më këmbë. Pas cazë si e vështruan Kastriotin t'i ngjitet së përpjetës me të dyja vajzat, Bendua i ftoi të unjen.

E siç ngjiteshin prijsi me të dyja vajzat për krahësh kish filluar t'i pyesë mbi lëvizjet e kuçedrës.

— Ne, o princ, arthemë me 300-shin por si të thamë, zot, nuk mundën t'i ngjeshim as edhe një shtijezë gjëkund në trupin e saj me të vërtet të madh, të madh; me atë bisht të gjatë që kur e tundën dërmon e bën pluhur ç'do që hasën. Pa le kur hapën gojën mazgalle me ata dhëmbë si thika e kur e nxjer atë gjuhën e kuqe një pash. Këmbët i ka të trasha si një trup shelgu me thonj të gjetë. E kokën si të mbuluar me njësoj leshi të rudë me dy veshë që i varren anësh edhe mbë shpinë një sërë xhungash. E i tërë trupi i saj të duket posë i veshur me luspa, t'hekurta. Kur bërtet sikur tundet vëndi. Pa fjalë që ne sulmin ia bëmë që aqë larg sa të mos na cepte bishti i saja se ishte fare e tërbuar nga kuximi jonë, më tepër se ç'do gjë, se ajo nukë ndjeu ndonjë të dhembur. — Tregoi e vluara e Kostandinit. Pastaj me njësoj pshehrëtime: — Pas disa provave, me sa na ardhni ne të gjithëvet për dorjesh, na u duk vehtja, për herë të parë, të mundura e të mundur, jo nga njerëz, po nga një bish e nëmur...

— Nuk më thua Shqipe — pyeti tani të vluarën e Nurkos. — A vure re gjësend tjetër ti?

— Po, — tha vajza — i qëndrova aqë afër në një shteg të volitshëm sa sëlëma e bishtit të saj më shkoi përmbi kokë se isha në një gropë po lumtërisht pa më prekur. Veç sikur më trullosoi për një hop. Po pashë se midis këmbëvevet të përparëshme e gjer sipër te gryka e nofullat lëkura e saj duket vërtet e çudiçme, një si ngjyrë kuqareme po pa atë mbulesën q'i ka kurrizi edhe ijet. Përveç kësaj sytë i ka të mbëdhënj e si të dalë në dy xhungëza të ballit. Dhe e lëvizën atë kokë aqë shpejt. Iu çkëputa së nëmurës vetëm për hir të kuximit të kësaj motrës këtu edhe të Tikës që duke iu afruar i tërhoqnë vërrejtjen e më kohë të fryj e t'i shpëtoj bërlokosjes.

— Oh! — ia bëri princi me fytyrë të gëzuar por që vajzat s'vunë re atë çast se kuajt ngjitin një shteg pakëz të ngrehur.

— Ju përgëzoj të dyjave, — tha Kastrioti. — Ty Shqipe që i dollë rrezikut dhe ty Dritë që ndihmove për atë qëllim.

Vajzat i buzëqeshnë pasi qëndruan kuajt se arritnë ku ishin trimat, të cilët me t'i parë, vrapuan drejt tyre.

Skënderbeu edhe vajzat këcyen poshtë kafshëvevet. Një djalosh ua mori.

— Ah!... Bukuri, bukuri! — sikur përgëzoi Kastrioti duke parë punën e kryer.

Disa nga trimat po vendosnin trungjet e shelgjevet sipas porosis që kishin marrë. Të tjerët kishin bërë dy si mullare të larta me dëllinj, degë zhetinash e bari të thatë përkrah vrimës së spilesë.

Nj'herjesh princi u tha vajzavet edhe të tjerëvet të qëndronin ku ishin dhe kërkoi kalin të cilit i hipi dhe ngau redh e rrotull vëndit. Qëndroi për një çast te hyrja e spilesë. Vështroi e vështroi atë hyrje të fshehur dhe pastaj drejtoi kalin tëposhtë duke ndjekur tragën tek sbriste kuçedra. Më krah të mëngjër ishte një shelg i madh me trupin shumë të trashë edhe një dy shkëmbinj mjaft të lartë. Ana tjetër ishte potuaj ë lëmpitë po më të përtpjetë dhe e papyllëzuar. Po një varg shkëmbinjsh t'unjtër sikur kurorëzonte atë anë dhe kështu pengonte ngjittjen sipri. Sbriti mjaft, qëndroi e hodhi vështrimin posht e përtpjetë e redh e rrotull, pastaj gjene i ra kalit dhe mori të përtpjetën duke ardhur këtë herë që prapa shkëmbinjvet edhe shelgut të trashë. Prej andej niste pylli i dendur. Duke kaluar përpara spilesë Kastrioti, këtë herë, as që ktheu kokën andeja po eci drejt djemvet të cilët me të mbaruar punë u qenë shtuar vajzavet. Dhe së bashku muarrn drejtimin e fushimit.

* * *

Nata kishte qënë fort e bukur. Më të sbardhëllyer rojet e shumta pas vëshgimit nator po vinin në fushim. Një nga të parët që ishte më këmbë edhe gati qe Skënderbeu i cili fliste me përzemërsi me trimat q'i uronin ditën e mirë. Edhe mëngjezi ishte i çkëlqyer. Qielli me ndonjë re të rrallë të bardhë tej në fund mbi male. Fusha ndehej bukuroshe me plot ormane. Passi kishin ngrënë mëngjezin prijsat kishin filluar një muhabet t'ëmbël dhe prisnin t'u çfaqej edhe kuçedra. Po, siç shkonte koha aqë ngadal si u dukej zemrave n'ethe të të gjithëvet, një soj sherri kishte filluar. Disa syresh të nxehur fort po mallkonin ata që sualln princin atje për t'a vënë përpara rrezikut të bishës kuçedër. Me t'a vënë re Skënderbeu gjene thirri Bendon të vejë të shikasë gjakrat e ndezura. Po nj'herjesh më s'ishte nevoja. Turma e tërë sikur u guros. Zemrat e të gjith asaj njerzie sikur pushuan të rahurat. Asnjeri s'po tutej, asnjë përshpëritje s'po dëgjohej. Skënderbeu preu fjalën që kishte me njërin nga krerët fusharakë e u kthye ndaj malit që nga vinte një si bubullimë e frikëshme.

— Kuçedra, dollari kuçedra!... — kishin bërtitur pak më parë 151-shet.

Bisha kishte dalë nga spileja më parë nga sa pritej, mbase ishte e urtuar. Kishte qëndruar mu në majë, atje ku fillonte tëposhtija e brazdavej që kishin lënë të kaluarit të saja posht e lart për kush e di sa kohë dhe që tani ishte bërë posi një përdua i vogël. Q'atje sipër, hidhte vështrimin tej e përtej edhe dukej që xheç ndjente se turmën e pa, pa tjetër dhe u ndez. E tani së lartmi dërgonte poshtë tërë fuqin e furrishme të zërit të saja.

— Pupu!... — ia bëri Drita q'i qe afruar prijsit. — Njësoj si atë ditë që ardhmë ne.

Skënderbeu që kishte vënë duart mb'ije dhe po e vështronte fort i habitur gjith atë bubë si s'e kishte marrë me mënd po që e gjente edhe më të tmerrëshme nga sa ia kishin përshkruar Drita me Shqipën, nuk iu përgjigj vajzës.

— E kupton tani, o princ, se për ç'punë të thirrë këta fusharakët

t'anë? — i tha Bendua duke i rënë lehtazi në shpatull. Lali dukja u qe pranë me fytyrë të bregosur.

Po princi u buzëqeshi, gjakftohët si nga herë. U hodhi krahët mbë supe gjeneralit të tij edhe mikut besnik edhe u tha:

— Vërtet e çudiçme... çuditërisht e jashtzakonëshme, por jo m'e rrezikëshme se sulltani. — Qeshi duke u çkëputur prej tyre dhe mori atë qëndrimin të vetishmë të tij: të prijsit përpara armikut dhe filloi të thërresë me emër vajza e fusharakë duke u dhënë urdhëra me një përpikësi e aqë të qartë e të shpejtë sa i la të gjithë gojë hapur. Vetëm Nurkua do t'i vinte pas gjer më një vënd. Drita me Shqipen Tikën edhe Dinën do të qëndronin mjaft larg përrojt nga sbriste kuçedra. Tetë nga trimat fusharakë do të kryenin punën e të shtyrit të shelgjevet në përruan posa që të merrnin shënjën nga Nurkua. Gjashtëmbëdhjet djemt e tjerë muarr urdhër të ngjiten e të qëndrojnë mu te kurrrora e shkëmbinjvet dhe në shënjën e Nurkos të vraponin të mbushnin hyrjen e spilesë me zhetinat e dëllinjat e me të mbaruar atë punë të frynën poshtë në fushim. Turmës së fushimit i dha urdhëra të prera gjith ashtu. Të qëndrojnë në vënd e të mos bëjnë më kokë. Do t'ia merrnin këngës kur të shikonin shënjën e krahësit të tij, e do të pushonin me një herë, gjithë po me të marrë shënjën e caktuar. Dhe në rast se bisha, për ndonjë shkak a tjetër, merre drejtimin e tyre, të gjithë sa ishin e si ishin, duhej të largoheshin e të qëndronin së bashku por jashta rrezikut. Pastaj çveshi xhakën, përveshi mëngët e këmishës, mbathi një palë opinga kahu, ngjeshi shpatën dhe kërkoi kalin. Para se t'i hipë e përkëdheli me një mënyrë të çudiçme edhe i tha disa fjalë të pakuptuarshme ng'asnjë veç Bendos edhe Nurkos e pastaj i hipi. Kali bëri një dy të ngritura mbi këmbë të prapsme edhe hingëlliu. Skënderbeu i bëri një shënjë ngjatjetimi turmës së magjepsur dhe ngau përpjetë me një vrap q'u duk si fluturimthi.

Edhe Nurkua me të tjerët u hipnë kuajvet e u nisnë me vrap.

Bisha ishte atje sipër edhe sikur shqyrtonte lëvizjet e njerësve.

Kastrioti me kalë u ishte afruar shkëmbinjve të përrojt. Kuçedra e pa dhe lëshoi ulurimat e saja të fuqishme. Kali i prijsit sikur u tremb pakëz po hingëlliu pas një përkëdheljeje të të zot' dhe vashdoi me një vrull q'i shihej vetëm gjatë betejave.

Nurkua kishte arritur shtegun e tij e me t'u dhënë udhëzimet e fundme vajzave e trimave u këthe ndaj turmës së fushimit e me një shami të bardhë në dorë, tundi krahun dy herë, nga e djathta më të mëngjër. E turma ia mori këngës që buçiti edhe sikur cimbiti kuçedrën. Për një çast ajo vëshgojti këteja me të briturat e saja e të çfryra të çudiçme por vëndit nuk lëviste. Vajzat u duknë më qartë përpara bishës; djemtë ishin mbi kurorën e shkëmbinjvet e njëherësh edhe Skënderbeu u çfaq në majë të shkëmbinjvet përtej. Q'atje kishte pamjen e hapët, sidomos sundonte që lart kuçedrën e ndezur po që s'vendoste të lëvizë. Ishte e madhe e nëmura dhe e fuqishme edhe me një mbrojtje të trupit të jashtzakonëshme. Po të lëvizurat të saja do të qenë të ngadalëshme përveç bishtit. Ay qe rreziku, bishti! Këto kuptoi Skënderbeu q'atje sipër po kuçedra nuk e pa. Ahere princi i bëri shënjë Nurkos dhe ky vajzave të cilat filluan të shtjenë kundra bishës me arqet e tyre. Një shënjë tjetër preu këngën e turmës. Në

këtë çast shtaza u ndez dhe filloi sbritjen tëposhtë. 151-shet trime i qëndruan me të shtëna e me të thirrura se Skënderbeu u kishte thënë që bishtin kuçedra, në të sbriturit nuk mund t'a përdorte me fryt pa pësuar rrukullisjen. Dhe vërtet ashtu ngjau, nga e djahtta ato mbruheshin prej shkëmbinjvet të lartë andaj bënë një qëndrim të gjatë. E kishin bishën vetëm ndo njëzet pash larg me tërë llahtarin e saja. Po ahere u ardhin urdhëri të prapsen e të hikin. Me të çdukurit të vazjavet, kuçedra qëndroi ku kishte arritur rëzë shkëmbinjvet dhe zu po vështronte nga ana e Nurkos edhe e djemvet të cilët vetëm e bënëin sehir po pa lëvizur ose thirrur. Veç turma nga fushimi s'e mbajti dot vehten po thirri me të fortë se e pa Skënderbenë të këcejë mbë shpinë të kuçedrës dhe me një shpejtësi të çudiçme t'i ngjitet gjer më sverkut. Kafsha e llahtarëshme e ndjeu dhe u tërbua fare po bishtin nuk e përdori, vendosi të sbresë më poshtë me heroin e shqiptarëvet mbi 'të. Ahere Nurkua i bëri shënjë turmës t'ia marrë këngës. Djemtë vrapuan dhe shtynë trupat e shelgjevet në tragë të ngjitjes, ndërsa të tjerët filluan të vendosin zhetina e dëllinja në të hyrë të spilesë. Me të mbaruar punën frynë drejt fushimit. Vetëm Nurkua mbeti tek shtegu i tij dhe vajzat q'u kishin ardhur rrotull shkëmbinjvet qëndronin mbi 'ta të gatishme me një pishtar të ndezur. Bisha me Skënderbenë në kurris sbriti poshtë gjer në një vënd të sheshmë. Aty e deshte edhe kundrështari i cili çveshi shpatën dhe filloi t'i heqë sillën e saja mbi tëpkë të kokës. Po e nëmura sikur t'ishte veshur fund e krye me hekur! Tani lëvizte kokën më tërë anët, bishti i saj ngrihej e unjejt e vërvitejt e përplitejt për anësh me një furi të jashtzakonëshme. Bërtitjet e saja ishin uluritje jo më shumë dhëmbjeje se sa zemrimi. Me gjith që dukej se përdorte tërë fuqin e tija trupore, tërë mjeshtrinë e luftëtarit Skënderbeu nuk po gjente voli t'i jepte ndonjë të ngjeshur të rrezikëshme. Duhej edhe të ruhej nga bishti i saj. I shkaktoi ca plagë të vogla si këputjen e një veshi po nuk arrinte t'i dëmtojë tjetër gjë. Dhe këtu kuçedra vendosi të prapakthehet. Po kur arriti përpara shkëmbinjvet mbeti e habitur se hasi mbë trupat e shelgjevet që kishin vendosur trimat fusharakë. Bënte të ngjitejt po më kot. Pengesa po e marroste. Bishtin nuk mund t'a përdorte dot se trupat e shelgjevet i kishte përpara më të përpjetë.

Në këto çaste turma e fushimit mbeti si pa frymë dhe lëshoi një aluritje angthi e dëshpërimi duke mos parë më heroin e saj mbi shpinë të kuçedrës, duke e pandehur t'asgjësuar në rëzim nga bishti i së mallkuarës e cila çfrynte e pëlliste e dukej në kulm të çmëndësis.

Nuk shkoi shumë dhe nga gjokset e turmës dolli një Ah! këtë herë frymëmarrjeje dhe gëzimi të parrëfyer. Me t'ia gjetur volinë Skënderbeu kishte këcyer poshtë atje afër shkëmbinjvet i mbrojtur nga këta kundra bishtit, marrë rëzën e çdukur prapa.

E tani ja tek u çfaq atje sipër hipur mbë kalë të tij, llërë përveshur e shpatën në dorë.

Ishte një pamje jashtzakoni e madhërishme, e frikëshme, e tmerreshme. Heroi i Shqiptarëvet sikur po e brerte atë soj armiku të cilin e kishte futur në një çark të mërzitur e kthyer gjith atë bishë në një si kocomi! Kali i tij ishte i egërsuar e ngrinte këmbët e përparëshme n'erë kërcënonjës dhe fare i bindur n'urdhëra të të zot! Prijsi tani e

mbajti kalin, e sbuti, i ra qafës dhe e përkëdheli duke i thënë disa fjalë dhe sbriti drejt kuçedrës, m'anë të djathtë të saja, nga ishin shkëmbinjtë. Aqë iu afrua sa mund t'i hiqte silla me shpatë të tija, po nuk e goditi. I sbriti kalit e ktheu nga kishin sbritur edhe i ra vitheve me pëllëmbë gjene duke i thënë disa fjalë. Kali mori të përpjetën vrapthi, ktheu djathtas e u çduk prapa shkëmbinjet.

Turma tani më s'mbahej, ishte mjaft larg e nuk shëkonte dot lëvizjet e trimit në luftim të njëpërnjëshmë me bishën e tmerrëshme. Po Nurkua u dha shënjën të qëndrojnë në vënd e të mbajnë qetësi të plotë. Si kishte premtuar turma u bind se e dinte që vetëm ashtu do të ndihmonte. Nga an e tyre Bendua me Lalin e krerët e tjerë ndërhynin pa pushim për të përmbajtur atë njerëzi n'ato çaste jo të zakonshim në jetë të tyre.

Si për çudi edhe bisha e pushoi ulurimën. Tani vetëm çfrynte e përpiquej t'i ngjitej asaj së përpjete e q'atje t'i shpëtonte rrezikut duke u futur në vrimë të malit ku kishte shtrofkën. Mirëpo degët e shkurta me trupat e shëlgjevet sa më tepër i shtynte aq më pak i lejonin lëvizjen. Dhe ja tek Skënderbeu i dolli përpara. Ajo e hapi gojën një pash dhe kërcënoi t'a gëlltitë, po princi shqiptar i hoqi një nga sëlëmat e tij të famëshme dhe një copë e nosullës iu var e këputur. E bisha ndjeu dhembjen për herë të parë dhe vetëm mundahej të hikë, kur Skënderbeu gjene sulmoi po këtë herë me një guxim aqë të madh sa e la Nurkon edhe 151-shet — të vetëmat që kishin pamje të qartë e të plotë që ku ndodheshin — krejt të mrekulluar. E kishte kapur shpatën me të dyja duart dhe e shtrëngonte pothua prapa shpinës gati t'ia ngjeshë së nëmurës mu në zemër. Dhe bisha këtë herë u mbështet më bisht e këmbë të prapsme e u ngrit të lëshojë peshën e saj të llahtarëshme përmbi sulmonjësin. Rast i pashpresuar për Skënderbenë: rrufeshëm goditi me aqë vrull sa tehu i shpatës fundosi në gjoks të bishës, arriti gjer në zemër të saja. Ngeli për pakë si e trullorur nga plaga që mori duke i dhënë kohë heroit të qitë shpatën e të largohet tërma po me atë shpejtësi që pat sulmuar. Një çurrë gjaku xhiklojti nga gjoksi i bishës.

Fitimtari kishte qëndruar atje sipër krenar pas fitores; dorën e mëngjër nd'ije, të djathtën më myll të shpatës së kuqur me gjakun e projnës, majën në tokë.

Kuçedra sikur mblodhi tërë fuqin e saja, lëshoi këmbët mbi trup e shëlgjevet duk'i bërë bërlok dhe çeli disi udhën e së përpjetës. Kur arriti në majë traga që linte këtë herë në përrua ishte si një lunë gjaku. Aluritja e saj tanimë kishte tingullin e dëshpërimit, të dhënies së frymës e bënte ç'mos që t'arrinte hyrjen e spilesë të zënë nga zhetinat. Ngeci për një çast po gjene filloi ecjen aqë ngadal e sikur epej andej e këtej, e sikur mezi qëndronte më këmbë. Po vrimën e spilesë e kishte tani ndo njëzet pash larg. U drejtua drejt zhetinave si e shtyrë ndjelleje.

Ahere Nurkua u dha shënjën 151-sheve të cilat kishin gatitur majat e shigjetave me bar të thatë u vunë zjarrë dhe i fluturuan në drejtim t'hyrjes së spilesë. Kuçedra ishte vetëm disa pëllëmbë larg kur iskërinë kapicat. Shigjetat ndiqnin shigjetat me flakën në majë dhe nj'heresh një zjarr i madh po dërgonte flakët e larta në faqe të malit.

E nëmura e befasuar, e tmerruar s'dinte ku të futte kokën. Silla e flakës ia përzhitite, ia përvëlonte. Befas lëshoi një britmë të tmerrëshme dhe çau perden e nxehtë. Tymi i degëve të poshtme dhe flaka ia zunë fytin. Kuçedra u shkrumbit në të hyrë të spilesë.

151-shet, që të katra, klithnë posi skifterë duke lajmëruar fitoren e prijsit mbi të nëmurën. Edhe Nurkua po bërtiste nga an e tij. Dhe turmën këtë herë më s'e mbajti njeri se u derdh sipër malit, në drejtim të spilesë ku zjarri ishte i madh. Shumë syresh me t'arritur atje sipër zunë faleshin, të tjerë derdhnin lote gëzimi. Kusuri kuvëndonte me nxehtësi edhe lumtërin e atyre që mënjëfund shpëtuan rreziku. Po në këto e sipër se kush u kujtua dhe zu të pyesë: — « Po ç'u bë Skënderbeu? ».

Një rëmuq e madhe e një çqetësim u krijuan nga munges e tija n'atë vënd. Zunë të kërkojnë andej këtej e të thërresin emrin e tij. Po s'panë më as Nurkon, as edhe vajzat e 151-shit.

Veç pas një kohe vunë re, poshtë në fushim, se Skënderbeu me Bendon e Nurkon u kishin hipur kuajvet pasi genë përshëndoshur me miqtë: Lali Dukje, Tan Pallën, Gërmëlinë, Buzajn, Vithkuqarin të parin e fusharakëvet edhe 151-shet.

— Udha mbarë, o Shenjt i Shqipërisë!... — i uroi Lali Dukja Skënderbeut.

— Të pres në Kruijë me nusen e re Shqipen për këtë trimin t'im. Merr edhe Dritën, e Tikën e sa të duash, kur të vish për dasmën. Zoti të rritë nderin e të ruajt me të mira e shëndet. Jepi turmës s'atyre trimavet ngjatjetimin t'im edhe shpjegohu ngutjen t'ime: kam edhe një tjtër kuçedër për të çfarosur, andej nga an e Kosovës, këtë herë.

U ranë kuajvet. Vajzat e 151-shit ngritnë shishet e bërtinë udhën e mbarë.

Nga syt e Shqipes rëshqitnë dy pikëza lotesh q'u rukullisnë mbi faqet e saja të skuqura nga lumtëria.

FUND

71° ANNO

L'ECO DELLA STAMPA

UFFICIO DI RITAGLI DA GIORNALI E RIVISTE

FONDATA NEL 1901

DIRETTORI: Umberto e Ignazio FRUGIUELE

Via G. Compagnoni, 28

Telefono N. 72-33-33

20129 MILANO

Cas. Post. 3549 - 20100 Milano

• Teleg.: Ecostampa-Milano

Karl Gurakuqi

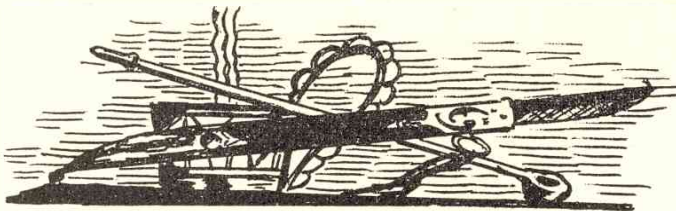
U lind në Shkodër me 24 mars 1895. Ndoq mësimet fillore edhe të parat klasë të shkollave të mesme po n'at qytet ndër Eitënt Franciskanë. Maturën klasike e mori në Salzburg. Studimet filozofike i bëni në Graz. Si kthei në Shqipëri, sherbei vijimisht n'arsimin kombtar ç'prej vjetit 1917 e deri me 1944. Ngjarjet e njoftuna e shtrënguen mbas luftës së dytë botnore të marri udhat e mërgimit. Mbas disa endjeve në vende të ndryshme, u thirr e gjet mikpritje në Palermë nga Rozolin Petrota, Arbreshi zëmërmadh që gjatë jetës s'vet u përpoq me shpirt për naltësimin e vlerave të shqiptarizmit. N'Universitet të kryevendit të Sicilis, më parë krahas me Papas Gaetan Petrota-n e mandej me At Zef Valentinin, Karli vazhdoi n'Universitet punën kulturore. Arsimi kombtar shumë i detyrohet këtij Lavruesi të palodhëshëm të gjuhës shqipe, i cili me arsye mund të njehet një ndër themeluesat kryesorë t'aparitit shkollor në Shqipëri dhe një ndër ata Vepruesat të mëdhej që në pak vjet e ngjiten popullin shqiptar në një shkallë të pamendueme arsimore prej një gjendjeje mesjetare në të cilën e kishin plandosë fatkeqsit historike.

Veprimi si shkrimtar i Karl Gurakuqit u zhvillue gjânësisht në shumë degë ditunore. Stili i rrjedhëshëm i Tij, dallohej për gjuhë të pastër plot tharme idiomatike të përdoruna tue respektue normat e një të foluni të mesëm, ashtu si i kishte caktue Komisija Letrare me 1916.

Fletorar terhjekës, përkthyes i qartë e i përpikët nga latinishtja, gjermanishtja e italishtja, drejtuer së perkohëshmesh (Agimi 1920-22, Revista Pedagogjike 1925-27, Mësuesi 1928, Shkolla Kombtare 1938), bashkëpunuer i çmuem i perjordikve më të njoftun të Shqipëris, Karli u shque sidomos në shtjellim argumentash gjuhsorë-letrarë. Të shumta janë botimet e tija shkollore që u përdoren gjatë njëzet e sa vjetve ndër shkolla t'ona.

Mund të njehet me të drejtë si një ndër themeluesat të së perkohëshmes s'onë « Shëzjat », shtyllat e së cilës Ai i pasunoi me syzime të vlefshëme.

Ka lënë shkrime të pabotueme: një dituer me radhitje ngjarjesh të dobishme për histori kulturore e shoqërore të vendit t'onë, studime gjuhsore të ndryshme; por vepra kryesore — gati për botim — mbetet Fjalori ku derdhi, në tănë jetën, mundin hulumtues e shoshitës në lëmë leksikore e frazeologjike.

— 1 —

Karl Gurakuqi në Palermë

nga **ÁT ZEF VALENTINI**

Me bâ një jetëshkrim jò krejt të gjymtë, me gjith bibliografin e ti, drue se âsht punë qi një njeri i vetun nuk ja del, as mbrenda caqevet të njij periudhe të jetës së tij të gjatë.

Prandej do të tham se këto pak faqe qi po shkruiej nuk janë tjetër por veç kujtimet e mija të bashkpunimit me të gjatë këtyne gadi njizet vjetve të fundit.

Erdh Karli syrgjyn në Palermë, në mos gabofsha, në 1948, pak përpara kremtimevet të të V Qindvjetore të temelimit të Kolonivet Arbreshe të Siqilis e temelimit të Qândres Nderkomtare të Studimevet Shqiptare qi quhet sot me êmen të Rozolin Petrottës. E shi Rozolini kje ai qi e priti e u rropat per me i gjetë punë e jetesë.

I vëllaj Papàs Gajtani e muer si adsistent vullndetar në mësım universitar të shqipes, e qatëherë, sidomos pse Kathedra albanologjike pat seli të veten, Universiteti i Palermës e pau për ditë per gjith ne e nadje në ditë puntore në 9 tue hi e në mjesditë tue dalë, kaq sa nuk ka, nuk po tham mësues o sherbëtuer, por as student qi mos t'a mbajë mend. E këta, posë pak vjetve, pa shperblim të rregullshem.

Mbasdite rrite në shpi e punote rreth vepravet të veta, sidomos rreth artikujvet të panumert qi botote pothue në të gjitha të perkohshmet e mergimit, pa ja lânë mângut as perpilimit të gramatikës (2 botime), as kryeveprës së vet, skedari vigan i fjalorit të shqipes. Këtë e kishte mbledhë pikësëpari per Akademin Austriake, me shtjellime gjermanisht; pqr, ardhë në Itali, e këthei italisht, edhé vazhdoi tue e pasunue. Në e parë, ishte kënë mbledhë me kriterere rreptsisht puristike; por mandej kur s pat mâ me se me e shtue, me landë të re, kah s kishte si dikur burimin e gojës së popullit të krahinavet të ndryshme, nisi e mblodh edhe barbarisma e neologjizma gjith fare. Mjeftë me i dhânë një shikim bibliotekës t'Institutit t'onë, shka âsht botim shqip dalë deri vjetë, per me pa gjithkund fjalë të vizatuna me shêje gjarpënuese të pendës së ti të trashë.

Pak ka pak jeta e ti mbyllej mbrenda fjalorit, lulishtja e fjalvet laralara, e bota e jashtme (kjo botë mâ e ditës së sodit!) s kishte për të as vëlerë as shije. Kështû per të një libër s duhej gjâ veç per fjalët qi përmbate.

Porse përparandej, përpara këtyne katër a pësë vjetvet, sekretar tue kënë i Qândres së Studimevet Shqipëtare q'prej temelimit, mund të thohet se Qândra s kishte nevojë as per pomende automatike as per qânderr mekanografike, se të gjitha ai i mbate mend e të gjitha i çote në vend me kohë e me hiti. Kështû bâni përbrî Rozolinit tue organizue katër kongreset e para nderkomtare të studimevet shqiptare.

Kur, me pështetje të Qeveris Krahinore Siqiljane, për dy a tri vjet rresht, një muej në vjet, u mbajtën kurse giuhe e kulture shqipe per mësuesa arbëreshë në Palermë e te Hora e Arbreshve, aj kje në krye të trupit mësimit, e me atë mjeshtri të veçantë të vetën, në pak lekcjone diji kaq mirë me i shtitruë nëxansat e vet me të njoftuna të përpikta fonetike, orthografike e gramatikore sa me na lânë të habitun në të komisjonit sprovues, qi mirë e dijsim se sa vshtir e kanë Arbreshët me lânë mb'anësh ato doke giuhësore të veta qindvjeçare.

Gjithashtu, e mâ tepër edhe aj per gjith vjetë, tue m'a letsue barren e kursit zyrtar të letërsis, e çote në vend krejt përgatitjen gramatikore të nëxansavet. I palodhshëm ishte edhe ndën provime, qi për sa vjet u mbajten në tri kiste dyfishe vjetore, e tash vonë edhe për gjith muej, me një numër nëxansash qi shkoj per herë e mâ tepër tue u shtue prej njizet e tridhetë vetvet të kohës së parë, deri në disa qinda sa kjenë tash vonë. Shkajku i kësajë shtese per në deri dikë të kënaqëshme, do t'i njifet Karlit, edhe piknisht dorëgjanësis së ti në vota qi ipte. Sa herë e kemi folë e rrahë ketë çashtje ndërmyet nesh. Un dojshe demek me i sigurue mësimit të shqipes një seder sikurse e kanë vetëm mësimit me nëxansa të paktë, pse mendohet se atyne u kërkohet dituni e punë shkencore e rrallë. Aj përkundra dote me i krijue shqipes e shqiptarizmës një rreth të gjanë sympathish. E vërteta është, e gjithkush e dijtë se Karli nëxansat (e... nëxanset!) italjane i merrte mâ me të mirë se sa Arbëreshet, e shumkush çuditej; por mjeftote me e këqyrë hollë në shprehjet e tija e arësyeja delte në shesh: per të një i huej qi e merrte paksa me gjoks punën e shqipes, i bâte nderim flamurit të Shqipënis, e Karli u gëzote e lumote; arbëreshi i mburrun per traditat e të parvet, i cilli e mendote se per meritat e tyne ai s po kishte nevojë me studjue, per Karlin ishte si një i dalun fare; edhe nuk e mëshefte, tue e njeh porsj të drejtë të vetën mësuesi të vjetër e shqiptari njëj gjaku me arbëreshin, me lypë shum e me qortue rënd. Porsë e mbaj mend kur u bane provimet e kursit të parë per mësuesa, e duerne të gjith me nâm, fjatë këtyne njizet vjetve kurr s'e kam pa Karlin mâ shend.

Edhe rreptësija e ti kundrejt paaftësis gramatikore të nëxansavet kishte një rrâjë historike e politike. Lé në Shkodër, djepi i së madhes e i së naltës traditë kulturore shqiptare, rritë në rreth gjuhësor e letrar fretnuer, Karli me gjith këtë qysh i ri pranoi e mbajti gjith jetën pa luejtë parimin politik qi i madhi kushërinë i tij Luigj Gurakuqi pat çue në Monastir e prej Monastirit e pat prû në Elbasan e përhapë në mbarë Shqipëni: njëjimin e gjuhës si shëj e si fuqi vepruese e njëjimit shpirtënuer të komit; gjith me temel të gegënishtës s'Elbasanit. Porsë, posë alfabetit, Monastiri, kësajë giuhë pankombtare nuk pat, në pak ditë, tjetër shka me i dhânë. Veprën nisi me e vû per udhë Komisija Letrare e Shkodrës, në të cillën Karli muer pjesë, e qi mbet në zëmër të tij porsj krezmimi per punim giuhësuer të krejt jetës. Rregullat e Komisij, kënjë porsj unjill për të; mâ vonë, si u shtuene kohë mbas kohe rregulla tjera prej ânë së Ministris s'Arsimit, kû gjithmonë Karli pat pjesë bashkë me Xhuvanin e me shokë, të gjitha u bane për të si një farë besojme: kush i luejtte bishtin, ishte per të një heretik. « Gabim! » po bertitte gjithsa herë gjete në një shkrimtar, kjoftë të vjetër, kjoftë letrarisht sado të madh, një diç qi t'i largohej

me vajtime tradicionale, sakt me lott e âmbra të gravet, të Zojës Gjysepina Petrotta, edhe të dy sekretarevet të reja t'Institutit. Kush e ka njofë Karlin e din se sa fort këto lot do të ja njomin dhën e vorrit; por se sa mâ fort ai do të gëzohet tue ndie shka po i kallëxoi në vesh: tjetër pardje mbërrijti një letër në Institut; dy varzat e mira u bâne shend e nuk u besojshin sÿvet të veta tue këqyrë adresen e tue ja xjerrë dore njâna tjetrës: dukej taman e shkrueme prei dore së vetë Karlit, si me e pasë çue Karli vetë prei ode së tjetër kû ai punote e prei së cillës delte oreças me kaj fletë për t'u kopjue. Adresa ishte e shkrueme prei Gilbertit të birit; per to u bâ si një zgjatim jete. Ça po thue, Karl, bija s të pat falë Zoti, por shum tjera i ke pasë si bija.

PAK T'IMTA PËR NJI LAMTUMIRË

Kushtue Karl Gurakuqit

*Kalldramet e udhve shkodrane
ndër prille të stinës fmijnore
m'u dukshin të shtrueme anëprane
me inxhi plot shkrepitima vizllore.*

*E knaqshem un sÿnin e mitun, —
ku dridhej çudija qi prrallat
e dadës si lmaz' kishin ngjitun, —
me hiret e Shkodrës mâ t'gjallat.*

*Sa kandshem mbi male t'kalthëra
atjè përmbi urën e Mesit,
stolis' me të verdh' laxhyhera
e bardh' ndritte gusha e mëngjesit,*

*dhe reshte një drit' xhevahirit
qi u hapte prej Rusit n'Pazâr
e derdhej n'liqë mbi val' t'Kirit
tu' i mbushun kopshëtjet me ár.*

*N'nji shpí strukun n'deg' jeseminash
me 'i pus për mjedis nën një mand,
o Shkodër, i lum n'rrjedhje stinash
u rrita tue thith' veskun t'and.*

kodit të Ministris s'Arshimit. E jo vetem ndër shkrime të veta i rrëthe besojmes së Ministris por edhe në të folun. Kurr nuk thote « me këne » si e kishte mësure nana, por « me qënë ». me gjith qi unë, i shtitruem dikur prej Dom Ndrë Mjedës, tue bâ hoka me të shkodranisht, i thojshere hera herë: « e po qëni, Karl, kû asht? ».

Këta, por, si zyrtarisht. Mbrenda në zëmër, aj visaret e vjetra të giuhës i hatrote si zhevahire të visarit komtar. Ndër tri vjett e mbrâme, bartë Fakulteti jashtë gjytetit, ne e nadje un po shkojshe me e marrë Karlin prej shpis me « tremapil »; të hypmen Karli, un tue e diejtë se sa fort po kënaqej, per ditë po e pritshe me ka 'j fjalë turqishte shkodrane, me ka 'j thënë idjomatike, me ka 'j të shame asosh qi vetëm shpirti humoristik shkodran dije me krijue; e aj tue qeshë të madhe: « Po kû i din ti këto fjalë? ». « Un, lum Karli, po i dij pse nuk i kam harrue neper rrugina të Ministris ».

E vërteta asht se nën një shtresë programatike, e vetmja dashtni e Karlit ishte giuha shqipe, shkado qi asht giuhë shqipe. E nën të mâ thellë edhe, Shqipnija, Shqipnija, Shqipnija.

Shkodran me thundra tue këne, me gjith qi me një lesker tiranse, për shpirt ai orthodoxat nuk i pëlqete; shkodrani orthodoxin s mund e shef veç si « shkja ». Por me këta orthodoxa të Palermës, për të cillët orthodoxija asht bukë njëj milli me Arbërin, e të cillët « Morën » kujtojnë se gjindet ndokund afër Krujet, e prandej i thonë « e bukura Moré », ai kremtote festat e mëdhaja të përshpirtëshme e patriotike në kishë të tyne. E me ta u përmallote, e më ta po kjate, tue ndie bashkë » me ta zânin e gjakut: Shqipnija, Shqipnija, Shqipnija!

* * *

E kështû do t'ishte mënyra me e mbyllë artikullin si e do Zoti e retorika e bukur e kohës së Rilindjes në të cillen Karli jetoj në fillim e deri në fund të jetës së vet.

Por asgjâmangut, si shkodran qi ishte, nuk ju bâte me marrë hije të rândë, elë mâ me mbushë gojën. Nji artikull të vetin kurr s do ta kishte mbarue këso dore, por në një tonalitet mâ shpijak.

Të thomi pra se largimi i ti prei Palermës e mandej prei kësajë bote qi atij mâ nuk i pëlqete, nuk u bâ pa lânë mbrapa të fort mall e pikëllim.

S po flas vetem per gjith botën shqipëtare të vërtetë, të soçmen e të përtardhëshmen. Asht e dijtun, per një shërbëtuer t'atdheut e të vëlernavet të tija si pak kushi. S po thâm për vedi, mbas njëzet e mâ vjetsh miqësiye të gëzueshme e bashkëpunimi të ngushtë; e ketë kujtim deshta me e shkruie gadi si tue folë me të mâ fort se me këdo, shkodrancë safi, tue e diejtë se si ka me ja thanë gazit edhe atje kû asht.

Por po thâm edhe per të këtushmit; arbëresht pikë së parit, të cillët ai i dote pa u a kursye nëxitje e qortime, e ata e dijshin se për ç'arsye nuk i kursete. Por edhe italkanët qi e njëfshin sikurse dugajxhit e gjith mahallës, shërbëtorë e mësuera e nëxânsa t'Universitetit qi lypin orë e ças se kû â Karli, e sidomos nierzit e Institutit t'Albanologjis e të Qândres së Rozolin Petrottës. Largimi i ti i fundit u përcuell në mos

Mue m'tundi një dor' ledhatare
n'një djep shkrue me lajle e me ngjyra
rythmue me kang' t'thjeshta shqiptare
që msojnë si me ndër zbardhet ftyra.

Agimin e jetës m'prarove,
o Shkodër, me rrezet e arta
t'lavdis shekullore që ep hove
n'përpjekje m'u rrek' sa më t'larta.

Një kob që dermues mbi në shkrep
m'dënoj me mërgue n'dhëna t'hueja,
por n'shpirt dora e Zanës m'i qepi
me t'çmueshëm terit hirit tueja.

Dhe pse n'pamje tande kta s'ý
mjerisht nuk u njomen qyshkuer,
ruej n'mue bukurin që ndrit' n'tý
si ruhen visaret n'një fluer.

Msa lodhshem n'vis t'huej hapat enden
me trup që prej moshës u krus,
prap n'mand të shpís s'ime e kam menden
dhe n'uj që gurgllon mbrenda n'pus.

Kaluen ditt e jetës, t'vetimta.
Un lus tashti Zotin me t'fshâme:
« Premtë t'a shof Shkodrën pak t'imta
me i thân' lâmtumirën e mbrâme ».

Romë, 23.XI.1969

Ernest KOLIQI

Zhdukja e prof. Dhimiter Mauro-s

Me 29 dhetuer 1971 vdiq papritmas në moshën 57 vjetsh prof. *Dhimitër Mauro* tue mjerue Bashkëshorten, dy Bijat e nji numër shumë të madh dashamirësh. Ishte i njoftun edhe në botën shqiptare, ku gëzonte lidhje të ngushta miqsore. Për të flasim në kryeartikull dhe në kronikë. Këtu po botojmë fjalimet qi u mbajtën në vorrim të Tij.

Discorso funebre che tenne dinanzi al feretro del Prof. Demetrio Mauro il Dr. *Umile Sireno*, Direttore didattico a S. Demetrio Corone:

Caro Prof. Demetrio Mauro,

chi mai avrebbe potuto supporre, soltanto nel pomeriggio di ieri, quando ancora la vita sembrava sorriderci, che oggi tanti tuoi amici ci saremmo raccolti intorno alle tue spoglie mortali per porgerti l'estremo, affettuoso saluto!

La notizia della tua improvvisa ed immatura scomparsa, appresa con costernazione e sgomento, non soltanto da parenti ed amici, ma da quanti ebbero occasione di conoscerti e di apprezzare le tue non comuni doti di mente e di cuore, nel mentre, con animo profondamente commosso, dopo i primi momenti di quasi incredulità e smarrimento, ci portava a rievocare ed a sottolineare le alte qualità intellettuali ed umane di cui in ogni circostanza desti ampia prova, ci ha indotti, altresì, per la fulmineità con cui la tua vita è stata stroncata, a meditare sulla fragilità dell'umana esistenza.

Sempre la morte induce a riflettere sulla caducità dell'umana vicenda; ma ancora di più, quando a lasciarci è una persona che noi abbiamo sinceramente stimato per l'esemplare condotta di vita. Ed il Prof. Demetrio Mauro, per le tante virtù di cui tutta la sua esistenza è stata edificante testimonianza, ha meritato la stima più incondizionata di quanti lo hanno conosciuto.

Della personalità del Prof. Demetrio Mauro non posso non ricordare la signorilità del comportamento, la cordialità dei suoi atteggiamenti, la vasta cultura, l'aggiornata preparazione professionale, la grande sensibilità di educatore, l'alto senso di responsabilità nell'adempimento scrupoloso del dovere, il grande attaccamento alla famiglia, la bontà eccezionale che ha caratterizzato le manifestazioni più significative della sua vita.

Cittadino esemplare, egli ha servito la Patria con onestà e fedeltà, combattendo valorosamente col grado di Ufficiale in Albania.

Ritornato nel paese natale, dopo aver conseguito la laurea in lingue orientali, ha iniziato, con fervore ed impegno generoso, la carriera magistrale, guadagnandosi la stima di tutti per l'intelligente ed efficace attività educativa svolta per oltre un ventennio.

Uomo di vasta e viva cultura, ha espresso la sua straordinaria sensibilità umana e il suo ricco mondo spirituale in numerose e pregevoli poesie in lingua albanese, di cui fu un appassionato cultore.

Attivo collaboratore di Zjarri e corrispondente de Il Giornale d'Italia, ha contribuito a porre all'opinione pubblica numerosi problemi relativi alle Comunità albanesi.

Në sallë konferencash të Kolegjit historik arbresh të Shën Mitrit në fruer 1968 me rasën e përkuqimit të pesqindvjetorit të vdekjes së Skanderbegut. Nga eambajtë: prof. Dhimiter Mauro, Koliqi, prof. Giovanni Cava rektor i Kolegjit

La scomparsa del Prof. Demetrio Mauro costituisce, non soltanto per la Scuola, ma per tutto il Comune di S. Demetrio Corone una grave perdita.

Personalmente, quale Direttore Didattico, l'ho apprezzato e stimato come insegnante modello, intelligente ed operoso, rispettoso e fattivo collaboratore, preparato e sempre ligio al dovere, amico buono e affettuoso.

A nome anche di tutti i Colleghi del Circolo, ti porgo, caro Prof. Demetrio Mauro, l'omaggio più deferente ed il ringraziamento più vivo per quanto hai saputo fare nell'interesse e per il prestigio della Scuola e soprattutto per l'esempio edificante di rettitudine, di onestà, di serietà e di bontà che sei stato per tutti.

Noi, nel renderti l'estremo, commosso, affettuoso saluto, ti assicuriamo che ti conserveremo gratitudine per la meritoria attività svolta e ti ricorderemo a lungo come una delle persone più care e più buone.

Alla vedova e alle figlie dilette, affrante dal grande dolore, esprimo, a nome di tutta la Classe magistrale, le più sentite condoglianze insieme alla più viva e affettuosa solidarietà.

Dopo il dr. Sireno, il prof. *Emilio Tavolaro*, Presidente onorario dell'UCIA (Unione Comunità Italo-Albanesi) pronunciò il seguente discorso:

Cittadini di S. Demetrio Corone,

la scomparsa del caro Demetrio Mauro, è, non soltanto lutto cittadino, ma lutto di tutta la diaspora italo-albanese, in quanto è noto quanto egli ha fatto per la valorizzazione del patrimonio culturale arbresh.

In ogni Convegno, quando si trattava di difendere le nostre tradizioni, egli era non solo presente, ma era l'animatore di ogni sana iniziativa, utilizzando la sua intelligenza e le sue capacità attraverso scritti di notevole valore culturale apparsi sulla stampa nazionale ed estera.

E' triste per me ricordare quanto egli fece nelle manifestazioni deradiane svoltesi in questo Comune, e nel corso residenziale dei maestri italo-albanesi di Guardia Piemontese; e più ancora per l'incremento dell'Unione delle Comunità Italo-albanesi, ove egli, con la pacata e sentita generosità del cuore, cercò sempre di portare una parola incoraggiatrice, e seppe ancora con la sua adamantina figura di galantuomo smussare quelle angolosità che, purtroppo, si palesano in tutte le giovani Associazioni ove convengono uomini di ogni credo politico e religioso.

Lo rividi le ultime volte a Cosenza presso il Provveditore agli Studi, ove confermava ancora una volta la fede e la fiducia in una svolta operante della nostra Comunità, ed ultimamente nel Convegno dei Sindaci italo-albanesi svoltosi a Lungro, ove lesse una interessante relazione, nella quale traspariva il suo grande interesse per la nostra lingua così bene espressa dal grande poeta arbresh Gerolamo De Rada.

Fu padre amorevole, ed io qui posso confermarlo, perché pochi come me frequentarono la sua casa; quando si giungeva sembrava di vivere nella propria famiglia. Nulla trascurò per l'avvenire delle sue care figliuole Vera e Adriana e della sua cara compagna Giovanna, che oggi lo piangono con lacrime che è per noi impossibile asciugare. Caro Demetrio, sarai sempre ricordato, e sarà il ricordo che di te avranno gli innumerevoli amici a lenire il dolore dei tuoi cari e di quanti ti amarono e stimarono.

Recensioni

Mendime rreth vëllimit: Seminari Ndërkombëtar i Federatës «Vatra». Botohet nga dr. HAMDI H. ORUÇI, Tipografia Dario Detti, Via Girolamo Savonarola, 1, Roma (1971), faqe 288 me shumë klishe.

Është një kënaqësi e vërtetë për shpirtin e gjymtuar të emigrantit kur i bjen rasti i rrallë të lexojë një libër, përpiluar apo shkruar prej një emigranti si ai vetë, që përqëndrohet kryekëput te çështjet e kulturës shqiptare duke u larguar nga thashethemet, meskinitetet vetiake ose ambicjet politike qesharake. Kënaqësia bëhet edhe më e ëmbël kur lexuesi sheh sesa punë e sa mund është derdhur prej botuesit, dhe sa kujdes i përpiktë i është kushtuar frutit të këtij mudi për të dalë në dritë sa më i përsosur. Kështu ndodh me veprën *Seminari Ndërkombëtar i Federatës «Vatra»* botuar nga Dr. Hamdi H. Oruçi.

Vetë forma e librit dhe organizimi i lëndës të bëjnë t'ia kesh zili Botuesit. Shija e tij estetike është e padiskutueshme. Duke filluar që nga ilustrimi i mbulesës së librit deri te paraqitja e artikujve dhe fotografive, ato të gjitha janë radhitur në mënyrë t'atillë, që të jenë sa më tërheqëse për syrin. Bile mund të shtohet pa drojtje, se, përsa i përket estetikës së formës së jashtme, ky është libri më i përsosur ndër botimet shqipe të mërgimit.

Vlera e artikujve (që janë fjalimet mbajtura gjatë *Seminarit*) është, në përgjithësi, gjithashtu e padiskutueshme. Folësit, që paraqiten në libër, janë të gjithë kompetentë të temave, që trajtojnë. Një rëndësi të veçantë mbajnë sidomos fjalimet personalitetesh të huaj, si ai i *Prof. Zef Valentini-t*, titullar i Katedrës së Gjuhës Shqipe pranë Universitetit të Palermo-s; *Giuseppe Schirò*, titullar i Institutit të Byzantologjisë pranë Universitetit të Romës; *Stephen Peters*, ish-diplomat dhe ish-funkionar pranë Ministrisë së Punëve të Jashtme Amerikane dhe sot profesor universiteti; *Louis F. Solano*, profesor katedre pranë Harvard University.

Vepra hapet me një parathënie nga Botuesi, *Dr. Hamdi Oruçi*, në të cilën ai, në mënyrë të qartë dhe të përmbledhur, shpreh mendimet e tija rreth rëndësisë së këtij Seminari. Artikulli i tij i dytë, fill mbas *Parathënies*-s, është, si të thuash, një dithiramb në prozë mbi gazetën *Dielli* të Nolit dhe të Konicës. Të dy këta artikuj paraqiten edhe në gjuhën anglishte. Shkrimi pasues jep një pasqyrë të zhvillimit të kremtimeve duke përmëndur shkurtimisht edhe ato fjalime, të cilat nuk mund të botoheshin në libër tërësisht. Për lexuesin e botës anglo-saksone, njohuritë e të cilit në gjuhën shqipe janë të kufizuara ose zero, Botuesi s'mungon edhe këtu të paraqitë përkthimin anglisht të shkrimit. Mbas kësaj vijnë fjalimet, që alternohen me fotografi të ndryshme të festimeve, me qëllim kjo, që leximi të mos bëhet i lodhshëm dhe mo-

noton. Për çdo fjalim Dr. Oruçi jep një përmbledhje, simbas rastit, ose në gjuhën anglishte ose në shqipe, sidhe një paraqitje të shkurtë mbi folësin.

Kapitulli i fundit përmban *Miratimet* e të ftuarve, që, për një arsye ose tjetër, nuk iu bë e mundur të merrnin pjesë në festimet, ose prej entesh të ndryshme qeveritare, kulturore apo fetare, dashamirës të *Vatrës*. Libri merr fund me një indeks të lëndës.

Shqiptari emigrant me plot të drejtë mund të mburret me këtë vepër të përpunuar dhe përpiluar për mrekulli. Botuesi s'meriton veçse lavdërime dhe urime, bile edhe nga ata, që venë shfrymjet vetiake mbi të mirën e përgjithshme, paragjykimet negative mbi arsyen.

Andrea ANESTI

* * *

KALESHI, HASAN, Sami Frashëri në letërsinë dhe filologjinë turke (Sami Frashëri in Turkish Literature and Philology). Gjurmime Albanologjike (Pristina), VII (I), 1968, pp. 33-116.

This study of Professor Kaleshi, a leading orientalist at the University of Priština, on the works of *Sami Frashëri* (1850-1904), who is known in Turkish as *Semsettin Sami (Bey)*, is a serious and valuable work. Professor Kaleshi, putting aside Frashëri's works written in Albanian, has divided his study into eight chapters after painstaking research.

First (*ch. I*), Professor Kaleshi discusses Frashëri's early fictional works, his anecdotes, maxims, anthologies, and translations. Professor Kaleshi points out that Frashëri's novel *Taassuku Tal'at ve Fitnat* (« The Love Between Tal'at and Fitnat », 1872), the first novel written in Turkish, and his dramas *Besa* (« Pledge of Honor », 1875), *Seydi Jahja* (1875), and *Kave* (1876), insofar as the language used, ideas, compositions, conflicts, and characters stand above other literary works of these genres in Turkish literature of the time, particularly those written by Namik Kemal. Kaleshi also points out that the historians of Turkish literature have not paid proper attention to Frashëri's creative work. Kaleshi gives two reasons for this: first, this was done to deny Frashëri's value as a foreigner (Albanian), and secondly, Frashëri's later scholarly works were so great and important that they overshadowed his literary work.

Professor Kaleshi devotes much space to Frashëri's views on language, his works on philology, dialects, lexicography, and encyclopedia (*chs. II, III, IV*). Kaleshi tells us about Frashëri's views and his effort to modernize the Turkish language: to replace the Arabic with the Latin alphabet, because the former is not suitable for the Turkish vocalic system; to purify the Ottoman Turkish from unnecessary Arabic and Persian words, and enriching it with original Turkish ones; and to create a language based on the coordination of the written and the spoken languages, though putting more emphasis on the latter. Kaleshi tells us that Frashëri's work was very influential. He mentions Frashëri's influence on Turkish writers, particularly on Mehmed Emin, who after 1897, wrote in pure Turkish, and how, at the time of Kemal Ataturk, it was decided to adopt the Latin alphabet and to accept Frashëri's dictionary *Kâmûs-i Türki* as the basis for the new Turkish dictionary. Kaleshi also discusses Frashëri's works on

linguistics and dialectology: «Lisan» (Language, 1885), «Yine Lisan» («Again Language», 1885), the first works on this field in Turkish, *Lehçe-i türkiyye-i Me-mâlik-i Misir* («The Turkish Dialect of the Mamelukes of Egypt», 1904?); the research done on the first known work of Islamic Turkish literature *Kutadgu Bilig* («Knowledge that Gives Happiness», 1069-70) by Yusuf has Hacib and ou Yenisei inscriptions; Frashëri's eight dictionaries of which «Kâmûs-i Türki» (1901) is the best in Ottoman Turkish; and Frashëri's monumental work *Kâmûsu i-a'lâm* (1888-98), an encyclopedia of six volumes, the first of its kind in Turkish, and which, according to Kaleshi, is still used as an inexhaustible source and a necessary manual for any orientalist.

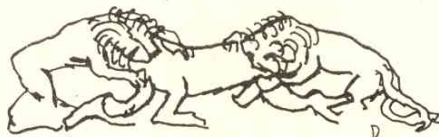
Of interest is Kaleshi's treatment of Frashëri's works (*ch. V*) on Islamology: *Medeniyet-i Islâmiyye* («Islamic Civilization», 1885) and *Himmatu l-Himâm fî nashr al-Islâm* («The Effort of the Heroes for the Spreading of Islam» 1885). Here we are shown Frashëri's emphasis on the great influence of the Islamic civilization, how it assimilated Greek and other cultures, and how it then spread through Spain and Sicily to Europe, and contributed much to European civilization. And here we find Kaleshi's discussion of Frashëri's opposition to the 19th century missionaries sent to Africa and the Far East to convert natives, and to European powers for occupying these lands. Professor Kaleshi points out that Frashëri might have been influenced by Hoca Tahsin (an Albanian scholar and the first rector of the University of Istanbul) and the Senusi movement in North Africa.

At the end of his study (*chs. VI, VII, VIII*) Professor Kaleshi discusses Frashëri's works on primers and grammars of Turkish and Arabic (seven all together), *Usul-u tenkit ve terkip* («The Rules of Punctuation and Composition», 1885-86) in which he invents the system of punctuation in Turkish; his struggle to popularize modern sciences (by writing fifteen books and booklets); and Frashëri's work on journalism. According to Professor Kaleshi, Frashëri founded and directed seven newspapers and periodicals, all in which he defended the new, progress and new ideas. It is worthwhile mentioning some information given to us about the articles which Frashëri wrote in some of these publications during the Congress of Berlin (1878) and the (Albanian) League of Prizren (1878) defending the rights of Albanians and their territories.

The study of Professor Kaleshi on Sami Frashëri, whom he calls the greatest scholar that the Albanian people have given and the most distinguished intellectual of 19th century Turkey, and who during the 54 years of his life wrote over fifty books, is highly commendable. Professor Kaleshi's work is also very provocative, because it reveals many interesting facts of Frashëri's biography unknown to the readers until now.

Our only disappointment is that this study, in spite of a resumé in French attached to it, has not been translated into one of the major languages.

Elez Ndreu
Monterey, California

Dissertationes Albanicae

In honorem Josephi Valentini et Ernesti Koliqi

Septuagenariorum

In occasione del settantesimo compleanno di G. Valentini e del prossimo traguardo dei settant'anni di E. Koliqi, gli albanisti di Monaco hanno raccolto una importante serie di articoli che ha costituito il XIII volume dei *Beiträge zur Kenntnis Südosteuropas und des nahen Orients*, edito con la consueta cura e munificenza dall'editore R. Trofenik.

Il contenuto dei 12 contributi, tutti notevoli, può dividersi in 3 sezioni. Una è dedicata a mettere in luce due figure che, in tempi e luoghi diversi, hanno influito in modo estremamente significativo sulla conoscenza del mondo albanese. Così G. Stadtmüller (pp. 46-61) rievoca la figura di N. Jokl e l'importanza della sua attività per la determinazione linguistica dell'albanese, della sua posizione nell'ambito delle lingue indoeuropee e dei suoi rapporti preistorici e storici, da un lato con lingue come l'iranico e il germanico, dall'altro con vari stadi storici e culturali delle lingue slave e, in età più recente, con il greco e il latino-romanzo. Di questa indiscussa figura di studioso lo Stadtmüller ricorda, con viva sensibilità biografica, i tentativi di sfuggire alla persecuzione razziale, il sollecito interessamento di C. Tagliavini ed E. Koliqi (1), a quel tempo ministro della pubblica istruzione del Regno d'Albania, perché Jokl potesse continuare a lavorare in Albania — tentativi tutti egualmente frustrati dalla crudele cecità degli organi nazisti di allora — e la fine avvolta tuttora, e forse per sempre, da un doloroso mistero. Particolarmente interessante è l'elenco dei corsi che N. Jokl tenne durante i 25 anni d'insegnamento.

L'altra figura che è messa in vivo e giusto rilievo nell'articolo iniziale di queste *Dissertationes* (pp. 9-19) è quella di G. Valentini, di cui C. Capizzi osserva opportunamente che « si può affermare, dati alla mano, che non c'è settore dell'albanologia (storia ecclesiastica e civile, diritto, geografia, letteratura, linguistica, arte, tradizioni popolari, ecc.) dove il Valentini non abbia apportato uno o più contributi con « volumi che restano tuttora fondamentali » (p. 9).

Soprattutto il Capizzi illumina l'importanza culturale della monumentale raccolta, ancora in corso di completamento, degli *Acta Albaniae Veneta* nei secoli XIV e XV, da molteplici punti di vista, a cominciare da quello specificamente storico-politico, a quello economico, a quello della storia del costume, a quello linguistico. Il C. sottolinea

---

(1) Per quanto riguarda l'attività di E. Koliqi come letterato, poeta e uomo politico la redazione del volume si permette di rimandare il lettore ai nn. 5-8 della VII annata (1963) di *Shëjzat*, pubblicata in occasione del suo 60° compleanno.

ed esamina acutamente la dovizia degli indici dei volumi già editi, non mancando di osservare che « i pregi degli *Acta Albaniae Veneta* sono tali da rendere trascurabili le manchevolezze » (p. 18) di un'opera così complessa, affrontata e perseguita con un rigore ed una costanza che, anche a nostro avviso, sono una prova impressionante dell'« atteggiamento evangelico del Valentini » (p. 18) nei confronti di un'opera di cultura.

Un secondo gruppo di lavori ha carattere linguistico: si tratta dell'articolo di M. Camaj sul dialetto di Barile in provincia di Potenza (pp. 127-140), di quello di N. J. Sasse su alcuni testi di Kaparelli in Beozia (pp. 141-175), e di H. M. Ölberg sulla questione delle vocali nasali in albanese (pp. 176-206).

M. Camaj, nel lodevole intento di affidare agli studiosi il ricordo del dialetto albanese di Barile — a suo avviso, strutturalmente affine soprattutto dal punto di vista fonologico, a quello di Greci in provincia di Avellino, da lui magistralmente descritto nella monografia su « *La parlata albanese di Greci* », edita da Olschki nel 1971 — ne presenta una descrizione sincronica della fonologia e della morfologia, seguita da una raccolta di 8 testi popolari, uno dei quali in poesia, e da un lessico. Nell'introduzione al lavoro, lo C. ricorda che sua fonte principale è stato un vecchio di 88 anni R. Belluscio le cui informazioni sono state controllate dall'A. nell'ambito della lingua quotidiana. Soprattutto si ammira nel lavoro il rigore con il quale fonemi e allofoni vengono distinti e l'utilizzazione di criteri morfonologici, ad es. nella trattazione della funzione morfologica della palatalizzazione e in quella che, in sede di linguistica tradizionale, si potrebbe chiamare apofonia (pp. 129-131). Nel rapido schizzo morfologico viene osservato soprattutto la struttura della formazione dei tempi perifrastici del verbo (futuro e condizionale), sia a Barile che a Greci. Utili indicazioni tipografiche precedono l'edizione dei testi (di quello in poesia l'informatrice è stata una figlia del Belluscio), seguite da un'attenta e piacevole traduzione in tedesco.

Un recupero analogo a quello svolto da Camaj è compiuto da H. J. Sasse per il dialetto di Kaparelli in Beozia, perché « wie bekannt, befinden sich die albanischen Mundarten Griechenlands in der letzten Phase ihrer Existenz » (p. 141).

Come tiene presente l'A., fu un caso che egli potesse raccogliere un materiale abbondante di testi di Kaparelli, un paese a 16 Km. da Tebe, durante una serie di indagini sulla distribuzione dei dialetti greco-albanesi svolta nell'inverno 1970-71. L'articolo, dopo un breve schizzo della fonologia e morfologia del dialetto, nel quale l'A. si riferisce in gran parte alla monografia di C. Haebler sulla *Grammatik der albanischen Mundart von Salamis* (Wiesbaden 1965), presenta una raccolta di 8 testi, l'ultimo dei quali comprende 3 serie di distici cantati con melodie popolari, con traduzione a fronte. Si lamenta, tuttavia, la mancanza di un lessico che permetta di cogliere immediatamente le caratteristiche di questa copiosa documentazione (contenuta nelle pagine pari del volume, da p. 146 a p. 174).

Ancora di argomento linguistico è l'articolo di H. M. Ölberg che ha come titolo *Fragen der albanischen sprachgeschichte-Grundsätzli-*

ches zur nasalierung, che si occupa appunto della discussa questione della nasalizzazione. Dopo un'introduzione che informa il lettore sulla bibliografia relativa all'argomento (lo hanno affrontato Meyer, Pederesen, Weigand, Jokl e Çabej, per non ricordare che gli studiosi più noti), l'A. raccoglie una serie di testimonianze dello sviluppo di $a+n$ che dà $\ddot{e}$ in toscano ed $\hat{a}$ in ghego (pp. 188-193), $e+n$ che dà $\ddot{e}$ in toscano ed $\hat{e}$ in ghego (pp. 188-193), di $a+m$ che dà $\ddot{e}$ in toscano ed $\hat{a}$ in ghego (pp. 193-195), di $e+m$ che dà $\ddot{e}$ in toscano ed $\hat{e}$ in ghego (p. 195-6), di a conservato in toscano (ad es. *oanj* « piango » < *klau-niō) di casi in cui gli esiti $\hat{e}$, $\hat{a}$ in ghego si diversificano dalle condizioni etimologiche (cfr. lat. *arēna* > ghego *rānē*, ma lat. *sanctus* > ghego *shêjt*). L'A. che tiene conto delle condizioni del romeno, conclude (p. 201) che l'esito in toscano fu probabilmente tale per cui e ed a , dapprima nasalizzati, confluirono in un fonema vocalico all'incirca da intendersi come $\ddot{e}$ (mentre in ghego hanno conservato sinora un'opposizione fonologica); successiva a questa fase, è da ritenersi, secondo l'A., quella della rotacizzazione di $-n-$ intervocalico, come appunto mostrerebbero gli esiti romeni *lură* < *lūna*, *bir* < *bene*. Per tal motivo, — come d'altronde era facile presumere dopo le ricerche magistrali del Sanfeld — l'A. afferma che albanese e romeno non sono imparentati genealogicamente. In effetti, l'insistenza sull'aspetto genealogico della questione non permette l'A. di proporre alcune ipotesi, che, consentite, forse, da un diverso tipo di indagine, avrebbero permesso di rendere più persuasivo un lavoro indubbiamente ben documentato, ma più ricco di osservazioni particolari che di conclusioni generali.

Di carattere storico, sono gli articoli di G. Grimm, *Leopold von Ranke und die Geschichte Albaniens* (pp. 20-28), di G. Robel, *Bemerkungen zur Geschichte Nordalbaniens 1853-1875* (pp. 29-45), di R. Schwanke, *Das albanische Schulwesen und Österreich-Ungarn während des I. Weltkrieges* (pp. 62-77), di P. Bartl, *Italienische Bewerber um den albanischen Thron Savoyen-Mantua-Parma* (pp. 78-88), di T. Jochalas, *Über die Einwanderung der Albaner in Griechenland* (pp. 89-106), di H. J. Kissling, *Zur historischen Topographie der albanischen Küste* (pp. 107-114).

Nell'articolo sull'interesse di L. von Ranke per l'Albania, il Grimm mette in luce soprattutto il diverso livello delle ricerche che il famoso storico svolse nell'ambito delle questioni politiche serbe, che egli seguì con viva partecipazione, come mostra la triplice edizione di un libro destinato a questo argomento, rispetto al « kleiner Artikel, kaum mehr als ein Lückenfüller in einer politischen Zeitschrift » (p. 28) dedicato alle questioni albanesi. Tuttavia, il quadro che R., come sempre abilissimo nel rinvenire le fonti, presenta degli Albanesi, è abbastanza interessante, anche se non si allontana dalla loro immagine tradizionale. « Guerrieri dalla nascita, resistenti alle fatiche, amanti dell'onore, gli Albanesi, cacciati dalle infeconde montagne, divennero, dopo la conversione all'islamismo, le più eccellenti milizie al servizio dell'impero ottomano. Il loro profeta — conclude il Ranke — con tutti i loro santi, è sorto da questo popolo ». Le cause della diffusione dell'islamismo furono, a suo parere, la mancanza di sacerdoti, la vacanza di sedi vescovili e la tassa pro-capite introdotta dai Turchi, come d'al-

tronde affermano le fonti del Ranke, fra Bonaventura di S. Antonio, don Marco Crisio, e prima di loro, l'arcivescovo di Antivari, Marino Bizzi.

Nelle note sulla storia dell'Albania settentrionale dal 1853 al 1875 — un periodo dell'Albania poco trattato, diversamente da quello successivo all'insurrezione bosno-erzegovina e all'istituzione della « Lega di Prizren » nel 1878 — il Robel, diversamente da quanto afferma J. G. Senkevič, osserva che, nonostante i tentativi serbi di coinvolgere l'Albania in una lega balcanica antiturca, soltanto un piccolissimo gruppo di Albanesi del nord si mise dalla parte del Montenegro e della Serbia per introdurre riforme nel paese. Ma non sempre alcuni di questi riformatori, come Celal Pasa o Kol Prenga, agirono, secondo l'A., proprio per il bene del loro popolo, che, per parte sua, non accolse con entusiasmo le loro idee. D'altronde anche i propositi riformistici della Turchia incontrarono, ad es. nella Mirdita, molte resistenze, nonostante undici anni dopo la riforma del Vilayet, per cui il paese veniva diviso in 3 zone territoriali (Scutari, Janina e Monastir) e con cui l'impero ottomano cercava di combattere eventuali idee nazionalistiche, col decreto del 12 dicembre 1875 fosse assicurata l'eguaglianza a tutti i sudditi, indipendentemente dalla loro fede, e fosse previsto un nuovo sistema tributario e di reclutamento.

Dell'articolo, ben documentato nei particolari, si può dire che — nonostante la professione di modestia dell'A. (p. 29) — almeno provvisoriamente colmi una lacuna nella conoscenza di un'epoca densa di contrasti e di tumulti non sempre univocamente interpretabili.

Nel lungo e documentato articolo sulle condizioni della scuola in Albania durante il protettorato austro-ungarico nella prima guerra mondiale, R. Schwanke fa notare (p. 75) che il programma scolastico del 1916 fu il primo tentativo sistematico e ufficiale di introdurre in Albania un metodo didattico moderno. « I provvedimenti tecnici e organizzativi che allora per la prima volta furono messi alla prova praticamente, furono anche i principi su cui discusse il Congresso tenuto a Lushnja nel 1920, come pure delle prime leggi del governo albanese dopo tale congresso. Questo programma e i metodi austriaci furono tenuti in considerazione nella maggior parte delle riforme scolastiche sino al 1945 ». « La cosa più importante fu che il breve periodo dell'occupazione aveva destato l'interesse per l'istruzione pubblica negli intellettuali e nella maggior parte della popolazione più sensibile a questi problemi ». Nella conclusione dell'articolo, l'A. fa notare che, dopo la riforma del '45 riaffiorarono molti problemi analoghi a quelli precedenti alla prima guerra mondiale: penuria d'insegnanti, difficoltà economiche e materiali, mancanza di sensibilità culturale nella popolazione, mancanza di libri di testo; inoltre, se le prime riforme furono dichiaratamente di stampo sovietico, anche dopo la rottura con Mosca la maggior parte dei libri di testo è costituita da traduzioni dal russo, e la propaganda russa può continuare con successo.

Lo Schwanke conclude ricordando come si possa notare oggi una valutazione affatto positiva di figure come Gjeçov, Mjedja e Buzuku, e, assai più contenuta, di Fishta e Koliqi. « La storiografia albanese

primi due di questi principi potevano vantare illustri imprese « illiriche » dei loro antenati, o partecipazioni a crociate; ma non furono certamente questi i motivi che li spinsero, a breve distanza l'un dall'altro, ad accettare la corona d'Albania e di altri stati balcanici offerta da gruppi anti-turchi — serbi, montenegrini e albanesi — che promettevano ovviamente una loro collaborazione in cambio di forze militari (per lo più, un contingente di 10-12.000 uomini). Ma i principi italiani, forse meno incauti di quello che si potrebbe credere, non mancarono di prendere ulteriori informazioni sull'atteggiamento del re di Spagna — unico sovrano che avrebbe potuto gareggiare con i Turchi, ma che, profondamente cattolico, diffidava della lealtà degli « scismatici » ortodossi — e del Papa. Il rifiuto più o meno rapido e celato di questi potenti, dissuase Savoia, Gonzaga e Farnese dall'ambire alla corona illirica, nonostante costoro si fossero interessati a raccogliere uomini, denaro e mezzi navali. Ma, come osserva acutamente l'A., non fa meraviglia che i principi italiani, prima di questi contatti più concreti, si fossero lasciati consapevolmente trarre in inganno dal Renesi, nell'illusione di poter attaccare facilmente l'impero turco.

Ricerche bibliografiche, una cartina sulla migrazione albanese in Grecia, una riproduzione della traduzione autografa di N. Jokl della lettera con la quale E. Koliqi lo invitava ad assumere sollecitamente l'organizzazione delle biblioteche in Albania, e una foto-ricordo dei due studiosi cui l'opera è dedicata completano il bel volume, della cui accurata redazione si deve essere grati a Peter Bartl, Martin Camaj e Gerhard Grimm.

Antonino GUZZETTA

Tesi di Laurea in Albanologia

Valerio Capparelli e Alfio Moccia, entrambi italo-albanesi e allievi dell'Istituto di Studi Albanesi della Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università di Roma, hanno portato due nuovi interessanti contributi all'Albanologia con le loro tesi di Laurea, discusse nella seduta del 29 novembre (anno accademico 1970-71).

Relatore è stato il Chiarissimo Prof. Ernesto Koliqi, correlatore il Prof. Giuseppe Gradilone.

La tesi del Capparelli rientra in uno dei filoni di ricerche che l'Istituto di Studi Albanesi ha incoraggiato e sollecitato, la ricostruzione cioè della storia dei centri di cultura degli Albanesi d'Italia.

(Nei precedenti anni accademici sono state già discusse due tesi, di cui si è dato notizia su queste colonne, sul Collegio Corsini che tanto peso ha avuto prima nella cultura degli Albanesi d'Italia, poi anche in quella degli Italiani di Calabria e degli Albanesi di Albania).

Infatti il candidato ha fatto oggetto di studio le vicende storiche del Pontificio Collegio Greco di Roma, in via del Babuino, e i suoi rapporti e legami cogli Albanesi e coi loro ideali di ieri e di oggi:

ha già accolto anche importanti scoperte scientifiche del Valentini. Soprattutto la posizione sociale dei contadini al tempo di Skanderbeg viene accolta oggi in sostegno delle tesi sulla collaborazione attiva di ampie masse popolari, come pure le ricerche nell'ambito del diritto consuetudinario ». Come auspicando conclude l'A. (p. 77), « è solo questione di tempo che i meriti di quest'uomo vengano rivalutati anche in Albania ».

In un chiaro e ben documentato articolo T. Jochalas afferma il carattere generalmente pacifico della migrazione albanese in Grecia (da supporre alla fine del XIII secolo, anche se i documenti non danno sicure notizie che dal secolo XIV), per lo più su richiesta o degli imperatori bizantini o dei signori locali della Grecia. Dalla Tessaglia e dall'Epiro gli Albanesi passarono quindi nell'Etolia, nell'Attica, nell'Eubea e nel Peloponneso, forse insieme con gruppi di Greci che migrarono anch'essi dall'Albania e dall'Epiro settentrionale verso il sud, come farebbero supporre le coincidenze nell'onomastica e toponomastica dell'Albania meridionale e dell'Epiro settentrionale con quelle della Grecia centrale e soprattutto meridionale. La successiva migrazione verso la Calabria e la Sicilia (sec. XV-XVI) portò, secondo il Jochalas, ad una diminuzione dell'elemento albanese in Grecia, dove la sua presenza aveva favorito un notevole sviluppo dell'agricoltura. In seguito alla progressiva assimilazione da parte greca, di questi emigrati albanesi si perdono sempre più le tracce (di recuperare quelle linguistiche si occupa, come s'è visto, un articolo della silloge che stiamo recensendo; vedi sopra, Sasse, *Arvanitika*...).

Da una rielaborazione di materiale cartografico veneziano e greco è derivato probabilmente l'atlante nautico — il più antico, si ricordi, tra quelli turchi — del comandante osmanico giustiziato nel 1554, Piri-Re'îs, delle cui preziose indicazioni geografiche e toponomastiche relative alle coste albanesi si occupa con magistrale perizia H. J. Kissling. L'identificazione dei luoghi non presenta difficoltà, nonostante la grafia poco ricca di segni vocalici, cosicché, *ÂJÂPRSKWÎ* dovrebbe spiegarsi come *Ἁγία Παρασκευή* e *WASLOW* con *Βασιλική* (p. 111), *TRAC* con Durazzo. Tranne poche inesattezze, debitamente messe in luce dall'A., le carte nautiche di Piri-Re'îs sono assai chiare e attendibili, anche perché eseguite in un periodo in cui tutte le coste albanesi erano in mano turca, e recano indicazioni accurate dei luoghi costieri, degli edifici e delle rovine eventuali di questi, e delle caratteristiche dei fondali. Le inesattezze che, tuttavia, vi si notano sono attribuite dall'A. al fatto che le coste albanesi erano poco interessanti alle flotte mercantili turche, perché il commercio si svolgeva soprattutto per via di terra.

In un vivace e organico articolo, P. Bartl rievoca gli intrighi che un politicante di origine albanese, Giovanni Renesi, seppe escogitare per liberare dai Turchi — secondo quello che egli affermava — l'Albania e, se possibile, anche altre province balcaniche. Per questo scopo egli si mise in relazione, dal 1606 al 1617, con tre principi italiani disposti a farsi sollecitare nelle loro ambizioni, quali Carlo Emanuele I di Savoia, con cui fu in contatto dal 1606 al 1608, Vincenzo Gonzaga di Mantova, con cui strinse accordi dal 1609 al 1611, e Ranuccio Farnese di Parma, dal 1614 alla fine, tutt'altro che gloriosa, dell'impresa. I

di qui il titolo del lavoro: « Gli Albanesi nel Pontificio Collegio Greco di Roma ».

Il *Capparelli*, dopo aver compiuto ampie ricerche nell'archivio del Collegio, nella Biblioteca Vaticana e nella Vallicelliana, e dopo aver diligentemente consultato le opere già edite sull'argomento, ha preso in esame i precedenti dell'Istituto (la Congregazione dei Greci, sorta il 10 giugno 1573) e la sua fondazione ad opera di Gregorio XIII colla bolla del 13 gennaio 1577, ne ha seguite le alterne fortune, ne ha sottolineato l'affievolirsi e il ravvivarsi della voce, le deviazioni o le limitazioni della funzione, la quale non fu soltanto religiosa (la conservazione del rito bizantino-greco), ma culturale e politica. Gli alunni ivi educati perciò sono in seguito diventati difensori della lingua e delle tradizioni etniche della propria gente.

Tutta questa complessa materia è stata trattata nel capitolo I.

Dopo averne ricostruito gli avvenimenti, l'ambiente e l'atmosfera, il *Capparelli* ha analizzato le continue implicazioni dell'istituzione con il mondo albanese.

Il capitolo II infatti è stato dedicato agli Albanesi nel Collegio.

Qui una precisa registrazione di tutti i numerosi allievi, dai primi ai contemporanei, con profili di ciascuno di essi, profili, che si sono allargati in ampi e documentati medaglioni (capitolo III) per quelli che hanno maggiormente operato nel mondo degli Arbreshë, come, per limitarci a qualche esempio, *Lekë Matranga* di Piana in Sicilia, autore del più antico documento nella lingua degli Albanesi d'Italia, la traduzione cioè della dottrina cristiana del Padre Gesuita spagnolo Ledesma, *Felice Samuele Rodotà*, fondatore del Collegio Corsini, e *Pompilio Rodotà*, finito scrittore greco nella Biblioteca Vaticana e autore della classica opera sul rito greco in Italia, il Vescovo *Giuseppe Schirò*, da Contessa Entellina in Sicilia, il quale, come presidente del Collegio Corsini, visse e sofferse il drammatico momento del suo passaggio da Istituto religioso a laico.

Nel capitolo IV è stato preso in considerazione il problema dell'insegnamento della lingua e letteratura Albanese nel Collegio: con rilievi di natura socio-culturale, ne ha messo in rilievo l'importanza e la necessità di cui si è fatto interprete e realizzatore con la sua azione di docente illuminato il Prof. Ernesto Koliqi.

In un'appendice il *Capparelli* ha riportato i preziosi documenti rinvenuti nelle sue ricerche di archivio e alla fine ha posto una accurata e ricca bibliografia ragionata.

Senza dubbio un argomento vasto, arduo e affascinante questo scelto dal *Capparelli*: quattro secoli di storia con tutte le varie trame di relazioni con il mondo laico e religioso e in particolare con la storia dell'Albania e degli Albanesi d'Italia.

La dissertazione di Laurea di *Alfio Moccia*, dal titolo « Le tradizioni popolari di San Benedetto Ullano e di Marri », è un contributo alla raccolta, in via di completamento, delle tradizioni e del patrimonio espressivo popolare delle comunità albanesi in Italia, raccolta che l'Istituto di Studi Albanesi si è prefissa da molti anni.

Egli ha svolto le inchieste in due centri albanofoni, ubicati in Calabria nella provincia di Cosenza, a breve distanza l'uno dall'altro, San Benedetto Ullano e Marri (in verità quest'ultimo è frazione del primo).

San Benedetto Ullano è nome noto ai cultori di Albanologia e perché sede del Collegio Corsini fino al 1794 e perché luogo di origine di *Agesilao Milano* e della benemerita *Famiglia Rodotà*, che tanta parte ha avuto nelle vicende storiche e culturali degli Albanesi d'Italia.

Il candidato, nativo di San Benedetto Ullano, ha cercato di studiare con la necessaria obiettività l'argomento che così da vicino lo interessava, contenendo nei giusti limiti quel sincero calore affettivo, che giustamente doveva ravvivare la scrittura.

Egli ha iniziato il lavoro con un'introduzione in cui ha delineato la metodologia ispirata alle discipline antropologiche e sociologiche.

Si è proposto cioè di vedere fino a che punto il modello culturale della tradizione arbreshe ha resistito e ha condizionato attraverso i secoli lo svolgimento della vita delle nuove generazioni trapiantate in altre culture e in altri contesti sociali.

Con tali presupposti teorici il *Moccia* ha passato in rassegna (capitolo II) le varie tradizioni raccolte e raggruppate nei due cicli, il ciclo dell'uomo (Nascita: Esperimento col rene del maiale, Esperimento con la bacca sacra del cerro; Parto; Battesimo; La purificazione della puerpera; Fidanzamento; Matrimonio; La morte), e il ciclo dell'anno (Periodo pasquale: Il Carnevale, La commemorazione di Lazzaro, La Settimana Santa, Il rito della « *Vëllamja* » Periodo natalizio: Feste di San Nicola, dell'Immacolata Concezione, di Santa Lucia, Il Natale, Il Capodanno, L'Epifania; Le feste di Santi; L'annunzio della primavera).

Ma prima di addentrarsi in questa ricerca socio-culturale egli ha dato utili notizie sui due luoghi, dove poi sorsero i due paesi, e sui vari momenti della loro storia e in particolare sul loro apporto al travaglio risorgimentale italiano (capitolo III).

Della tesi la parte centrale è costituita dalla raccolta degli importanti testi orali in prosa (favole, fiabe, racconti) e in versi (canti religiosi, ninne nanne, canti d'amore, canti nuziali, proverbi), trascritti e tradotti in italiano. I quali, oltre alla vita culturale e sociale, documentano la parlata delle due comunità (capitolo III), la conclusione è un'analisi dei sentimenti e dei temi dominanti nella vita dei loro abitanti, quali la religiosità, l'amore, la saggezza e l'arguzia popolare (capitolo V).

La Commissione ha proclamato dottori in Lettere i due candidati, approvando il loro lavoro col massimo dei voti.

La Redazione di Shëjzat insieme con le più vive congratulazioni formula ai neo-dottori fervidissimi auguri per la loro futura attività professionale e per il proseguimento delle loro ricerche albanologiche.

G. G.

Difesa delle lingue minacciate

Il 3 e 4 gennaio 1972 si è svolto a Reggio il Convegno annuale dell'Associazione Internazionale per la Difesa delle Lingue e delle Culture Minacciate (AIDLCM), indetto dal Comitato Federale per le Comunità etnico-linguistiche e per la cultura regionale in Italia, e preparato a Reggio da numerose associazioni, quali il Lyons Club di Reggio Calabria, il cui presidente, prof. Domenico Comi, si è dedicato con singolare impegno a sorreggere, guidare, coordinare ogni atto del convegno stesso; il gruppo « Calabria Sconosciuta »; il gruppo del « Bollettino di Notizie per la Storia Medievale Calabrese »; il gruppo di « Storia moderna » e della deputazione di « Storia patria »; il circolo culturale « La Jonica » dei Greci di Calabria; numerosi altri cittadini. Hanno partecipato ai lavori del convegno il segretario nazionale del Comitato Federale, prof. Gustavo Buratti di Biella, esponente dei Provenzali del Piemonte; il poeta Franco Gastaldi, di Torino; la dottoressa Frida Malan, assessore all'igiene del Comune di Torino; il dr. Osvaldo Coisson, tesoriere del Comitato Federale; il prof. Boris Pakor, della comunità slovena di Trieste; delegazioni delle comunità friulane e slovene; on. Albino Skerk, della comunità slovena; on. Mario Lizzero, della comunità friulana; padre Giacomo Engels, del Pontificio Collegio greco di Roma, con i chierici Scordino e Barone; il dott. Petrotta, presidente del Centro internazionale di Studi albanesi presso l'Università di Palermo, con una delegazione degli Albanesi di Sicilia; il prof. Achille Marchianò, il prof. E. Tavolaro e una delegazione degli Albanesi di Calabria; il prof. Girolamo Caracausi, dell'Università di Palermo; il prof. P. Stomeo, dell'Università di Lecce, il prof. Codardo, consigliere provinciale di Lecce, il prof. Salvatore Sicuro, in rappresentanza dei Greci di Puglia; l'on. G. Reale, deputato reggino; il prof. Fedele Palermo, assessore regionale calabrese alla pubblica istruzione; il dr. Ludovico Ligato, assessore regionale calabrese agli Enti locali; il dr. Giuseppe Nicolò, assessore regionale calabrese al turismo; il dr. Enzo Laganà, capo ufficio stampa della regione Calabria; il prof. G. Barone Adesi, assessore alla Pubblica Istruzione del Comune di Reggio Calabria; il dr. Angelo Romeo, sindaco di Roghudi; rappresentanti della Stampa e della Rai TV; numerosi cittadini di Roghudi, Chorio di Roghudi, Gallicianò. Ha presieduto i lavori il Soprintendente prof. Giuseppe Foti, che ha concesso i locali; li ha diretti il prof. Domenico Comi, già ricordato; alla prima parte ha presenziato anche il prefetto di Reggio Calabria, dr. Giuseppe Conti. In occasione del convegno i cittadini di Chorio di Roghudi hanno allestito una piccola mostra di tessuti artigianali in lana e di ginestra e i cittadini di Gallicianò hanno presentato un piccolo spettacolo di canti e danze.

La prima giornata dei lavori è stata occupata dalle relazioni delle delegazioni sullo stato delle rispettive comunità, e l'interesse si è polarizzato sulle condizioni delle minoranze albanese e greca di Calabria; gli esponenti di ambedue le minoranze hanno chiesto vivamente che siano soddisfatti i loro diritti all'insegnamento delle lingue materne nelle scuole elementari e medie delle loro comunità, diritti che sono sanciti dalla Costituzione (art. 6), sono confermati dallo Statuto calabrese (art. 56 r), sono rispettati da una recente circolare del

Ministro della Pubblica Istruzione, on. Riccardo Misasi (circ. del 20 settembre 1971, prot. n. 001/STC, n. 34), ma fino ad oggi non hanno trovato alcuna realizzazione concreta. Si è parlato anche a lungo delle tragiche condizioni di Roghudi (i cui abitanti, minacciati da gravissime frane, sono attualmente sfollati in vari centri della Jonica reggina, in attesa che sia loro assegnato un nuovo centro di residenza unitaria), di Chorio di Roghudi (i cui abitanti da un anno chiedono disperatamente che sia loro assegnato un medico condotto), di Gallicianò (senza strade, senza fognie, senza scuole, senza farmacia, senza alcuna assistenza). Gli assessori regionali presenti (Pubblica istruzione, Enti locali e Turismo), constatate tali condizioni, hanno distesamente promesso un deciso intervento della Regione per sollevare le condizioni sociali ed economiche della comunità greca aspromontana, per salvaguardarne l'integrità e l'unità e per difenderne e svilupparne la particolare tradizione culturale e linguistica.

Durante il convegno, in cui si è parlato anche del dovere che secondo la Costituzione ha lo Stato italiano di operare un censimento delle Minoranze etnico linguistiche italiane, sono state costituite le sezioni regionali del Comitato Federale per la regione Friuli-Venezia Giulia e per la regione Calabria; si è data anche vita all'Unione Greci dell'Italia Meridionale (UGIM) ed è stato acclamato presidente onorario del circolo culturale « La Jonica » il prof. G. Rohlfis, da due anni socio del circolo stesso ed assente dal convegno per motivi di salute. Tutti i convegnisti hanno partecipato ad un pranzo offerto dal Comune di Reggio Calabria.

La seconda giornata ha vista l'assemblea itinerante in visita ai paesi greci di Roghudi, Chorio di Roghudi e Gallicianò, un pellegrinaggio di dolore e di penitenza di fronte a scenari di desolazione ed abbandono non mai immaginati da parecchi dei convegnisti stessi: e tale esperienza ha lasciato nel cuore di tutti un preciso impegno di operare per sollevare le condizioni di depressione, abbandono, avvillimento dei Greci di Calabria. Di fronte a tali condizioni sono state maggiormente ammirate la vivacità con cui gli abitanti conservano e si tramandano la loro preziosa lingua, la forza poetica della loro attiva tradizione culturale (la vivacità dei tessuti di Chorio, simili per disegni e colori ai manti dei mosaici, e delle icone bizantine; la raffinata eleganza dei versi di Antonio Nucera, studente di Gallicianò; le modulate composizioni di Domenica Nucera, studentessa di Gallicianò, cantautrice e vincitrice ex aequo della prima gara di canzoni greche di Gallicianò; il violento lirismo dei versi di Jolanda Condemi, giovane contadina di Gallicianò), la costanza e l'abnegazione con cui alcuni giovani greci di Calabria si dedicano al difficile lavoro per la rinascita della loro comunità: Mimmo Rodà, Nando Nucera, Mimmo Nucera, Giovanni Auteilitano, ecc.

Durante il viaggio di ritorno a Reggio l'assemblea ha dato forma definitiva ed approvazione a tre mozioni conclusive, il cui testo viene qui di seguito trascritto:

MOZIONE N. 1

Il Comitato Federale per le Comunità etnico-linguistiche e per la Cultura regionale in Italia, sezione per la Repubblica Italiana dell'Associazione Internazionale per la Difesa delle Lingue e delle Culture Minacciate, riunito a Reggio di Calabria il 3 e 4 gennaio 1972,

constatata la drammatica situazione delle comunità greche dell'Aspromonte, fisicamente minacciate, oltre che economicamente e socialmente depresse;

considerato che gli Italo-albanesi sono tuttora anch'essi privi di ogni tutela culturale e linguistica in contrasto con la Costituzione, malgrado siano giacenti alla Camera dei deputati due progetti di legge dell'attuale legislatura, in loro favore;

prende atto delle ampie assicurazioni pubblicamente espresse da parlamentari, da assessori regionali e da rappresentanti degli Enti locali calabresi relativamente alla salvaguardia delle comunità di Roghudi, Chorio di Roghudi e Galliciano, comunque vengano geograficamente sistemate in ambiente idoneo ad un dignitoso ed autonomo sviluppo socio-economico; all'insegnamento delle lingue albanese e greca nelle scuole elementari e medie delle località dove esse sono parlate, in conformità all'impegno dello Statuto regionale; all'inserimento di trasmissioni nelle lingue suddette alla radio regionale; alla valorizzazione dell'artigianato e della cultura popolare in genere;

auspica che tali impegni siano al più presto onorati da concrete iniziative che li realizzino.

MOZIONE N. 2

Il Comitato Federale, ecc...

ringrazia i rappresentanti delle Comunità greche di Puglia, per la prima volta presenti nella Grecia calabrese;

constata con profonda amarezza la discriminazione in atto nei confronti degli Albanesi e dei Greci di Puglia e degli Albanesi di Sicilia, tutti privi di norme statutarie regionali in loro difesa;

auspica un pronto intervento parlamentare a loro favore;

raccomanda in modo particolare ai giovani di queste comunità di operare uniti per la salvaguardia e la valorizzazione del loro patrimonio umano e culturale nell'interesse di tutta la società italiana e nel quadro della sua prospettiva europea.

MOZIONE N. 3

Il Comitato Federale, ecc...

constata che nell'imminenza del XXV anniversario dell'entrata in vigore della Costituzione repubblicana, il principio fondamentale della vita civile della nazione relativo alla tutela delle minoranze linguistiche non è stato ancora attuato, salvo i casi di obblighi o pressioni internazionali;

considerato che in uno stato di diritto per l'armonico sviluppo della società è indispensabile una coerente osservanza di tutte le leggi che liberamente si è dato,

auspica che il Parlamento ed il Governo possano provvedere entro questa data altamente significativa ad attuare il dettato degli articoli 3, 5, 6, 51 della Costituzione.

Ciriaco Stimmì

Kronikë Kulturore

NOZZE FONTANA - MARCHIANO'

Il 9 dicembre 1971 nell'Abbazia Cistercense di Chiaravalle si sono uniti in matrimonio con una suggestiva cerimonia religiosa il sig. Alfiero Fontana e la nostra gentile consanguinea Claudia Marchianò, nipote dell'insigne scrittore e studioso italo-albanese Michele Marchianò. Dopo il rito ha avuto luogo, negli accoglienti saloni dell'Hôtel Principe e Savoia di Milano, mirabilmente addobbati ed infiorati per l'occasione, una colazione durante la quale parenti ed amici hanno festeggiato gli Sposi augurando loro lunga vita prospera e serena. Sono stati vivamente complimentati anche i Genitori della giovane coppia per questa felice unione.

Fra i numerosi intervenuti si notavano S. E. il Procuratore Generale della Corte d'Appello di Milano dott. Luigi Bianchi D'Espinosa, l'Intendente di Finanza di Milano (il padre dello sposo è Intendente Vicario nello stesso ufficio del capoluogo lombardo), l'Intendente di Finanza di Brescia, molti notai (lo sposo e la sposa sono entrambi collaboratori aspiranti notai in due importanti studi della Città), numerosi magistrati del Tribunale e della Corte di Milano, colleghi del padre della sposa, avvocati, e fra questi il prof. Remo Franceschelli, ordinario di diritto commerciale nell'Università Statale di Milano che ebbe per allievi i due sposi.

Telegrammi di felicitazione sono stati inviati dall'on. Oscar Luigi Scalfaro, dall'on. Antonio Berlingieri, dal Procuratore della Repubblica di Milano dott. De Peppo. Fra gli amici albanesi e italo-albanesi della nobile Famiglia Marchianò hanno inviato calorosi messaggi di augurio il prof. Ernesto Koliqi dell'Università di Roma e l'avv. Vincenzo Chiodi. Sua Santità Paolo VI ha inviato con un telegramma la Sua apostolica benedizione agli Sposi. Al Padre della Sposa dott. Renato Marchianò, Consigliere della Corte di Appello di Milano, che rimane tenace cultore delle tradizioni arbreshe sulle orme del suo grande Genitore, onorando la nostra stirpe schipetara, e alla gentile Madre della Sposa, la redazione di « Shêjzat » (Le Pleiadi) presenta le più sentite felicitazioni per lo spozalizio della Loro distinta Figliuola, augurando ad essa ogni bene e felicità al fianco del suo Sposo.

Sukseset e Lin Delis

Shêjzat prej kohet e kanë ndjekun me vemendje krijimtarin artistike të pikzuesvet shqiptarë n'Itali, një prej të cilvet është edhe Lin Delija që jeton e punon në ket vend.

I brumosun prej njomsije me një

shpirt malsuer-shkodran, Lini u rrit e u zhvillue n'mjedisin kulturuer-artistik të Shkodrës.

Aty nga fundi i vjetve të katërdheta fati e çoi midis malsorve kosovarë dhe ma vonë, nga mesi i vjetve pesëdhete u gjend midis Shqiptarvet t'Italis.

La Sposa Claudia Marchianò al braccio dello Sposo Alfiero Fontana.

Nji gjã áht cilsuese per Linin: kudo qi e kanë hjedhë dallgët e jetes, perhera ka dashtë e áht gjetë mjedis shqiptarësh. Me folë si njeri për Linin, mundemi me thanë se n'Europë e kudo ngjeti — deri n'Amerikë, ku ka pasë shkue, — perhera ka mbetë, si i thonë nji fjale, « shqipò », por me veshtrim të mirë të saj. Kjo spikamë ka randësi të madhe pse e qit bukur edhe shpirtin e tij si artist. Mjaft pikzuesa, si mbrenda Shqipnijet apo jashta, p.sh. në Kosovë e ngjeti, nuk e kanë mbajhtë fort tharmin kombtar në krijimtarinë e tyre; Lini, pra, áht nji nder të pakët qi menjihërë ndihet në veprat e veta se áht shqiptar e jo i huej.

A áht gjã qi nderon kjo, apo jo? Sot, kur në lamin e kulturës hyjnë e dalin gjithfarloje rrymbash të hueja zhbâse, na thotë mendja se nuk áht e udhës me i ranë mohit, me e lanë mbas doret e me e vdarë tharmin artistik kombtar e fisnor.

Lin Delija qi ka bâ studimet artistike mbas Shqipnijet, në Jugoslaví e n'Italí, nuk áht i dehun prej kalamendevet artistike të nji bote tjetër, por áht i fjeshtë, fisnik, si vetë vepra e tij, e punon shum. Po bâhen rreth nji-zet vjet qi jeton n'Italí i shûjtn si profesionist. Pikzimet e tij gjenden ndër mjaft kolekcione vetiake n'Italí. Mjerisht, për marre të shumkushit, shqiptarët, kudo qi ndodhen, e njoftin pak, për mos me thanë se nuk e njoftin, ose sa ia kanë ndie zânin. Ndoshta nuk e dinë të gjithë se Lin Delija ka nji galeri vetiake me mâ tepër se treqind pikzime të veta dhe me nismën e vet dorëmbarë ka disa vjet qi ka çilun në nji skaj t'Italis (në qarkun e Rietit) shkollën artistike « Gjergj Fishta ».

S'ke ç'bân: Lini gëzon vlerat e veta prej të huejvet. Ky áht nji fat i kobshëm përgjithsisht për vlerat artistike shqiptare jashta atdheut. Shum shqiptarë, prej Kosove, n'Europë e deri n'Amerikë, janë mjaft në gjendje me pronësue vepra prej pikzuesësh shqiptarë, vepra qi nesër ndoshta kanë me

pasë nji vjeftë shum të madhe për kolektionet kombtare. Nganjihërë ndihet se paska Shqiptarë qi s'kanë as nji libër shqip në shtëpít e veta! Dihet, se jo vetëm veprat e Delís, por edhe të dy pikzuesvet të tjerë shqiptarë n'Italí — Ibrahim Kodrës e Gjelosh Gjokës — janë tue u pronësue vetëm prej të huejvet.

Po i themi me dhimbje kto fjalë, veçse dishiri i drejtësis na shtyn me i thanë fjalët shkoqun.

Para pak kohe patëm shkruet për sukseset n'Italí të Gj. Gjokës, mâ parë *Shëjzat* kanë pasë vù në dukë sukseset e mjeshtrit mjaft në zã në botën Prendimore I. Kodrës, ksaj radhe e kemi fjalën për Lin Delín, i cili prej 1 deri 30 nanduer 1971 paraqiti në galerin e artit « La Scoliera » në Napoli nji ekspozitë të madhe. Paraqitja u bâ prej nji kritike vlerësuese të A. Bonifacio-s. Kështu qi vjeti 1971 mbaroi për Lin Delín me nji sukses të mbarë.

Sukseset e Lin Delís, apo të Gj. Gjokës e I. Kodrës, nuk mund të quhen vetëm gëzime për auktorët, por edhe për çdo shqiptar qi áht zemerçiltë për me e dashunue at art qi e ka gurrën e vet në tharmin e vërtetë kombtar.

A. de Genti

Mostre di Ibrahim Kodra

Anche l'anno 1971 è stato per il nostro connazionale pittore Ibrahim Kodra denso di produzione artistica e ricco di alte affermazioni in campo internazionale. I critici piú qualificati parlano ormai di lui con ammirazione concorde come di un Maestro il cui stile, quasi orientaleggiante, è personale e indiscutibile.

Nelle sue numerose mostre collettive e personali le opere di Ibrahim Kodra, con l'originale impronta che le contraddistingue, suscitano sempre vivissimo interesse e soddisfacentissime adesioni.

Ecco l'elenco delle mostre a cui il pittore ha partecipato nel 1971:

Collettive: Galleria « Filips » (circolo della stampa), di Milano, Galleria « Il Salotto » di Desanano, Galleria « delle Colonne » di Milano, Galleria « Michelangelo » di Bergamo, Galleria « G.A. » (Il Manichino), di Milano, Galleria « 70 », di Desio, Galleria « Dei Mille » di Bergamo, Studio « F.22 » di Palazzuolo sull'Oglio, Galleria « Chieregato » di Milano, Galleria « La Bicherna » di Magenta, Cent. Cul. 27 Pittori della Resistenza a Milano, Galleria « Motrasio di Monza, Galleria « Maspes » (grafica) di Sondrio, Galleria « Mangano » di Milano, Galleria « Miche-

langelo » di Firenze, Galleria « Il Giorno » di Milano, Galleria « Nuovo Carpine » di Roma, Castello Sforzesco Arte Contemporanea a Soncino, Galleria « S. Luca di Verona, Sala Comunale a Lorenzano.

Personalì: Galleria « Il Gelso », di Lodi, Galleria « Dell'Arnetta » di Gallarate, Galleria (« Pier della Francesca » di Arezzo.

Questo pittore, che il Poeta francese Paul Éluard definì « *il primitivo di una nuova civiltà* » e che « *oggi ha raggiunto una sua espressione personale, un suo inconfondibile tono poetico* » onora la sua Patria d'origine, e noi Albanesi gliene siamo grati.

H.

NOZZE TRABER-KOKA

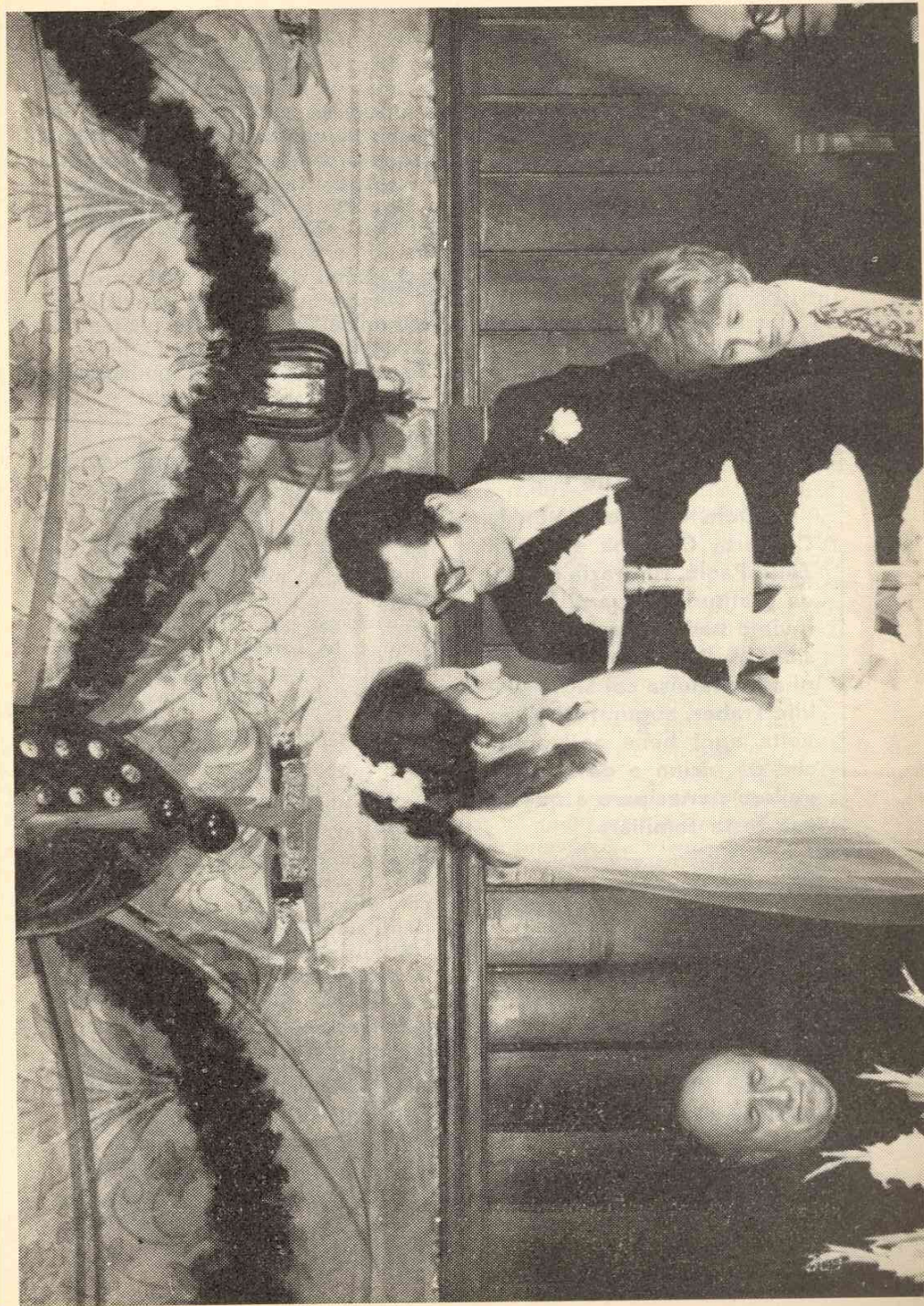
L'8 gennaio 1972 si sono uniti in matrimonio *Franklin Traber e Marialuisa Koka*, figlia del dr. Ton Koka che gran parte dei nostri lettori ben conoscono. Le nozze sono state celebrate dal rev. *P. Giacomo Gardin S. J.* alle ore 17,30 a Trieste nella storica Cattedrale di S. Giusto. Testimoni per la sposa: il Rag. *Lin Shkreli* e per lo sposo il Rag. *Sergio Pitton*. Ai novelli sposi Padre Gardin, che dimorò lunghi anni in Albania di cui conosce lingua e tradizioni, rivolse toccanti augurali parole che commossero tutti gli astanti. Alla cerimonia religiosa, accompagnata da tenui musiche e canti che accentuavano la suggestione della monumentale chiesa avvolta in una mistica penombra, intervennero numerosi invitati, molti dei quali giunti dalla Svizzera, dalla Germania e da varie città d'Italia. Presenti, nei primi banchi davanti all'altare, erano i genitori della sposa, dr. Ton e signora Cesarina e quelli dello sposo sig. Otto Traber e signora Felicita. Assisterono alla messa nuziale le Signore Lucia Prennushi e Zina Sereggi.

Al rito in chiesa fece seguito un grande banchetto nelle sale del vicino Castello di S. Giusto. Il signorile raduno conviviale, illuminato dalla grazia e dalla bellezza della giovanissima Sposa e ravvivato dal fresco brio dello Sposo, si protrasse fra canti e danze oltre la mezzanotte. Marialuisa, passando di tavolo in tavolo, distribuì amabilmente confetti e sorrisi.

Si notavano fra gli intervenuti: i nonni dello sposo signori Karl e Anna Merz le sorelle dello sposo Claudia e Virginia e altri parenti giunti dalla Svizzera e dalla Germania, i fratelli della sposa Zef e Paolo, la zia Signora Marcellina col marito rag. Sergio e il figlio Bruno; i fratelli, sigg. Pashko Prennushi, Gino con la consorte Mimmina e figli, l'ing. Mario Prennushi, il sig. Anton Prennushi con la consorte Nella e la figlia, il sig. Nico Prennushi, il sig. Ndrej Gjonej.

Sposalizio Traber-Koka: gli Sposi fra i compari d'anello rag. Sergio Pitton (a sinistra) e rag. Lin Shkreli (a destra).

Gli sposi Franklin Traber e Luisella Koka. Seduto P. G. Gardin S. J. che ha celebrato il matrimonio.

Giunti da Roma: il Rag. Lin Shkreli e la consorte Lucia, il dott. Gaspare Sereggi e la consorte Laura, il prof. Ernesto Koliqi col figlio Marco. Da Monaco di Baviera: Hil Topalli. Anche il signor Bruno Pitton, nonostante lo stato cagionevole della sua salute, ha voluto presenziare allo spozalizio della diletta Luisella Koka insieme alla Consorte, a sua figlia Lina col consorte e la signorina Patrizia, loro figlia. Degli altri moltissimi intervenuti abbiamo potuto cogliere soltanto alcuni nomi: sig. Marcello Fossi (zio della signora Cesarina Koka), sig. Tullio Cobez con la Signora e i figli Guido e Lucia, dott. Mario Cergueni con la Signora e la figlia, il sig. Ottavio Bonino con la sorella.

Ai genitori di *Marialuisa Koka*, che sono distinti e cari amici di tutti i componenti della Redazione di *Shêjzat* (Le Pleiadi), partecipando alla loro intima gioia, tutto il personale della Rivista presenta i più affettuosi rallegramenti per lo spozalizio della Loro Figlia, e a Luisella il più fervido augurio di vita armoniosa e serena accanto al suo giovane simpatico Sposo.

FALNDERIM

Il Dott. Ton Koka, con la Consorte Cesarina e i Figli Zef e Paolo, ringrazia con viva gratitudine quanti hanno inviato voti augurali in occasione delle nozze di sua Figlia Marialuisa col Sig. Franklin Traber, augurando a sua volta ogni bene agli amici che da vicino e da lontano vollero partecipare a questa sua festa familiare.

A Lungro il secondo convegno delle comunità italo-albanesi

LUNGRO (dicembre)

I sindaci dei comuni di origine albanese della Calabria si sono riuniti il 28 novembre a Lungro per un convegno (il secondo) organizzato dalla UCIA, ossia l'unione delle comunità italo-albanesi. Sotto il tema *Le comunità italo-albanesi nella realtà regionale* sono stati discussi i numerosi problemi delle popolazioni *arbreshe*, che vanno dalla salvaguardia del loro ricco e an-

tico patrimonio linguistico-culturale alla difesa contro il dissanguamento prodotto dalla emigrazione.

Il saluto ai convegnisti è stato porto dal sindaco di Lungro, *Vincenzo Iannuzzi*, che ha messo in evidenza come il suo paese abbia perso, attraverso la emigrazione, ben millecinquecento abitanti, e ha lamentato che non si sia ancora trovata una soluzione sulla questione della locale miniera di salgemma. Ha poi aperto i lavori il presidente dell'UCIA, giudice *Achille Marchianò*, il quale ha posto l'accento sulle difficoltà che incontrano un po' tutti i comuni italo-albanesi della Calabria per il fatto di essere ubicati in zone collino-montagnose, che fino a qualche decennio fa permettevano un'economia di pura sopravvivenza e che oggi si vanno paurosamente spopolando.

Sono seguite le relazioni di base sul problema dell'insegnamento della lingua albanese, sulla possibilità di sviluppo socio-economico delle comunità *arbreshe* e sul ruolo del folklore e dell'artigianato italo-albanese per lo sviluppo del turismo regionale.

Sono intervenuti fra gli altri il Vescovo greco-cattolico della diocesi di Lungro, *Monsignor Giovanni Stamati*, e il consigliere regionale, *dottor Antonio Mundo*.

Al termine dei lavori i sindaci intervenuti hanno votato all'unanimità il seguente ordine del giorno: « I sindaci dei comuni italo-albanesi, riuniti in assemblea, dopo aver esaminato la triste situazione in cui vivono le loro comunità, falciate dall'emigrazione, dalla mancanza di ogni fonte di lavoro, dalla disoccupazione giovanile, chiedo-

no che la Regione e lo Stato prendano tutte le iniziative capaci di fermare l'esodo, onde consentire alle popolazioni di non abbandonare la loro terra e impedire l'estinzione di una minoranza linguistica che con la sua cultura e le sue tradizioni arricchisce la cultura regionale e nazionale ».

(« Calabria Oggi », nr. 44, 1971)

VORRIMI I KARL GURAKUQIT

Karl Gurakuqi ndrroi jetë në Bressanone me 6 dhjetor 1971 n'orën 12,50 rrethue prej zojës së Tij Hanny, të birit dr. Gilbertit, prej së rës e mbesave të vogla. E la ket shekull qetisht ashtu si jetoj pa turbullue kurr askend por tue shue sa mujtj në shoqni shqetimet me natyrën e butë dhe të përgjijnishme.

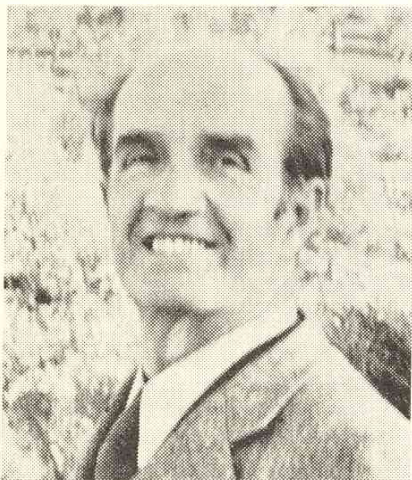
U përsuell në vendin e pushimit të fundëm në një ditë të ftoftë por të këthiellët dimnore në një vegim malesh të përboruna qi xixillojshin në diell. Salikimet mortore u kryen në Kishëzën e Vorrezës të Bressanones. Në krye të korteut prijshin priftët e famullis të ndjekun nga një rresht mjaft të madh Franciskâjsh (Karli i shkretë e ndiente veten ngushtësisht të lidhun me Urdhnin e Sh'Franceskut) e mandej vazhdojshin përfaqesuesit e Entit spitaluer të qytetit, një grup 40 nxânsesh të Shkollës s'Infermjereve, ku dr. Gilberti ep mësim, e një numër i shenueshëm murgeshash e infermjeresh dhe shumë miq e të njoftun. Të gjithë merrshin pjesë për t'i dhënë një dishmi sympathije të birit, mjek shumë i çmuem në Bressanone, ku tash sa vjet ushtron profesin. Mjerisht mungojshin shokët e dashamirët e shumtë qi Karli numronte në Shqipni e kudo qi flitet shqip. Mësa po zbritte arkivoli kah gropa e çelun e nata po binte n'at qytet mërgimi e përsjellun nga kumbimi i mallengjyeshëm i kumbonve në shënj zije askush ndër ata pjesëmarrësa qi ndodheshin pranë nuk e merrte me mend se, larg atdheut e jo në tokë arbnore, po hynte në dhë një Lavrues i Madh i shqipës e se aty po mbyllet një fletë e randësishme e historis së gjuhës s'onë. Asnji bashkatdhetar nuk u gjet pranë në vorrim me i thënë shqip: « Pushosh në paq! » në ligjiratën e mortëshme.

Zoja Hanny Gurakuqi dhe dr. Gilbert Gurakuqi me Familje falnderojnë miradishëm të gjithë ata Miq e Dashamirë qi prej Italis, Austrijës, prej USA e Amerikës së Jugut, prej Anglis, Jugosllavis, Turkis e ânësh tjera paten mirsin me i ngushullue me telegrame e letra përdhimbtimi, tue marrë pjesë në pikllim e zî të tyne. I janë mirnjohës veçanisht z. Eqrem Telhaj-t qi foli mbi zhdukjen e Prindit të tyne në Radio-Roma.

La scomparsa di Demetrio Mauro

Nella notte del 29 dicembre scorso si è spento improvvisamente, in S. Demetrio Corone, il *Prof. Demetrio Mauro*, all'età di 57 anni, mentre era in pieno vigore di vita e nel pieno svolgimento della sua attività professionale.

La notizia dell'improvviso decesso è stata appresa con senso di viva commozione e di profonda tristezza da tutti i concittadini e dai numerosi amici dei paesi vicini e dell'intera diaspora italo-albanese, presso i quali il Prof. Mauro godeva di larga e meritata stima, per le sue qualità di gentiluomo, per la sua cultura e per la sua sensibilità d'animo.

Appassionato cultore di albanologia, il Prof. Mauro fu tra gli entusiasti fondatori dell'U.C.I.A. e membro operoso e solerte della stessa; partecipò instancabilmente a diversi convegni e congressi, sempre apportandovi la nota del suo entusiasmo e della sua fede, convinto assertore, com'era, dell'effettiva realizzazione sul piano storico dell'unione delle comunità italo-albanesi.

Fu anche apprezzato e diligente collaboratore delle riviste *Shëjzat*, *Zgjimi*, *Zjarri*, attraverso le quali agitò e trattò con competenza diversi ed interessanti problemi del mondo arbresh, sostenendo, soprattutto, la perenne validità dell'*Arbëri*, ai fini culturali, e, perciò, la necessità di custodire gelosamente il ricco retaggio spirituale avito, dal quale trasse motivo di ispirazione la poesia immortale di Girolamo De Rada.

Le esequie hanno avuto luogo nel pomeriggio, pallidamente soleggiato, del 30 dicembre, con la partecipazione compatta dei cittadini di S. Demetrio e di un folto stuolo di amici dei centri italo-albanesi.

Hanno pronunciato, dinanzi al feretro, meste parole di commemorazione il Direttore didattico *dr. Umile Sireno* e il *Prof. Emilio Tavolaro*, Presidente onorario dell'U.C.I.A. (Unione Comunità Italo-Albanesi).

Giovanni CAVA

Cordoglio per la scomparsa del Prof. Mauro

La notizia dell'improvviso decesso del prof. *Demetrio Mauro* ha dolorosamente colpito gli Albanesi residenti a Roma. Nei molti telegrammi spediti alla Famiglia è stato espresso il grande cordoglio per la scomparsa dell'Amico e del caloroso assertore dei valori etnici dell'Arbëri. Si è ricordata la sua appassionata partecipazione a tutte le manifestazioni in cui si affermavano gli ideali di libertà e di rinnovamento della stirpe schipetara e la sua attività di scrittore che, in italiano e in albanese, sosteneva ogni iniziativa atta a mettere in rilievo la nobiltà delle avite tradizioni.

La Direzione e la Redazione della rivista *Shêjzat* (Le Pleiadi) alla Consorte Signora Giovanna ed alle figlie Dottoressa Vera e Signorina Adriana inviano le più sentite condoglianze.

Il prof. Ernesto Koliqi, che lo ebbe singolare amatissimo amico e collaboratore in ogni riunione culturale italo-albanese ed a fianco per molti anni come componente nella Commissione Statale degli Esami di abilitazione per l'insegnamento della lingua e letteratura albanese nelle scuole medie, ha inviato alla Famiglia Mauro in San Demetrio Corone un telegramma in cui è detto fra l'altro: « Sconvolto grave sciagura che colpisce Voi et me, unendo a Vostre lacrime le mie, piango generoso illuminato vessillifero nobili tradizioni arbreshe et fedele depositario eredità spirituale Girolamo De Rada ».

La figlia maggiore del compianto *Demetrio Mauro*, la signorina Vera, assidua alunna dei corsi di lingua e letteratura albanese dell'Università di Roma, si è lau-

reata l'estate scorsa con una tesi di argomento albanologico, ottenendo il massimo dei voti e la lode dalla Commisone esaminatrice.

Un film di Pietro Domingo de Mistura

In memoria di *Pietro Domingo de Mistura*, deceduto nel febbraio 1971 in un tragico incidente automobilistico, è stato proiettato lunedì 20 dicembre scorso, nello Studio della Radiotelevisione Tedesca di Roma, un film dal titolo « I figli della dolce vita ». La pellicola era stata realizzata da *Pietro Domingo de Mistura* e presentata all'Accademia Tedesca per il Film e la Televisione come tesi di diploma. Una eletta accolta di invitati — fra cui spiccavano gli improvvisati artisti e artiste che si erano gentilmente prestati alla realizzazione di questa prova cinematografica — ha seguito con ammirata e commossa attenzione la proiezione del film. In tutti i presenti si intuiva vivo il rammarico per la scomparsa di un giovane di tanto talento proprio sul punto in cui stava per iniziare una carriera piena di lusinghiere promesse di successo. Stefano Domingo de Mistura, con appropriate parole, ricordò la figura del fratello scomparso e gli alti intenti umani e sociali ch'egli perseguì nell'affrontare, dopo seria preparazione, la realizzazione di questo suo primo — e purtroppo ultimo — cimento nel campo del cinema. Alla manifestazione erano presenti il professor Koliqi con il figlio Marco.

Condoglianze a Papas Antonio Bellusci

Il 30 dicembre 1971 è mancata all'amore dei suoi cari la Signora

Teresa Policastro ved. Bellusci, esemplare Genitrice che seppe guidare i suoi figli nella via del sapere attraverso sofferenze e sacrifici sopportati con coraggio e cristiana rassegnazione. Le solide virtù della stirpe arbreshe spiccavano in Lei e ne ispiravano la condotta nei travagli della vita.

La Rivista *Shêjzat* si associa con cuore amico al grave lutto del valente collaboratore *Papas Antonio Bellusci*, Arciprete di S. Costantino Albanese, per la scomparsa della Sua diletta Madre. *Zoti i dhashtë forcë në këtë pikllim dhe e ndjekshim në dit të bardha mbas sodit!*

KUMTIME - SEGNALAZIONI

Nella pagina « Cronache del Brutium » del Corriere di Roma del 24 dicembre 1971 è riportato un lucido saggio di Armanda Bianchini sul pittore di origine arbreshe Enzo Domestico Kabregu, nato ad Acquaformosa nel 1906 e deceduto nello scorso mese di luglio. In molte sue opere lo scomparso prese a soggetto paesi e tipi italo-albanesi. I critici lo consideravano uno dei più forti impressionisti italiani rilevando però che la sua arte non derivava da Cézanne e altri noti maestri francesi dell'impressionismo, ma che aveva caratteristiche proprie. Visse molti anni in Argentina, dove fondò scuole e centri artistici a cui dette appassionato e vitale impulso.

* * *

Lajmojmë lexuesit t'onë se syzimi historik në gjuhë anglishte « The Dutch in Albania » nga Gorritt T. A. Goslinga ka me vazhdue rregullisht në numrat e ardhëshëm të së përkohëshmes.

* * *

E' pervenuto alla nostra Redazione il testo provvisorio dello Statuto e Regolamento della *Associazione « Gli Italo-Albanesi di Sicilia »* (Piazza Bellini, 3 - Palermo) che si è costituita nello scorso novembre sotto la presidenza dell'Avvocato *Vito Lo Verde*. Al nuovo sodalizio auguriamo successo in tutte le sue finalità culturali e sociali, ma specialmente nella promozione di concrete iniziative per la conservazione delle tradizioni e della parlata arbreshe, in armoniosa attiva concordia con gli altri gruppi siculo-albanesi e calabro-albanesi. Soltanto unendo le forze, purtroppo sparse (*të shprishura*), può prendere rilievo nel travagliato movimento culturale e sociale moderno « una viva e costante presenza » delle comunità degli Albanesi d'Italia. Gli Albanesi d'Albania e della diaspora questo augurano ai fratelli arbreshë dai quali molto ebbero in passato per la loro rigenerazione politica e culturale; ma molto ancora aspettano.

Alla nuova Associazione vanno i più calorosi auguri di successo della rivista *Shêjzat*.

* * *

Lajmi i martesës Traber-Koka, nonsë kjo u bâ në fillim të Kallëndorit e prandej do t'i përkittë numrit t'ardhëshëm të *Shêjzave*, u dha këtu për arsye të vonesës së madhe qi pësoi shtypi i këtij numri të së përkohëshmes, vonesë qi do t'a shtynte tepër larg dhânjën e atij lajmi gazmuer.

DOKTORATE E NOS QIRJAKUT

Mbarë Redaksija e Shêjzave uron Mikun e dashun dhe Bashkëpunatorin e çmuem, Nos Qirjakun, për doktoratën në mjeksi qi mori në fillim të dhjetorit 1971. Pastë sukses në punë e fatbardhësi në jetë !

* * *

Pajtimtarvet e lexuesave. — *Me kët numër të së përkohëshmes s'onë mbyllet vjeti XV i jetës së saj. Vishtirsít e rendomta jesin të gjitha në kambë: shtesa e çmimeve të shtypit, kushtimi i randë i dergimit postar. Deri tash, në saje të miqve zëmërbardhë, pengimet i kemi kapërcye. Po i a hËjtmë vjetit XVI me shpresë të ngulun në ndihmën e tyne. Numri i parë i vjetit 1972 do të dali në qarkullim rreth festës së Pashkëve.*

* * *

Penda âsht armë edhe mâ e fuqishme se pushka. Me anën e saj naltësohen e rrëzohen vlerat njerzore. Dâm të madh bân penda në dorë t'atij qi nuk ushqen një qellim bujar kur vên dorë në të. Përkundrazi dobí të madhe rrjedh prej so, kur përdoret për të ndiellë ndiesít mâ të mira dhe për t'i naltue mendet kah soditja (contemplation) e bukurís qi Perendija derdhi në jetë. Shkrimtari vërtë i dënjë për emnin shkrimtar përpiqet me zbulue mËrsín e bukurís në stinët e jetës dhe në sendet qi e rretthojnë. Edhe në vuejtje mshefet një bukurí e lartë qi dishmon fisnikín e thellë të vërtyteve njerzore. Shum bukurí ka edhe lufta ndërmjet të së Mirës e të së Keqes. Pendet mjeshtrorë qesin në shesh hijet e dritat e udhëtimit njerzuer mbi kët shekull plot me lot nën mysterin e qiellit qi shëndritë mbi né, ditën me farfuri diellore e natën me dridhulatjen e hyllsive të panjehuna.

Pendet e Shêjzave duen të vëhen në sherbim të një qellimi shpirtnuer d.m.th. të naltësimit të mendeve e të zëmrave kah një vëllaznim kombtar e njerzuer qi, tue shkri në flakë bujare smiren egoizmin hujet, të ndihmojë ngadhënjimin e dritës së Mirsis e të Bukurís në botën arbnore. Ndhimoni, pra, Shêjzat!

DIFTOJSI

V J E T I 1 9 7 1

Nr. 1-2-3

(Kallënduer-Mars)

	Faqe
HILUSHI: Bisedime të lira	3
GIUSEPPE VALENTINI: Un curioso documento sulla statura di Skanderbeg	7
ERNEST KOLIQI: Kryengritja e Malsis së Mbishkodrës	9
GJERGJ FISHTA: Lot gjaku	22
GJERGJ FISHTA: Rrokull Shqypnis	26
EUGENIO VAINA: Lettera da Antivari	27
ERNEST KOLIQI: Ishem kalamâ...	29
HANS JOACHIM KISSLING: Scanderbeg, stratega politico	31
GJERGJ FISHTA: Rrokull Shqypnis	39
VASIL D. ALARUPI: Skënderbeu — 3 Kuçedra dhe 151-shi i Lali Dukjes	40
KOSOVË REXHA-BALA: Bardh e zi rreth Drinit	47
TITOS P. JOCHALAS: Tekste të vjetra arbëreshe	58
GJERGJ FISHTA: Gjuha letrare	62
GIORGIO FISHTA: Canto XV della «Lahuta e Malsis». Tradusse in italiano: Ernesto Koliqi	63
MARCO KOLIQI: Una Religiosa onora l'Albania	67
P. VINCENZO MALAJ: Bibliografia di Giuseppe Valentini	72
Recensioni	82
Kronikë kulturore	90

Prof. Kissling, Antar i Këshillit të Kryesis së Shëjzavet. — Nji frat i ri prej Grudet u shgurue meshtar (T.M.). — U martue Sandra Zorzoli. — Nji lindje e lume. — Nozze Cinque-Marchiano. — Sposalizio Falcone-Riggio. — Scuola Media Statale «S. Benedetto». — Nuova Casa di Noviziato per le Suore Basiliene. — Tesi di laurea in Albanologia. — Nji lajm i idhët. — Lajmim. — Rrok Prennushi ndroi jetë (E.K.). — Enrik Gurashi s'asht mâ (E.K.). — Përkujtohet Dr. Gurashi. — Scomparsa di Donna Clementina Tocci Romano. — Zhdukja e Peter Domingo De Mistura. — Zhdukje miqësh në Shqipni. — Poezija e Vorea Ujko-s (Hilushi). — Tryeza e Redaksis. — Montagnards Albanais revoltés contre le Regime des Jeunes-Turcs, en 1910-11 e Groupe d'insurgés Albanais de Kossovo (Dhimiter Beratti, 20-21).

Nr. 4-5-6

(Prill-Qershuer)

	Faqe
HILUSHI: Bisedime të lira	103
GIORGIO FISHTA: Nga proza e Fishtës	107
GIORGIO FISHTA: Il Liuto delle Montagne (Episodio di Oso Kuka) - Canto II - Tradusse in italiano: Ernesto Koliqi	113
GORRIT T.A. GOSLINGA: The Dutch in Albania	117
ENGJELL LOTI: Prá...	131

VASIL D. ALARUPI:	Skënderbeu — 3 Kuçedra dhe 151-shi i Lali Dukjes	136
	Fletë letrare të harrueme: Styli plot hir dhe xixa humorizmi i Shantojës	152
A. BELLUSCI FRASNJOTI:	La Pastorizia a Frascineto	168
K.:	Una via di Foggia intitolata ad un illustre Arbresh	178
G. G.:	Tesi di Laurea in Albanologia	182
d. v.:	Recensioni	187
	Kronikë kulturore	188

Ekspozitë pikturash e Lin Delis. — Pesëdhjetëvjetori i meshtarit së Papas Tocci-t. — Dr. Rexhep Krasniqi në Romë. — Ndrroi jetë Hamza Llucaçi. — Zhdukja e Zojës Parashqevi Kyrias. — Papas Mollo vdiq. — Dul Rroji ndrroi jetë. — Ndreqe gabimi. — Lajmim-Segnalazione. — **Tryeza e Redaksis**. — Avvisi. — **G. VALENTINI**: Appunti di Storia Culturale Albanese (135, 181, 185).

Nr. 7-8-9

(Korrik-Shtatuer)

		Faqe
HILUSHI:	Fishta si njeri dhe si poet	195
	Nga proza e Fishtës	199
GIORGIO FISHTA:	Canto III de «Il Liuto delle Montagne» (Episodio di Oso Kuka). — Tradusse in italiano: Ernesto Koliqi	204
ERNEST KOLIQI:	Takim me Karl Gurakuqin	212
	Kuvend djalektologjik në Bressanone	215
KORRESPONDENTI:	Përkujtohet Petro Chicosi	218
GORRIT T. A. GOSLINGA:	The Dutch in Albania	224
	Darsëm e shqueme arbreshe në Sicili	239
ANESTI ANDREA:	Përkthime	243
VASIL D. ALARUPI:	Skënderbeu — 3 Kuçedra dhe 151-shi i Lali Dukjes	245
	Recensioni	256
G. G.:	Tesi di laurea in albanologia	262
A. BELLUSCI FRASNJOTI:	La Pastorizia a Frascineto	266
	Kronikë kulturore	286

Mr. Gregory L. Chiriaco, Kryetar i ri i «Vatrës». — Dr. Camaj Profesor Ekstro-ordinar. — Alto riconoscimento al prof. Kissling. — Z. Dashamir Petrela doktorohet. — Shugurohet Meshtar Lorenc Forestieri. — 25 vjetori i Shoqëris muslimane shqiptare. — Sukseset e Gjelosh Gjokës (**A. de Genti**). — Promozione della cultura italo-albanese (**I.C.F.**). — Circoli culturali italo-albanesi in Calabria (**Italo Costante Fortino**). — L'Avaro di Molière in Arbresh (**I.C.F.**). — Fiori d'arancio. — Zhdukja e Tahir Zaimit (**E.K.**). — Lule përkujtimore. — **Tryeza e Redaksis**. — Vargu i botimeve të marruna (296). — Nga një fjalim i mbajtur nga Sejfullah Maleshova me 16-VI-'45 (203).

Nr. 10-11-12

(Tetuer-Dhetuer)

		Faqe
HILUSHI:	Gaze e pikëllime	299
	Nga Proza e Fishtës	304
ALESSANDRO SERRA:	A Scutari con P. Fishta	311

GIORGIO FISHTA:	Il Liuto delle Montagne (Episodio di Oso Kuka) - Canto IV - Tradotto in italiano da Ernesto Koliqi	328
MARTIN CAMAJ:	Vëllim syzimesh albanologjike në ndër t'At Prof. Zef Valentinit dhe të Prof. Koliqit	329
MARTIN CAMAJ:	Discorso del Prof. Hans Joachim Kissling	331
	Discorso del Prof. P. Carmelo Capizzi	333
	Lettere e telegrammi augurali in occasione della serata in onore di Valentini e Koliqi	337
VASIL D. ALARUPI:	Përmbajtje e Festschrift-it Skenderbeu	347
	Karl Gurakuqi - Jetëshkrimi	349
At ZEF VALENTINI:	Karl Gurakuqi në Palermë	358
ERNEST KOLIQI:	Vjerrshë kushtue Karl Gurakuqit	360
	Zhdukja e Prof. Dhimiter Mauros: Discorso funebre del Dott. Umile Sireno	363
	Discorso del Prof. Emilio Tavolaro	365
RECENSIONI:	ANESTI ANDREA: Mendime rreth vëllimit: Seminari Ndërkombtar i « Federatës « Vatra »	367
	ELEZ NDREU: Syzim i Hasan Kaleshit mbi Sami Frashërin në letërsinë dhe filologjinë turke	368
	ANTONIO GUZZETTA: Dissertationes albanicae	369
GIUSEPPE GRADILONE:	Tesi di laurea in albanologia	371
CIRIACO STIMMI:	Difesa delle lingue minacciate	376
	Kronikë kulturore	379
		382

Nozze Fontana-Marchianò. — Suksetet e Lin Delis. — Mostre di Ibrahim Kodra. — Sposalizio di Marialuisa Koka. Falnderim. — A Lungro il secondo convegno delle comunità italo-albanesi. — Vorrimi i prof. Karl Gurakuqi-t në Bressanone. — Falnderim i Familjes Gurakuqi. — Scomparsa del prof. Demetrio Mauro. — Cordoglio per la scomparsa del prof. Mauro. — Un film di Pietro Domingo de Mistura. — Condoglianze al Papas Antonio Bellusci. — Kumtime (Segnalazioni). — Doktorata e Nos Qirjakut.

MIQ E DASHAMIRË TË

« SHËJZAVET »,

PRESIM NDIHMËN T'UEJ PËR ME VAZHDUE BOTIMIN E SË PËRKOHËSHMES.

PAJTOHUNI E NA GJËNI PAJTIMTARË TË RIJ.

Vargu i botimeve të marruna

- « ACTA ALBANIAE VENETA » Saeculorum XIV et XV - JOSEPHI VALENTINI S. J. labore reperta et transcripta ac typis mandata - Partis Secundae; saeculi XV praescanderbeginam periodum complectentis - Tomus Undecimus; Annos a MCDXXI ad MCDXXXIII illustratans, Rodolphus Trofeniko editore, Monaci in Bavaria; pp. XI-422, 1971.
- « DISSERTATIONES ALBANICAE » in honorem JOSEPHI VALENTINI ET ERNESTI KOLIQI, septuagenariorum - Redaktion: Peter Bartl, Martin Camaj, Gerhard Grimm - Dr. Dr. Rudolf Trofenik editore - München 1971.
- GOVANNI LAVIOLA: Ferdinando Cassiani nel pensiero e nell'azione, Bari 1971.
- NERMIN FALASHI: Ex (romanzo), Editrice « Zephyr » 1971.
- LUKA PERRONE: Vjershe lirijshe, Arti Grafiche del Pollino s.r.l., Castrovillari 1971.
- BUZËDHELPRI: Hroaza (vjersha), Tip. Patitucci, Castrovillari 1971.
- IDA ZIPPO: Parusia, Loffredo editore 1971.
- VINCENZO BELMONTE: Costantino Kavâfis, Arti grafiche - Corigliano Calabro (CS) 1971.
- « Zjarri (Il fuoco) - Rivista mensile di cultura - S. Demetrio Corone, Anno III - N. 5 - Novembre 1971.
- ITALO COSTANTE FORTINO: Latinizzazione di Spezzano Albanese (estratto: Rivista « Risveglio » - Zgjimi, anno IX, n. 1, 1971).
- CARMELO CAPIZZI: Aspetti ecumenici dell'arte cristiana fino al Gotico, Estratto da « IDEA » n. 5 - Maggio 1971.
- ALBINO GRECO: L'albanese nella previsione legislativa regionale, Estratto da « Risveglio » (Zgjimi), anno IX, n. 1, 1971.

Të gjitha botimet qi arrijnë në Redaksí shenohen në këtë varg. Ato qi kanë nji randësi të veçantë, do të shqyrtohen ndër rubrika përkatsë.

E' USCITO

per i tipi dell'EDITORE OLSCHKI

FIRENZE

Viuzzo del Pozzetto - Viale Europa

*il V volume di «STUDI E TESTI»
pubblicati dall'Istituto di Studi Albanesi
dell'Università di Roma:*

ERNESTO KOLIQI

**SAGGI DI LETTERATURA
ALBANESE**

